

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Соціальна робота
та
соціальна освіта

Випуск 1(4)

Умань - 2020

ISSN 2618-0715

Журнал «Соціальна робота та соціальна освіта». 2020 р., Випуск 1(4). Виходить 2 рази на рік.
Заснований у 2018 р.

Засновник: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Зареєстровано Міністерством юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 23260-13100Р).

Редакційна колегія:

Коляда Н. М. (головний редактор) – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Кравченко О. О. (заступник головного редактора) – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Албул І. В. – кандидат пед. наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Байрамов Е. А. – доктор філософії з економіки, Бакінський університет бізнесу (Азербайджан).

Безлюдний О. І. – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Бекмагамбетова Р. К. – доктор пед. наук, професор, Казахський Національний педагогічний університет імені Абая, м. Алмати (Казахстан).

Вікторова Л. В. – доктор пед. наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Журавель Я. В. – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, Академія праці, соціальних відносин і туризму (м. Київ).

Кочубей Т. Д. – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Міщенко М. С. – кандидат психол. наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Павліций Д. О. – доктор філософії з економіки, голова гміни Громадка (Польща).

Панченко Є. А. – кандидат пед. наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Пеша І. В. – кандидат пед. наук, доцент, директор, державна установа «Державний інститут сімейної та молодіжної політики».

Поліщук В. А. – доктор пед. наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Рассказова О. І. – доктор пед. наук, професор, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Сафін О. Д. – доктор психол. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Семигіна Т. В. – доктор політ. наук, професор, Академія праці, соціальних відносин і туризму.

Сейко Н. А. – доктор пед. наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Слозанська Г. І. – доктор пед. наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Смирнова-Трибульська Є. М. – доктор пед. наук, професор, Силезький Університет (Польща).

Тарантей В. – доктор пед. наук, професор, Державний заклад освіти «Гродненський державний університет імені Янки Купали» (Республіка Білорусь).

Чорнодід І. С. – доктор екон. наук, Академія праці, соціальних відносин і туризму.

Якимчук Б. А. – кандидат психол. наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Рекомендовано до друку вченою радою

**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 9 від 25 лютого 2020 р.)**

Адреса редакції: 20308, м. Умань, вул. Садова, 28,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

До журналу «Соціальна робота та соціальна освіта».

Тел.: (04744) 3-53-08

E-mail: soc_rob_osv.udpu@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Албул Ірина. До питання державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	4
Бойко Ольга. Інноваційні технології соціальної роботи з обдарованою особистістю	11
Жихорська Оксана. Формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти	19
Клименко Юлія. Теорія перспектив у роботі соціального працівника	31
Роєнко Світлана. Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	40

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вольф Олександр. Вітчизняний і міжнародний досвід інтеграції питань щодо паліативної та хоспісної допомоги в освіту фахівців із соціальної роботи та з середньою медичною освітою	50
Кочубей Тетяна, Рябініна Марина. Доступність як важлива умова реалізації прав людей з інвалідністю	60

МОЛОДІЖНА РОБОТА

Карпич Ірина. Соціальна робота з профілактики наркоманії серед молоді	72
--	----

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Гончар Інна. Волонтерська робота як чинник особистісно-професійного розвитку майбутніх соціальних працівників	81
Тептюк Юлія. Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій	89
Шевчук Оксана. Формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників засобами тренінгових технологій	97

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Матрос Ольга. Історія становлення інклюзивної освіти в незалежній Україні: соціально-правовий аспект	105
---	-----

КРАЦІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кравченко Оксана, Коляда Наталія, Чупіна Катерина. З досвіду соціальної роботи в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини	112
---	-----

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.3(477)-058.862

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215421

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Албул Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: alirvol@i.ua

У статті представлено окремі аспекти державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні; виокремлено інноваційні ознаки соціального захисту українських дітей в умовах відсутності батьківської опіки. Доведено необхідність перегляду пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства в умовах сучасної євроінтеграції України, упровадження успішних підходів із світової практики захисту дітей. Обґрунтовано потребу вконсолідації зусиль держави й інститутів громадянського суспільства, спрямованій на деінституалізацію влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й переорієнтування принципів грошового забезпечення сімей із прийомними дітьми.

Ключові слова: діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; державна підтримка; соціальний захист; інноваційна діяльність; права дітей; соціальна політика; сім'ї з дітьми.

ON THE ISSUE OF STATE SUPPORT FOR ORPHAN CHILDREN AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Albul Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: alirvol@i.ua

The article presents coverage and analysis of certain aspects of innovative activities of Ukraine in relation to social security of orphans and children deprived of parental care.

The author singles out: innovative features of Ukrainian children's social protection in the absence of parental care; the necessity of revising the priorities of the state policy in the field of child protection in the conditions of modern European integration of Ukraine; introduction of successful approaches from the world practice of child protection based on ensuring their rights and best interests, aimed at supporting the family or environment as close as possible to the family.

The study found out the innovative focus of state support for orphans and children deprived of parental care, due to the positive world experience and focused on protecting the best interests of the child and meeting vital needs; substantiated the need to consolidate the efforts of the state and civil society institutions, aimed at deinstitutionalization of the placement of orphans and children deprived of parental care, and reorientation of the principles of financial security of families which

foster children. Special attention is paid to the cooperation with representatives of business circles and international donors. There are established the main vectors of social security of orphans and children deprived of parental care: approaches to the modernization of financial institutions, approval of co-financing mechanisms from state and local budgets and approval of state standards of social services for families with children of this category. The study and analysis of regional social security programs for orphans and children deprived of parental care in the context of decentralization of power and funding have been identified as promising.

Keywords: orphans; children deprived of parental care; state support; social protection; innovation; children's rights; social policy; families with children.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема сирітства є актуальною для кожної країни світу, і Україна не є винятком. Проте в різних державах, залежно від економічного становища та політичного устрою, соціально-економічного розвитку, традицій тощо, і підходи, і шляхи її розв'язання різняться за формою та змістом.

Права дитини в Україні сьогодні реалізуються в умовах економічних та соціальних суперечностей, нестабільності, що негативно позначається на розв'язанні проблем захисту дітей. На початку ХХІ ст. становище дітей значно погіршилося, з'явилася тенденція до збільшення кількості соціальних сиріт. Хоча причини, з яких діти позбавляються батьківського піклування та виховання, досить різні, проте наслідок один – дитина позбавляється конституційного права на сімейне виховання та батьківське піклування.

Одним із критеріїв стану захисту прав дитини й дитячого благополуччя в державі є кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За даними Державного комітету статистики, загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у країні становить 70 491 осіб. Із них **22 126** дітей-сиріт та **48 365** дітей, позбавлених батьківського піклування [2, с. 12].

Сьогодні актуальною є проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у процесі формування й реалізації державної та регіональної політики з питань захисту прав дітей, яка, у першу чергу, ураховувала б інтереси дітей та визначила шляхи вдосконалення системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

У дослідженнях, присвячених проблемам дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, висвітлено питання їх соціальної підтримки (Н. Комарова, Н. Коровашкіна), звернуто увагу на соціально-психологічні причини сучасного сирітства в Україні (Л. Волинець, І. Іванова, І. Пеша, Л. Пундик, М. Лавринович) на проблеми виховання дітей в інтернатних закладах (Н. Дудар) та ін.

Окрему групу наукових досліджень становлять праці науковців щодо державної підтримки дітей вказаної категорії. Так, дослідниця О. Потопахіна першою у сфері права соціального забезпечення комплексно дослідила систему заходів соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, права та гарантії зазначеної категорії дітей та осіб з їх числа у сфері освіти і праці [8]. М. Поляковою визначено окремі теоретичні та організаційно-правові засади юридичного механізму соціального захисту дітей-

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні [6]. Аналіз державної політики та стратегічних орієнтирів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в контексті реформування державної системи опіки здійснено дослідниками О. Погрібною, Т. Шевченко, А. Євдокимовою [5].

Метою нашого дослідження є висвітлення та аналіз окремих інноваційних аспектів державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні.

Відповідно до найкращого світового досвіду держава та органи місцевого самоврядування забезпечують розвиток соціальних, медичних, освітніх, реабілітаційних послуг для дітей та сімей із дітьми, можуть виділяти необхідні для цього фінансові та кадрові ресурси. Досвід показує, що система інституційного догляду та виховання дітей є не лише затратною, а також неефективною та шкідливою як для самої дитини, так і для її сім'ї та суспільства в цілому. Це актуалізувало потребу у консолідації зусиль держави, інститутів громадянського суспільства, а також необхідність розпочати реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Основними учасниками процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей мають бути держава, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, представники бізнесових кіл та міжнародні донори України.

Означена інноваційна спрямованість держави щодо соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, викристалізувалася у державному документі «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» (надалі – Стратегія) [3].

Стратегія базується на таких основних принципах: безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики; сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя; державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство; реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думок та інтересів кожної дитини; залучаються діти до прийняття рішень, що стосуються їхнього життя та майбутнього.

З метою інтегрування та координації дій для забезпечення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, зусилля заінтересованих сторін спрямовуються на реалізацію низки завдань: удосконалення законодавства для забезпечення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; інтегрування основних принципів, цілей і завдань Стратегії у пріоритетні напрями діяльності органів виконавчої влади; запровадження механізму міжвідомчої координації дій для досягнення цілей і виконання завдань Стратегії; конкретизація та розмежування повноважень і відповідальності органів виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях щодо забезпечення прав дитини та підтримки сім'ї, сприяння у реалізації таких повноважень органами місцевого самоврядування; розроблення фінансових механізмів забезпечення

реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, розвитку послуг із підтримки дітей і сімей із дітьми; розроблення та впровадження регіональних планів реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; розроблення та впровадження системи моніторингу та оцінювання процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; упровадження механізму прийняття рішень у найкращих інтересах дитини всіма суб'єктами забезпечення та захисту її прав, а також залучення дітей до прийняття рішень із питань, що стосуються їх життя.

Розвиток ефективної та спроможної системи підтримки зростання дітей у сім'ї вимагає: виявлення сімей із дітьми, які перебувають на ранніх етапах вразливості; підтримки біологічної сім'ї дитини; розвитку мережі та забезпечення надання освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних послуг (зокрема раннього втручання, інклюзивного навчання) на рівні територіальної громади з урахуванням її фінансових можливостей і потреб мешканців; доступності послуг для дітей з особливими потребами, зокрема дітей з інвалідністю, та сімей, у яких виховуються такі діти; розвитку послуг з підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою збереження сім'ї для дитини; створення належних умов для участі неурядових організацій у наданні послуг сім'ям із дітьми; урахування в процесі стратегічного планування розвитку територіальних громад потреб сімей з дітьми; створення ефективних механізмів підтримки сімей із дітьми, що поєднують фінансову, матеріальну допомогу та послуги для сприяння батькам у виконанні своїх обов'язків з догляду та виховання дітей і подолання складних життєвих обставин; підвищення професійного рівня фахівців, які надають послуги дітям і сім'ям із дітьми, та рівня спроможності учасників процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; розроблення та впровадження механізмів моніторингу та оцінювання ситуації у територіальних громадах на забезпечення реалізації права дитини на виховання в сім'ї.

Потребують розв'язання і такі завдання: забезпечення послугами альтернативного догляду за дітьми віком до трьох років з метою припинення практики направлення таких дітей до закладів інституційного догляду та виховання дітей; ужиття заходів до припинення влаштування дітей до закладів інституційного догляду та виховання дітей з причин бідності або перебування сім'ї у складних життєвих обставинах; запровадження механізму врахування інтересів та індивідуальних потреб кожної дитини під час визначення форми її влаштування; розроблення та затвердження стандартів якості послуг альтернативного догляду за дітьми; розроблення та затвердження стандарту послуги з підготовки до самостійного життя дітей, які виховуються в системі альтернативного догляду за дітьми [3].

Відповідно до «Плану заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [4], на центральні органи виконавчої влади покладено реалізацію таких заходів, як розроблення нормативно-правових актів щодо модернізації підходів до фінансування закладів інституційного догляду та виховання дітей, зокрема

щодо запровадження механізму співфінансування з державного та місцевих бюджетів заходів з утворення дитячих будинків сімейного типу для активізації розвитку послуг із догляду дітей у сім'ї безпосередньо у територіальній громаді за місцем походження дитини, а також затвердження мінімального державного соціального стандарту щомісячного утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [1].

На соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовано постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом „гроші ходять за дитиною”, оплати послуг із здійснення патронату над дитиною та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримки малих групових будинків», прийняту 26 червня 2019 року [7].

Зазначений нормативний акт розроблено відповідно до частини другої статті 97 Бюджетного кодексу України з метою впорядкування механізму надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги конкретним категоріям населення.

Прийнятою постановою Кабінету Міністрів України затверджено:

– порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримку малих групових будинків;

– порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», підтримку малих групових будинків. Також зазначеним Порядком призначення і виплати передбачено зняття обмеження щодо сумарного обсягу грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам з метою забезпечення рівних фінансових гарантій усім дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, що виховуються у прийомних сім'ях та ДБСТ, незалежно від порядкового номера їх влаштування [7].

Головним розпорядником субвенції є Міністерство соціальної політики України, а розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення обласних держадміністрацій; структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних

держадміністрацій, виконавчі органи міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад.

Серед очікуваних результатів упровадження названого державного документа виокремимо зменшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі з інвалідністю, в закладах інституційного догляду та виховання дітей; розвиток нових видів послуг для дітей та сімей з дітьми у громаді щодо тимчасового догляду та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сім'ях патронатних вихователів та інших альтернативних форм догляду та виховання; створення фінансових стимулів для розвитку послуг з догляду дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сімейному середовищі, прискорення процесів трансформації інтернатних закладів для дітей [7].

Отже, проаналізувавши окремі аспекти державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можемо виокремити такі інноваційні ознаки соціального захисту дітей в умовах відсутності батьківської опіки:

– інноваційний розвиток української системи соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зумовлений позитивним світовим досвідом та зорієнтований на захист найкращих інтересів дитини і задоволення життєво-важливих потреб;

– реформування системи соціального захисту вимагає консолідації зусиль держави й інститутів громадянського суспільства; воно спрямоване на деінституталізацію влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й переорієнтування принципів грошового забезпечення сімей із прийомними дітьми;

– основними векторами соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зафіксованими у державних документах, є модернізація підходів до фінансування закладів інституційного типу, затвердження механізмів співфінансування з державних і місцевих бюджетів та затвердження державних стандартів соціального обслуговування сімей із дітьми вказаної категорії дітей.

Представлене дослідження не претендує на вичерпність висвітлення питання, тому перспективним буде вивчення та аналіз регіональних програм соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах децентралізації влади і фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13 лютого 2020 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print1390217513084822> (дата звернення: 17.04.2020).
2. Діти, жінки та сім'я в Україні: статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/DJS_2018_pdf.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
3. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2019).
4. План заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного

- догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2020).
5. Погрібна О. С., Шевченко Т. І., Євдокимова А. В. Державне управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Сумській області. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. Суми, 2015. № 4. С. 72–82.
 6. Полякова О. М. До питання про правову соціалізацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4(30). С. 37–382.
 7. Постанова КМ України «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплати послуг із здійснення патронату над дитиною та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримки малих групових будинків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2019-%D0%BF> (дата звернення: 17.04.2020).
 8. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1690> (дата звернення: 11.09.2019).

REFERENCES

1. About providing organizational and legal conditions of social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine No 2342-IV. (2020, February 13). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print1390217513084822> [in Ukrainian].
2. Children, females and family in Ukraine Statistical Yearbook. (2018). Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/DJS_2018_.pdf.pdf [in Ukrainian].
3. National strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Action plan for the implementation of the first stage of the National Strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Pohribna, O. S., Shevchenko, T. I., Yevdokymova, A. V. (2015). "Public administration in the field of social protection of orphans and children deprived of parental care in Sumy region". *Visnyk Sums'kogo dergavnogo universytetu. Serii: Ekonomika*, 4, 72–82 [in Ukrainian].
6. Poliakova, O. M. (2013). On the legal socialization of orphans and children deprived of parental care. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 4(30), 376–382 [in Ukrainian].
7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of payment of state social assistance to orphans and children deprived of parental care, financial support to foster parents and foster parents for the provision of social services in family-type orphanages and foster families on the principle of "money goes for a child", payment for childcare services and payment of social assistance for the maintenance of a child in the family of a foster parent, support of small group homes". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Potopakhina, O. M. (2019). Social protection for orphans and children deprived of parental care. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1690> [in Ukrainian].

УДК 364.4-056.45:001.895

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215425

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

Бойко Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6746-3304

E-mail: olga.boyko.uman@gmail.com

У публікації розглянуто сучасні інноваційні моделі та технології соціальної та педагогічної роботи з обдарованою особистістю. Також у статті розкрито психолого-педагогічні умови розвитку обдарованої особистості школяра в соціокультурному середовищі школи. Автор аналізує провідні чинники, які впливають на розвиток обдарованої особистості.

У цілому статтю присвячено аналізу проблеми обдарованості особистості у контексті соціальних стереотипів, що існують в інформаційному середовищі сучасного суспільства. Розкрито психологічний зміст обдарованості особистості, виділено чинники, що визначають обдарованість. Розглядається сутність соціальних стереотипів, основні їх характеристики та функції у суспільстві. Визначено роль та місце стереотипів у сучасному інформаційному середовищі та їх зв'язок з обдарованістю особистості. Психологічні особливості обдарованої особистості дозволяють їй уникати негативного впливу стереотипів у сучасному інформаційному середовищі.

Ключові слова: умови розвитку, обдарована особистість, молодший школяр, освітнє середовище, технології соціальної роботи, процес адаптації, здібність, талант.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH A GIFTED PERSONALITY

Boiko Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6746-3304

E-mail: olga.boyko.uman@gmail.com

The publication considers modern innovative models and technologies of social, pedagogical work with a gifted person. The article also reveals the psychological and pedagogical conditions for the development of a gifted student's personality in the socio-cultural environment of the school. The author analyzes the leading factors that affect the development of gifted personality.

In general, the article is devoted to the analysis of the problem of gifted personality in the context of social stereotypes that exist in the information environment of modern society. The psychological meaning of giftedness of the person is revealed, the factors defining giftedness are allocated. The essence of social stereotypes, their main characteristics and functions in society are considered. The role and place of stereotypes in the modern information environment and their connection with the gifted personality are determined. Psychological features of a gifted person allow him to avoid the negative impact of stereotypes in today's information environment.

The author considers the genesis of understanding the phenomenon of giftedness. Various scientific approaches to this problem in our country and abroad are presented. The author emphasizes the

social importance of gifted people and the necessity of their all-round development starting from early childhood.

Building a national system of education in Ukraine, its radical reform due to the need of reproduction and development of intellectual potential of the people. In this regard, particular attention is the problem of finding and development of gifted person. The problem of giftedness acquires relevance for several centuries, it is no doubt that the potential talent is a valuable resource material and spiritual progress of mankind. Therefore, the value of a person is determined not only by the fact that it is at the moment, but also realize its opportunities for further development and improvement.

Keywords: *conditions of development, gifted personality, junior schoolchild, educational environment, technologies of social work, process of adaptation, ability, talent.*

Процес інтеграції України до європейського культурного простору передбачає впровадження світових освітніх практик задля підтримки обдарованих осіб і розвиток сучасної теорії обдарованості.

На сьогодні метою української державної політики є створення сприятливих умов для реалізації творчих особистостей, а надзвичайно важливими завданнями сучасної Української школи є пошук, збереження індивідуальності і розкриття таланту обдарованих осіб. Саме тому особливої значущості набуває питання розвитку та підтримки обдарованої особистості на різних етапах її розвитку.

Актуальність проблеми адаптованості обдарованих дітей до шкільних умов навчання підтверджують дані наукових досліджень багатьох відомих науковців (Ш. Амонашвілі, О. Антонова, Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, А. Капська, О. Кульчицька, О. Матюшкін, І. Панов, О. Савенков, Л. Токарева, С. Томчук, В. Шадріков, та ін.), які доводять, що значна кількість обдарованих дітей не змогла реалізувати себе через проблему адаптованості до освітнього середовища (проблеми у стосунках, негативна навчальна мотивація, відсутність прагнення до успіху).

Соціально-психологічні аспекти розвитку обдарованості у молодшому шкільному віці розглядалися у працях О. Кульчицької, В. Панова, О. Савенкова, К. Текекс, Л. Токаревої, В. Юркевич; у підлітковому віці у роботах В. Дружиніна, Н. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко, В. Рибалки, Р. Семенової, М. Холодної. Незважаючи на велику кількість різних теорій та концепцій розвитку здібностей і обдарованості особистості, проблема адаптації обдарованих дітей в освітньому середовищі школи залишається не вивченою через відсутність досліджень особистісних характеристик обдарованих дітей і чинників, які визначають специфіку їхньої адаптації, суперечливість результатів досліджень адаптації обдарованих дітей (досліджується переважно дезадаптація, рідше – неадаптація), дослідження особливостей адаптації дітей певного виду обдарованості (інтелектуальної, академічної, художньої тощо), що ускладнює зіставлення емпіричних показників.

Мета дослідження полягає в теоретичному дослідженні сучасних інноваційних технологій соціальної роботи з обдарованою особистістю.

Одним із головних чинників розвитку обдарованої особистості в сучасному світі є процес адаптації її до умов навчання та до шкільного колективу.

З аналізу вітчизняних і зарубіжних концепцій і підходів до розуміння адаптації особистості слід зазначити, що основою людського буття є середовище і соціальні відносини. А умовою належного самопочуття людини є психічна рівновага, захищеність, відчуття особистісної користі та значущості, що свідчить про її адаптацію в навколишньому середовищі.

Адаптація до предметного світу починається майже відразу після народження дитини і разом із процесом розвитку здібностей. Вроджена активність дитини, спрямована соціальними вимогами, дуже швидко набуває інтенціональності. Коли активність спрямовується на предмет, вона стає діяльністю.

Ранні етапи онтогенезу відрізняються тим, що мета і результат, хоча і є важливим компонентами діяльності, але не визначають її зміст, оскільки зміст діяльності перш за все визначається розвитком здібностей. Тут мова йде про елементарні моторні, сенсорні, мовні здібності тощо. Предметна діяльність у ранньому дитинстві є своєрідною моделлю розвитку здібностей як адаптації до світу речей. У цьому контексті предмети є громадськими предметами, діяльність – громадською діяльністю, а здібності – способами розвитку дитячої особистості в системі соціальних відносин [6, с. 302].

Класичне визначення здібностей запропонував Б. Теплов. Найважливіше з позиції вченого є те, що здібності – це складне, особистісне, полікомпонентне, але цілісне утворення; здібності не зводяться до знань, умінь і навичок [6, с. 302].

Категорія обдарованості належить до найбільш фундаментальних характеристик особистості. Про складність і неоднозначність обдарованості свідчить різноплановість у її трактуванні. На сучасному етапі існує низка підходів до її визначення. Вчені розглядають обдарованість як якісне перетворення здібностей (Б. Теплов); індивідуальну своєрідність задатків кожної людини (Г. Костюк); високий рівень розвитку здібностей (В. Дружинін, Н. Лейтес); загальну психологічну передумову творчого розвитку особистості (А. Матюшкін); системне утворення особистості, що є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності і сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосуватися до світу, оточення, інших людей і до самого себе (В. Моляко) [5, с. 42].

Сучасні американські вчені, вивчаючи феномен обдарованості, дійшли таких висновків: Р. Стернберг і Дж. Девідсон вважають, що обдарованість – це більше, ніж просто коефіцієнт розумового розвитку; разом із когнітивними, обдарованість містить і мотиваційні компоненти; середовище є вирішальним у реалізації потенціалу обдарованих; Дж. Рензуллі зазначає, що необхідно звернути увагу на широку різноманітність здібностей, які має охоплювати визначення обдарованості; М. Рунко встановив взаємозв'язок креативності, дивергентного мислення і обдарованості [7, с. 253].

Сьогодні проблема інтелектуального розвитку особистості дитини, а також творчого її розвитку вимагає пошукової дослідницької активності щодо виявлення ефективних підходів та технологічних рішень у застосуванні інноваційних моделей і технологій навчання у середній школі.

Зокрема, необхідним бачиться запровадження методології STEM-навчання, особливою формою котрої, як відомо, є інтегровані заняття, спрямовані на встановлення міждисциплінарних зв'язків, що сприятимуть формуванню системного, цілісного світогляду в учнів, актуалізації їхнього особистісного ставлення до проблемних питань, які розглядатимуться на уроці.

Також особливо оригінальним може стати запровадження системної методики КАРУС (за В. Моляко) як інноваційної стратегіальної технології навчання і творчого розвитку дітей усіх вікових рівнів [5, с. 32].

З огляду на те, що STEM-навчання вже сьогодні постає одним із актуальних напрямів реформування освіти України, пропонується ідея інтегрованої системи навчального процесу у середній школі, котра ґрунтуватиметься на запровадженні комплексної технології навчання школярів усіх вікових рівнів, а саме – методології STEM-навчання та системного тренінгу КАРУС як стратегіальної технології навчальної діяльності і творчого розвитку дітей (STEM-навчання + КАРУС). У нашому контексті актуальним рефреном звучатиме думка щодо необхідності запровадження такої комплексної інтегрованої системи як інноваційної технології навчального процесу [5, с. 32].

Система STEM-навчання охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics).

Однак важливо розуміти, що STEAM – це не просто технічна освіта. Вона охоплює значно більше, зокрема вдало поєднує креативність та технічні знання. Наприклад, при завданні комплексно спроектувати «розумний будинок», крім розв'язання технічних аспектів, школярі мусять уявити і спроектувати будинок так, щоб він виглядав привабливо і був зручним для життя.

Важливим для нас є визначення поняття «стратегія». Так, В. Моляко [5, с. 301] саму стратегію розуміє як психологічний регулятор, котрий не містить детального плану, не є методом або способом розв'язання завдання, а бачиться індивідуалізованою мисленневою тенденцією особистості, проявом її психологічної готовності до дії, діяльності, взаємодії тощо.

У свою чергу, сутність стратегіального підходу, розробленого В. Моляко, полягає у п'ятисхдинковій моделі організації творчого процесу (системний тренінг КАРУС, за В. Моляко) [5, с. 301].

Отже, система КАРУС це класична методика, яка ґрунтується на конкретному вивченні процесу конструкторської творчості, її циклів, а також стратегій та тактик, використовуваних у діяльності конструкторів.

Саме тому за віднайденими в процесі дослідження конструкторської діяльності головними її стратегіями й отримала система назву – КАРУС (аббревіатура найменувань стратегій) [5, с. 301].

Стрімкий розвиток українського суспільства, реформаційні процеси в усіх сферах його життєдіяльності та розширення інформаційного простору вимагають від молодого покоління творчої орієнтації у сучасному житті. Саме тому пріоритетним завданням освітнього соціуму повинно бути створення

різнопланових умов для максимальної реалізації потенціалу обдарованої учнівської молоді.

Інтеграція України в загальноєвропейський простір потребує розробки нових напрямів роботи з обдарованими учнями. У сучасному світі, де робиться ставка на інтелект, інформацію і високі технології, роль обдарованої особистості у забезпеченні суспільного прогресу є визначальною.

Інтелектуальні здібності молодого покоління потребують усебічного розвитку і повноцінної реалізації, адже талановита молодь – головний ресурс процвітання нації в умовах панування високотехнологічної та інтелектуальної моделі світової економіки. Тому підтримка обдарованих дітей з боку держави і суспільства є найкращою інвестицією у майбутнє нації.

Нові тенденції розвитку культури інформаційного суспільства актуалізують потребу пошуку та розробки нових освітніх систем, у центрі уваги яких перебувають ключові питання, пов'язані з розвитком життєвих компетенцій, ціннісних настанов та свідомого ставлення до власного і громадського здоров'я – усе те, що допоможе особистості успішно й у повному обсязі виконувати соціальні ролі, активно інтегруватися в сучасному суспільстві.

Прикладом такої інноваційної технології роботи з обдарованими дітьми є діяльність тренінгового майданчика. Мета діяльності – підвищення рівня поінформованості різних цільових груп (дітей, батьків, педагогів, соціальних педагогів, практичних психологів, керівників) з актуальних питань сьогодення: виховання, популяризації здорового способу життя, організації дозвілля дітей та молоді, управлінського менеджменту [3, с. 116].

Завдання полягають у розробці та впровадженні інтерактивних, інноваційно-превентивних програм щодо формування здорового способу життя у дітей різних категорій під час навчання педагогів та батьків.

Серед першочергових завдань діяльності інноваційної моделі надання освітніх послуг визначено:

- сприяння виробленню в учасників тренінг-курсів навичок толерантного ставлення до учнів, батьків та педагогів;
- розвиток у підлітків навичок самоорганізації в навчальній і позашкільній діяльності, а також сприяння в підготовці особистості до свідомого професійного вибору [3, с. 116].

Підготовка педагогів, учнів, батьків відбувається у формі тренінгових занять. Безперечно, така форма навчання дозволяє сформувати в людини нові моделі керування власною поведінкою та діяльністю. Саме у тренінговій діяльності досягається більша відкритість у ставленні до себе та інших, розширюється усвідомлення потенціалів власного особистісного зростання та розвитку [3, с. 116].

Отже, тренінгові технології в сучасному світі повністю змінили підходи як до навчально-виховної, так і до позакласної роботи. Освітні програми, які впроваджуються в усіх навчальних закладах, дають можливість змінити ставлення дітей, педагогів та батьків до власного здоров'я як однієї з основних

цінностей у житті людини.

Тренінгові технології сприяють розвитку комунікативних умінь і навичок, формуванню громадянської позиції, допомагають встановленню емоційних контактів на обох площинах взаємодії, виконують виховну функцію, тобто привчають до роботи в команді з урахуванням позиції тих, хто поряд.

На сучасному етапі розвитку соціальна проблема держави і суспільства полягає, на жаль, унецілеспрямованій роботі з учнями середніх закладів освіти (навчання, виховання, розвиток, морально-психологічна підтримка тощо), що зумовлює потребу у перегляді та підтримці її на рівні держави і суспільства.

Актуальною залишається проблема цілеспрямованого, усвідомленого підходу до визначення освітніх стратегій і тактик, реалізація яких можлива заумови інтегрування національної системи освіти в європейській соціально культурний простір через збагачення традиційних та інноваційних моделей організації всього освітнього процесу.

Задля розвитку системи освіти на зміну окремим безсистемним технологіям і методикам, що використовуються в повсякденній практиці, в навчальні заклади України повинні прийти цілісні інноваційні освітні системи з широким використанням сучасних інформаційних засобів та хмарних технологій.

У сучасному світі особливу увагу варто звернути на те, що у розвитку та формуванні творчої, обдарованої особистості важливу роль відіграє розвивальне навчання, адже світ постійнорухається, змінюється, розвивається і не стоїть на місці. Тож необхідно чітко усвідомити, що являє собою розвивальне навчання. Це спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на досягнення найбільшої ефективності пізнавальних можливостей учнів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо, бо саме таке навчання формує мисленнєві процеси, самостійність, інтерес до навчання, а також удосконалює різні форми сприймання. Саме в цій концепції навчання, виховання і розвиток постають як єдиний взаємопов'язаний дидактичний процес.

Розвивальне навчання відрізняється від традиційного характером викладання-учіння. Основне завдання суб'єкта викладання у розвивальному навчанні спрямоване на формування пізнавальної діяльності, усебічного розвитку здібностей, ідейних і моральних переконань, активної життєвої позиції вихованця. Це навчання повинно здійснюватися у формі залучення суб'єктів учіння до різних видів діяльності, використання у викладанні дидактичних ігор, дискусій, тренінгів, а також інших методів з метою збагачення творчого мислення, пам'яті, мови тощо [4, с. 171].

Основою такого навчання є зв'язок «мета – засіб – контроль», а основною ланкою – самостійна навчально-пізнавальна діяльність учня, яка заснована на його здатності регулювати свої дії відповідно до поставлених завдань.

Таким чином, сутність розвивального навчання полягає в тому, що об'єкт навчання не тільки засвоює конкретні знання, навички та вміння, але і опановує способи дій.

Найкращі ідеї розвивального навчання знаходять своє продовження і

розвиток у концепції виховувального навчання. Єдність навчання, виховання, розвитку є однією з основних закономірностей такого навчання.

Головними завданнями виховувального навчання є:

- формування майбутньої української еліти, громадян своєї держави;
- створення умов навчання та виховання для обдарованих та талановитих дітей;
- створення рівних умов навчання та виховання для дітей з обмеженими можливостями;
- виховання у душі самовідданого служіння народу України, любові до України, звичаїв та традицій українського народу;
- здобуття початкових знань та навичок для успішного продовження навчання у спеціальних та вищих навчальних закладах;
- формування в українській молоді здатності долати труднощі і перешкоди, бути морально та фізично здоровими, загартованими [4, с. 171].

Метою розвивального навчання є гармонійне формування і всебічний розвиток особистості українського громадянина, повне розкриття його творчих сил, набуття власного «Я», неповторної індивідуальності. Саме такий громадянин має стати суб'єктом життєдіяльності, професійної діяльності. Для цього кожний, хто причетний до навчально-виховного процесу, повинен допомогти своєму вихованцеві знайти самого себе, підтримати та розвинути людину в людині, закласти в неї механізм адаптації, самовизначення, самореалізації, самовдосконалення в умовах навчально-пізнавальної діяльності, які сприятимуть творчому становленню особистості.

На наш погляд, названа сукупність ідей та принципів за умови подальшого розкриття їх змісту може скласти основу інноваційних сучасних технологій з обдарованою особистістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровицька О. М. У пошуках інноваційних технологій навчального процесу. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 31–36.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти т. / под ред.: Д. Б. Эльконина. Детская психология. Москва: Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.
3. Ігнатова О. М. Тренінговий майданчик – інноваційна модель надання освітніх послуг обдарованій учнівській молоді. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 116–121.
4. Котеля Т. М. Інноваційні моделі підтримки процесів розвитку особистості дитини (з досвіду роботи Т. М. Котелі. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2017 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 171–180.
5. Моляко В. А. Творческая конструктология (пролегомены). Київ: Освіта України, 2007. 388 с.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей: избранные труды: в 2 т. Москва: Педагогика, 1985. Т. 1. 328 с.
7. Sternberg R. J. Wisdom as a from giftedness: *Gifted Child Quarterly*, 2000, 44(4), Pp. 252–260.

REFERENCES

1. Borovytska, O. M. (2017). U poshukakh innovatsiinykh tekhnolohii navchalnoho protsesu. *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: materialy proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny, 31–36 [in Ukrainian].
2. Vyhotskii, L. S. (1984). *Sobranie sochineniy* (Vol. 1–6); Vol. 4. *Detskaya psikhologiya*. D. B. El'konina (Ed.). Moskva: Pedagogika [in Ukrainian].
3. Ihnatova, O. M. (2017). Treninhovyi maidanchyk – innovatsiina model nadannia osvitynykh posluh obdarovanoi uchnivskoi molodi. *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
4. Kotelia, T. M. (2017). Innovatsiini modeli pidtrymky protsesiv rozvytku osobystosti dytyny (z dosvidu roboty Kotelii T. M.). *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
5. Moliako, V. A. (2007). *Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomeny)*: Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
6. Teplov, B. M. (1985). *Psikhologiya muzykal'nykh sposobnostey: izbrannyye trudy* (Vol. 1–2). Moskva: Pedagogika [in Russian].
8. Sternberg, R. J. (2000). Wisdom as a form of giftedness: *Gifted Child Quarterly*, 44(4), 252–260.

УДК 378.091.2:37.011.3-051]:374.7

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215426

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
НАВЧАЛЬНО-ДОПОМІЖНОГО ПЕРСОНАЛУ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ
ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Жихорська Оксана, кандидат педагогічних наук, методист вищої категорії Науково-методичного центру організації навчального процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID: 0000-0001-9722-3160

E-mail: o_z@ukr.net

У статті розкрито сутність формування професійної компетентності. Важливими складовими цього процесу є неформальна та інформальна освіта. Проаналізовано зарубіжну та вітчизняну літературу, на основі якої і розкрито сутність цих понять. Описано сутність діяльності навчально-допоміжного персоналу та особливості розвитку їхньої професійної компетенції засобами неформальної та інформальної освіти. Також охарактеризовано структуру, критерії та показники професійної компетентності та виявлено проблеми, які перешкоджають її формуванню.

Ключові слова: професійна компетентність, навчально-допоміжний персонал, формування професійної компетентності, структура професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу, неформальна освіта, інформальна освіта.

**FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF EDUCATIONAL AND SUPPORTING STAFF OF THE
HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN CONDITIONS
OF INTEGRATION, NON-FORMAL EDUCATION AND
IN-FORMAL EDUCATION**

Zhykhorska Oksana, PhD in Pedagogical Sciences, Methodist of the Highest Category at the Scientific and Methodological Centre for the Organization of the Educational Process, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

ORCID: 0000-0001-9722-3160

E-mail: o_z@ukr.net

The article reveals the essence of the professional competence formation. Informal and informal education are important components of this process. Based on analysis of foreign and native literature the essence of these concepts is revealed. The essence of the activity of teaching and support staff and the peculiarities of the development of their professional competence by means of non-formal and informal education are described. The structure, criteria and indicators of professional competence are also characterized and the problems that hinder its formation are identified.

Based on the analysis of typical job responsibilities and practical experience, the main activities of

teaching and support staff of higher education are determined as technological, organizational, managerial, information-analytical, communicative, which are common to certain subgroups, but differ in the specific tasks.

Based on the elucidation of the essence "professional competence" concept, the author defines and substantiates the structure of professional competence of teaching and support staff and identifies ways to form it. In the process of research, the organizational and pedagogical conditions have been determined, on which the efficiency of the process of professional competence formation of teaching and support staff depends.

A model of professional competence formation of teaching and support staff of higher education institution has been developed, which consists of target, content, organizational-procedural and evaluation-effective blocks.

It is established that new tasks and problems arise in professional competence formation. Not enough attention is paid to clarifying the essence of professional activity of teaching and support staff, its role in the organization of the educational process, beyond the scientific interest of researchers is the development of the problem of professional competence of this category of staff of higher education.

Keywords: *professional competence, teaching and support staff, formation of professional competence, structure of professional competence of teaching and support staff, non-formal education, informal education.*

Інтеграція системи вищої освіти України до європейського освітнього простору вимагає змістових, процедурних, організаційних змін в освітньому процесі вищої школи. Значною мірою позитивний результат цієї діяльності залежить від якісного забезпечення всіх складових: нормативної, організаційної, педагогічної. Забезпечення організаційної (процесуально-технологічної) складової залежить від навчально-допоміжного персоналу і потребує його спеціальної підготовки. Модернізація української вищої освіти, реалізація положень Болонської декларації та Закону України «Про вищу освіту» призвели до розширення та ускладнення професійних завдань навчально-допоміжного персоналу. Відповідно, суттєво підвищуються вимоги до рівня професіоналізму навчально-допоміжного персоналу, його знань, навичок, інших компетентностей задля належного виконання функціональних обов'язків у нових умовах. Зважаючи на відсутність нормативних документів, що регламентують професійну діяльність навчально-допоміжного персоналу, визначають систему її оцінювання, встановлюють рівень сформованості і зміст компетентностей. Існує нагальна потреба у розробленні цілісної системи формування інтегрованої професійної компетентності цієї категорії персоналу закладу вищої освіти. Готовність до професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу не забезпечується здобуттям вищої освіти в межах традиційної формальної освіти, оскільки підготовка таких фахівців в Україні не здійснюється. Повноти та цілісності підготовки навчально-допоміжного персоналу можна досягти у процесі інтеграції неформальної та інформальної освіти шляхом їх взаємодії, взаємопроникнення і розширення можливостей. Інтеграція видів освіти як процес має бути спрямована на результат – формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу.

Сутність компетентностей та реалізацію компетентнісного підходу у підготовці фахівців досліджували Н. Бібік, С. Гончаренко, В. Гриньова, Е. Зеер,

І. Зязюн, В. Луговий, А. Марушкевич, О. Плахотнік, Г. Селевко; зміст і структуру професійної компетентності, підходи до її формування вивчали Л. Буркова, Р. Гуріна, А. Маркова, Е. Луговська, В. Маслов; питання інтеграції видів освіти у підготовці фахівців розробляли В. Горський, А. Золотарьова, С. Полянкіна, О. Ройтблат, Д. Сидоров. Проте у педагогічних дослідженнях не приділено достатньої уваги з'ясуванню сутності професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу, його ролі в організації освітнього процесу, поза науковими інтересами дослідників залишилася проблема формування професійної компетентності цієї категорії персоналу закладу вищої освіти.

За результатами аналізу проблеми формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти виявлене суперечності:

- між необхідністю якісного забезпечення освітнього процесу у закладі вищої освіти в контексті реформування вищої освіти та рівнем професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу;
- між потребою щодо постійного підвищення рівня професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти та відсутністю системи підготовки такого персоналу, методичного забезпечення для ефективного здійснення цього процесу.

На основі теоретичного аналізу наукових праць українських і зарубіжних учених встановлено, що у педагогічній науці виділяють різні види компетентностей, серед яких професійна викликає найбільше суперечностей щодо з'ясування її сутності.

Мета статті – розкрити важливість навчального допоміжного персоналу у закладах вищої освіти та важливість розвитку їхньої професійної компетентності в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти.

Проведене дослідження дозволило нам виокремити п'ять підходів до визначення поняття «професійна компетентність»:

- ситуаційний, який включає проблемно-практичний, смисловий та ціннісний аспекти у змісті професійної компетентності (І. Арановська);
- функціональний, згідно з яким професійна компетентність визначається як здатність застосовувати професійні знання, уміння, способи виконання професійної діяльності; здійснювати роботу відповідно до вимог посади, відповідати вимогам професії;
- діяльнісний, що демонструє готовність до виконання професійної діяльності з використанням професійно важливих якостей та досвіду; спроможність приймати правильні рішення та нести за них відповідальність;
- особистісний, у рамках якого до складу професійної компетентності включають психічні якості, професійно важливі особистісні якості, внутрішню готовність людини, що дозволяє здійснювати відповідну діяльність;
- особистісно-діяльнісний підхід, який передбачає визначення професійної компетентності як інтегрального, системного утворення, яке поєднує в собі знання, уміння, навички, ділові та особистісні характеристики,

мотивацію до самовдосконалення, що дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність.

На підставі аналізу праць українських і зарубіжних учених виокремлено сутнісні характеристики професійної компетентності фахівця та визначено поняття «професійна компетентність навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти». Як складне утворення, що інтегрує в собі знання та вміння, необхідні для ефективного здійснення професійної діяльності; навички для виконання службових завдань; професійні, світоглядні та громадянські якості, що сприяють формуванню в особистості здатності розв'язувати складні завдання та проблеми в контексті забезпечення освітнього процесу, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, на основі самостійності та відповідальності.

З'ясування сутності поняття «професійна компетентність» дає змогу визначити й обґрунтувати структуру професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу та виявити шляхи її формування. Одним із шляхів підготовки цієї категорії персоналу закладу вищої освіти до належного виконання своїх функціональних обов'язків може бути поєднання неформальної навчальної діяльності, досвіду професійної діяльності і життєвого досвіду в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти.

Проведений аналіз праць В. Лугового, О. Павлової, О. Ройтблат, Д. Сидорова, Л. Сігаєвої та ін. дав підстави констатувати відсутність єдиних підходів до тлумачення сутності поняття «навчання впродовж життя», класифікації видів освіти, визначення їх структури, розмежування неформальної та інформальної освіти. У контексті дослідження проблеми уточнено зміст понять «неформальна освіта» (навчальна діяльність, яка має організований, систематичний, але не щоденний характер, не завжди структурована з погляду цілей і тривалості, зорієнтована на конкретні потреби та інтереси здобувачів освіти, має визначені результати навчання, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня формальної освіти) та «інформальна освіта» (несистематична, не завжди усвідомлена та цілеспрямована навчальна діяльність, що реалізується у процесі трудової діяльності, спілкування, через засоби масової інформації та не має визначених результатів навчання).

Як засвідчили результати аналізу наукового доробку дослідників інтеграційних процесів в освіті (Ю. Гібадуллої, Д. Сидорова та ін.), формування професійної компетентності не здійснюється повною мірою в системі традиційної освіти, а відбувається за рахунок інтеграції неформальної освіти з інформальною. Процес інтеграції цих видів освіти характеризується взаємодією, взаємопроникненням і розширенням можливостей неформальної та інформальної навчальної діяльності, спрямованих на формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу, зокрема його комплексних умінь, навичок, професійно важливих якостей, що стимулюють практичне застосування знань при виконанні своїх функціональних обов'язків.

Взаємодію неформальної та інформальної навчальної діяльності вбачаємо у взаємному зв'язку систематичного навчання і стихійної самоосвіти; взаємному

впливі цілеспрямованого і спонтанного навчання; поєднанні професійного і життєвого досвіду; взаємовпливі, співробітництві та погодженій дії всіх суб'єктів (тих, хто навчається, і тих, хто навчає, безпосередніх керівників, наставників, колег); інформаційному обміні, використанні колективного в інтелектуального потенціалу і соціального досвіду тих, хто навчається. Взаємопроникнення змісту, форм, методів і засобів неформальної та інформальної освіти, а також взаємне збагачення навчальної і професійної діяльності передбачає досягнення єдиних освітніх результатів і виникнення єдиної системи підготовки навчально-допоміжного персоналу. Інтеграція неформальної та інформальної освіти передбачає розширення можливостей самореалізації, незалежно від віку, посади, досвіду роботи, попередньої освіти; задоволення освітніх потреб і запитів за рахунок гнучкості, мобільності, динамізму процесу навчання, вільного доступу до знань та інформації, активізації практики наставництва та взаємонавчання, що сприяє підвищенню мотивації до подальшого навчання і самовдосконалення.

Для навчально-допоміжного персоналу реалізація неформальної освіти, на нашу думку, буде здійснюватися на курсах підвищення кваліфікації та шляхом навчання на робочому місці, базуючись на результатах попередньо здобутої освіти і практичному досвіді діяльності, а інформальна – через самоосвіту за допомогою Інтернету, соціальних мереж тощо. У результаті інтеграції неформальної та інформальної освіти на основі комплексного застосування форм, методів, засобів навчання виникає цілісна система, яка забезпечує повноту і цілісність процесу формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу через координацію цілей, завдань і результатів навчання, змісту, спрямованого на розв'язання поточних виробничих проблем, і практичних завдань, які можуть виникнути у майбутньому, здійснення подальшої навчальної діяльності.

У професіографічних дослідженнях не приділено уваги з'ясуванню сутності професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу, його ролі в організації освітнього процесу, поза науковим інтересом дослідників залишилося розроблення проблеми формування професійної компетентності цієї категорії персоналу закладу вищої освіти. У практиці діяльності закладів вищої освіти не існує єдиних підходів до класифікації працівників. На нашу думку, до навчально-допоміжного персоналу належать працівники закладу вищої освіти, які мають різну фахову підготовку та здійснюють організаційно-допоміжну діяльність та обслуговування основних (наукових, педагогічних, науково-педагогічних) працівників. Отже, *навчально-допоміжний персонал закладу вищої освіти* – це працівники закладу вищої освіти, які виконують допоміжні та обслуговуючі функції щодо забезпечення освітнього процесу. Відповідно до виду структурного підрозділу навчально-допоміжний персонал поділяємо на дві підгрупи: 1) працівники навчальної частини / групи з організації освітнього процесу факультету (інституту); 2) працівники кафедри / навчальної лабораторії.

На підставі аналізу типових посадових обов'язків та досвіду практичної роботи виокремлено основні види діяльності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти – технологічну, організаційно-управлінську, інформаційно-

аналітичну, комунікативну, які є спільними для визначених підгруп, проте відрізняються специфікою службових завдань. Професійна діяльність навчально-допоміжного персоналу полягає у забезпеченні освітнього процесу відповідно до вимог чинного законодавства і спрямована на розв'язування основних службових завдань: здійснення супроводу освітнього процесу; координацію навчальної роботи структурних підрозділів; забезпечення взаємодії між учасниками освітнього процесу; надання необхідних засобів для здійснення освітньої діяльності науково-педагогічних працівників; ведення діловодства та документування діяльності відповідного структурного підрозділу тощо.

Необхідність формування професійної компетентності та професійного самовдосконалення навчально-допоміжного персоналу зумовлена зростанням складності завдань та динамічною зміною середовища, у якому діє ця категорія працівників закладу вищої освіти, що пов'язано з об'єктивною ситуацією у вищій освіті в контексті її реформування та, відповідно, підвищенням вимог до рівня професійної компетентності.

Аналіз наукової літератури (праці О. Бабаян, В. Вишпольської, А. Маркової та ін.) та врахування особливостей професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу дали можливість визначити й теоретично обґрунтувати структуру професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: *змістового* (необхідна сукупність професійних знань і їх розуміння, що є основою усвідомленого, цілеспрямованого здійснення професійної діяльності), *операційно-діяльнісного* (сукупність професійних умінь, необхідних для виконання відповідних посадових функцій; комунікативних навичок; способів і досвіду розв'язання службових завдань на основі самостійності та відповідальності) та *особистісно-мотиваційного* (сукупність особистісних якостей; стійких мотивів, що сприяють усвідомленню значущості професійної діяльності; орієнтація на професійне самовдосконалення).

З огляду на структуру досліджуваної компетентності визначено й охарактеризовано критерії та відповідні їм показники: *когнітивний* (наявність професійних знань; розуміння цілей та завдань професійної діяльності; обізнаність із методами та способами виконання службових завдань), *функціональний* (сформованість професійних умінь; оволодіння навичками, способами і досвідом самостійного розв'язання службових завдань; наявність умінь здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів професійної діяльності), *особистісний* (сформованість професійно важливих і необхідних для професійної діяльності якостей; усвідомлення значущості своєї діяльності; прагнення до підвищення професійної компетентності, самовдосконалення та саморозвитку). Критерії та показники формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу охоплюють основні характеристики і дають можливість встановити рівень її сформованості: низький, середній, достатній.

Проведене дослідження дало можливість встановити, що за показниками *когнітивного* критерію професійна компетентність сформована на достатньому рівні у 32,1 % навчально-допоміжного персоналу, на середньому – у 31,2 %,

низькому – у 36,7 %; за показниками *функціонального* критерію сформовано на достатньому рівні у 32 % працівників, на середньому – у 27,3 %, на низькому – у 40,7 %; за показниками *особистісного* критерію достатній рівень у 20,2 % навчально-допоміжного персоналу, середній – у 30,7 %, на низькому – у 49,1 % працівників.

Виявлено проблеми, які перешкоджають формуванню професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти: відсутність цілісної системи підготовки означеного персоналу; недостатність заходів із підготовки працівників до впровадження новацій в освітній процес закладу вищої освіти; низька мотивація навчально-допоміжного персоналу до підвищення професійного рівня та саморозвитку.

Наявний рівень сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти засвідчив необхідність пошуку шляхів його підвищення, одним із яких може стати розроблення та впровадження оптимальної моделі формування професійної компетентності з використанням можливостей неформальної та інформальної освіти.

Розроблено модель формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти. Запропонована модель дає можливість уявити цей процес як цілісну систему з окремими структурними блоками:

- *цільовий блок* включає мету та завдання, методологічні підходи (андрагогічний, діяльнісний, особистісно зрієнтований, компетентнісний, системний), принципи (систематичності й послідовності; практичної орієнтованості; автономності; взаємонавчання);

- *змістовий блок* містить структурні компоненти професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу (змістовий, операційно-діяльнісний, особистісно-мотиваційний), види професійної діяльності (технологічний, організаційно-управлінський, інформаційно-аналітичний та комунікативний), які визначають зміст навчання, спрямованого на формування професійної компетентності;

- *організаційно-процесуальний блок* включає компоненти формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу (навчання на робочому місці, короткотермінові курси підвищення кваліфікації, довготермінові курси підвищення кваліфікації, самонавчання), організаційно-педагогічні умови (забезпечення інтеграції неформальної та інформальної освіти; етапність формування професійної компетентності в сукупності її компонентів; побудова навчання з орієнтацією на особливості професійної діяльності; забезпечення науково-методичного та інформаційного супроводу; індивідуалізація процесу навчання), форми, методи та засоби навчання;

- *оцінювально-результативний блок* складається з рівнів (низький, середній, достатній), критеріїв (когнітивний, функціональний, особистісний) і відповідних їм показників, методів оцінювання сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти.

Розроблена модель формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти ґрунтується на інтеграції неформальної та інформальної освіти; містить мету, підходи та принципи організації освітнього процесу; ураховує особливості професійної діяльності та структуру професійної компетентності; включає організаційно-педагогічні умови, зміст, форми, методи, засоби навчання та компоненти формування професійної компетентності; визначає методи оцінки, критерії, показники та рівні сформованості досліджуваної компетентності; має систематизувати процес підготовки навчально-допоміжного персоналу і забезпечити достатній рівень сформованість його професійної компетентності.

Процес формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу складний, його реалізація потребує часу, систематизації та алгоритмізації засвоєння професійно важливих і необхідних для здійснення професійної діяльності знань, умінь, особистісних якостей.

Експериментальна робота з формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу здійснювалася у три етапи. На першому (ознайомчо-репродуктивному) етапі формування професійної компетентності відбувалося шляхом навчання на робочому місці та самонавчання; на другому (перетворювальному) етапі – проведення короткотермінових курсів підвищення кваліфікації, навчання на робочому місці та самонавчання; на третьому (продуктивному) етапі – проведення довготермінових курсів підвищення кваліфікації з відривом від виробництва, навчання на робочому місці, самонавчання.

Визначено результати формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу на кожному етапі:

- результатом першого етапу стало розуміння навчально-допоміжним персоналом сутності, змісту, цілей та завдань професійної діяльності; оволодіння мінімально необхідними професійними знаннями; засвоєння основних прийомів роботи; набуття початкових професійних умінь;

- після завершення другого етапу у навчально-допоміжного персоналу фіксується ситуативне прагнення до підвищення професійної компетентності; поглиблення і розширення професійних знань та вмінь; здатність організувати та контролювати **процес навчання**, розробляти різні види планів та розклади роботи структурного підрозділу, здійснювати їх супровід; організувати спільну діяльність для виконання службових завдань; упорядковувати і зберігати інформацію з питань організації освітнього процесу; використовувати автоматизоване робоче місце;

- результатом третього етапу формування професійної компетентності стали систематизація та поглиблення професійно важливих знань; здобуття додаткових знань і вмінь; опанування нових та створення власних методів і способів виконання службових завдань; здатність регулювати й аналізувати свою діяльність; наявність прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; усвідомлення значущості своєї діяльності.

Перевірка рівнів сформованості професійної компетентності навчально-

допоміжного персоналу здійснювалася шляхом анкетування, тестування, усних та письмових відповідей, виконання творчих завдань, спостереження під час виконання службових завдань, бесід, аналізу карток оцінки експертів та самооцінки, результатів діяльності.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дав змогу з'ясувати сутність професійної компетентності з позицій різних підходів: ситуаційного (включає проблемно-практичний, смисловий та ціннісний аспекти у змісті професійної компетентності), функціонального (здатність застосовувати професійні знання, уміння, способи виконання професійної діяльності; здійснювати роботу відповідно до вимог посади, відповідати вимогам професії), діяльнісного (готовність до виконання професійної діяльності з використанням професійно важливих якостей та досвіду; спроможність приймати правильні рішення та нести за них відповідальність), особистісного (професійно важливі особистісні якості, що дозволяють здійснювати відповідну діяльність), особистісно-діяльнісного поєднує в собі знання, уміння, навички, ділові та особистісні характеристики, мотивацію до самовдосконалення, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність).

Професійну компетентність навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти визначаємо як складне утворення, що інтегрує в собі знання та вміння, необхідні для ефективного здійснення професійної діяльності; навички для виконання службових завдань; професійні, світоглядні та громадянські якості, які сприяють формуванню в особистості здатності розв'язувати складні завдання та проблеми в контексті забезпечення освітнього процесу, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, на основі самостійності та відповідальності.

Формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти здійснюється за рахунок інтеграції неформальної освіти з інформальною. Виявлено характеристики інтеграції неформальної та інформальної освіти: взаємодія, взаємопроникнення і розширення можливостей неформальної та інформальної навчальної діяльності, що спрямована на формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу. У результаті інтеграції неформальної та інформальної освіти на основі комплексного застосування форм, методів, засобів навчання виникає цілісна система, яка забезпечує повноту і цілісність процесу формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти через координацію цілей, завдань і результатів навчання, змісту, спрямованого на розв'язання поточних виробничих проблем практичних завдань, які можуть виникнути у майбутньому, здійснення подальшої навчальної діяльності.

Структура професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладів вищої освіти складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: змістового, операційно-діяльнісного та особистісно-мотиваційного, що відповідають складовим структури Національної рамки кваліфікацій (знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність). До змістового компонента відносимо необхідну сукупність професійних знань і їх розуміння, що є основою

усвідомленого, цілеспрямованого здійснення професійної діяльності. У складі операційно-діяльнісного компонента виокремлюємо сукупність професійних умінь, необхідних для виконання відповідних посадових функцій; комунікативних навичок; способів і досвіду розв'язання службових завдань на основі самостійності та відповідальності. Особистісно-мотиваційний компонент включає сукупність особистісних якостей; стійких мотивів, що сприяють усвідомленню значущості професійної діяльності; орієнтацію на професійне самовдосконалення.

Визначено три рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти: низький, середній, достатній. Виділено критерії та відповідні їм показники сформованості професійної компетентності: когнітивний (наявність професійних знань; розуміння цілей та завдань професійної діяльності; обізнаність із методами та способами виконання службових завдань), функціональний (сформованість професійних умінь; оволодіння навичками, способами і досвідом самостійного розв'язання службових завдань; наявність умінь здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів професійної діяльності), особистісний (сформованість професійно важливих і необхідних для професійної діяльності якостей; усвідомлення значущості своєї діяльності; прагнення до підвищення професійної компетентності, самовдосконалення та саморозвитку).

У процесі дослідження визначено організаційно-педагогічні умови (забезпечення інтеграції неформальної та інформальної освіти; етапність формування професійної компетентності в сукупності її компонентів; побудова навчання з орієнтацією на особливості професійної діяльності; забезпечення науково-методичного та інформаційного супроводу; індивідуалізація процесу навчання), від яких залежатиме ефективність процесу формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу.

Розроблено модель формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти, яка складається з цільового, змістового, організаційно-процесуального та оцінювально-результативного блоків. Цільовий блок включає мету і завдання формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти, методологічні підходи, принципи. Змістовий блок містить види професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу (технологічний, організаційно-управлінський, інформаційно-аналітичний та комунікативний), які зумовлюють структурні компоненти професійної компетентності (змістовий, операційно-діяльнісний, особистісно-мотиваційний) та визначають зміст навчання задля її формування. До організаційно-процесуального блоку входять складові компоненти формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу (навчання на робочому місці, короткотермінові курси підвищення кваліфікації, довготермінові курси підвищення кваліфікації, самонавчання), організаційно-педагогічні умови, форми, методи та засоби навчання. Оцінювально-результативний блок містить критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності.

Експериментальна перевірка моделі формування професійної компетентності

навчально-допоміжного персоналу засвідчила суттєві зміни рівнів сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу експериментальної групи. Такі результати зумовлені спеціально організованим поетапним навчанням в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти.

Тема дослідження є досить актуальною та має широкий спектр подальших досліджень, тому що система вищої освіти постійно зазнає змін та розвивається. У формуванні професійної компетентності виникають нові завдання та проблеми. Не приділяється достатньо уваги з'ясуванню сутності професійної діяльності навчально-допоміжного персоналу, його ролі в організації освітнього процесу, поза науковим інтересом дослідників залишається розроблення проблеми формування професійної компетентності цієї категорії персоналу закладу вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жихорська О. В. Корпоративне навчання персоналу класичних університетів: понятійно-термінологічний дискурс у контексті управлінської діяльності. *Витоки педагогічної майстерності: Серія Педагогічні науки*. Полтава, 2011. Вип. 8, ч. 1. С. 118–122.
2. Жихорська О. В. Сутність інтеграції видів освіти у підготовці навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2014. № 4(25). С. 193–199.
3. Жихорська О. В. Структура професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2015. № 2(27). Т. 2. С. 12–21.
4. Жихорська О. В. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2015. Vol. III(34). № 69. С. 33–38.
5. Жихорська О. В. Реалізація моделі формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 10(54). С. 85–95.
6. Жихорська О. В. Зміст формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2015. № 2(15). С. 113–120.
7. Жихорська О. В. Професійний розвиток навчально-допоміжного персоналу класичних університетів в умовах корпоративного навчання. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень*: зб. тез XIII Міжнар. наук. конф. молодих науковців (Київ, 13–15 квіт. 2011 р.). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 22–23.
8. Жихорська О. В. Модель формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 3 груд. 2015 р.). Суми: Мрія, 2015, Ч. 2. С. 42–46.
9. Жихорська О. В. Поетапне формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. *Перспективні напрями розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук*: зб. тез наук. роб. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 лютого 2016 р.). Харків: Центр педагогічних досліджень, 2016. С. 36–40.

REFERENCES

1. Zhykhorska, O. V. (2011). Korporatyvne navchannia personalu klasychnykh universytetiv: poniatiino-terminolohichniy diskurs u konteksti upravlinskoï diialnosti. *Vytoky pedahohichnoi maïsternosti. Serii: Pedahohichni nauky, Issue 8, part. 1, 118–122* [in Ukrainian].
2. Zhykhorska, O. V. (2014). Sutnist intehratsii vydiv osvity u pidhotovtsi navchalno-dopomizhnogo personalu VNZ. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky, 4(25), 193–199* [in Ukrainian].
3. Zhykhorska, O. V. (2015). Struktura profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky, 2(27), Vol. 2, 12–21* [in Ukrainian].
4. Zhykhorska, O. V. (2015). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, Vol. III(34), 69, 33–38* [in Ukrainian].
5. Zhykhorska, O. V. (2015). Realizatsiia modeli formuvannia profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh intehratsii formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, 10(54), 85–95* [in Ukrainian].
6. Zhykhorska, O. V. (2015). Zmist formuvannia profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh intehratsii formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedahohika, 2(15), 113–120* [in Ukrainian].
7. Zhykhorska, O. V. (2011). Profesiinyi rozvytok navchalno-dopomizhnogo personalu klasychnykh universytetiv v umovakh korporatyvnoho navchannia. *Problemy osobystosti v suchasniï nautsi: rezultaty ta perspektyvy doslidzhen: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv: Kyivskiy universytet, 22–23* [in Ukrainian].
8. Zhykhorska, O. V. (2015). Model formuvannia profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh intehratsii formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity. *Osvitni innovatsii: filosofiia, psykholohiia, pedahohika: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Sumy: Mriia, part. 2, 42–46* [in Ukrainian].
9. Zhykhorska, O. V. (2016). Poetapne formuvannia profesiinoï kompetentnosti navchalno-dopomizhnogo personalu vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh intehratsii formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity. *Perspektyvni napriamy rozvytku suchasnykh pedahohichnykh i psykholohichnykh nauk: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kharkiv: Tsentr pedahohichnykh doslidzhen, 36–40* [in Ukrainian].

УДК 364.4-051:330.16

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215432

ТЕОРІЯ ПЕРСПЕКТИВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Клименко Юлія, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

У статті розглянуто теоретичні перспективи в роботі соціального працівника, які слугують підґрунтям та орієнтиром до практичних підходів у роботі з клієнтом чи групою клієнтів. Подано огляд чотирьох таких перспектив, зокрема – загальної перспективи, перспективи екосистеми, перспективи сильних сторін, феміністської перспективи. Проаналізовано філософсько-теоретичні особливості кожної перспективи та можливості опертя на ці перспективи в практичній роботі з певними категоріями клієнтів, і під час виконання певних професійних завдань.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, теорія перспектив, загальна перспектива, перспектива екосистеми, перспектива сильних сторін, феміністська перспектива, практичні підходи у роботі з клієнтом.

THEORY OF PERSPECTIVES IN THE WORK OF A SOCIAL WORKER

Klymenko Yuliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

The article is devoted to the consideration of theoretical perspectives in the work of a social worker, which serve as a basis and reference point for practical approaches in working with a client or group of clients. We provide an overview of four such perspectives: the general perspective, the ecosystem perspective, the strengths perspective, and the feminist perspective. The article considers the philosophical and theoretical features of each perspective and also analyzes the possibilities of relying on these perspectives in practical work with certain categories of clients, and in the performance of certain professional tasks.

As this article shows, the perspectives used by social workers have something in common, but they can focus on different things. Some of them differ in terms of basic assumptions about how and why change occurs, while others are distributed according to the characteristics of the customers they are designed to help. The constant task of a social worker is to carefully choose the perspective that corresponds to his style of work and best meets the needs of clients. Any perspective is always the best, so a social worker should have a general idea of several of them. The basis of the work may include many perspectives and an ever-growing set of theories and models. Because all perspectives

are associated with helping people to change, a social worker must always be aware of the individual as a whole, because humans are biological beings who think, feel and behave, and their survival, growth and development depend on constant interaction with other people and their environment.

Keywords: *social work, social worker, theory of perspectives, general perspective, perspective of ecosystem, perspective of strengths, feminist perspective, practical approaches to working with the client.*

Соціальні працівники можуть розглядати проблеми конкретного клієнта з різних сторін відповідно до його потреб чи групи клієнтів або згідно з потребами конкретної ситуації. Відповідно до конкретного кейсу працівники можуть дотримуватись різних переконань щодо процесу змін, які можна узагальнити за допомогою п'яти перспектив: загальної, екосистеми, сильних сторін, етнічної проблематики, та феміністики. Перспектива – це певний інструмент соціального працівника, що дає змогу сфокусувати основну увагу на деяких особливих факторах і міркуваннях для вирішення проблеми. Одна або декілька перспектив можуть бути керівними в роботі спеціаліста. У цій статті ми коротко опишемо їх.

Дослідники в галузі соціальної роботи приділяють багато уваги вивченню теоретичних та практичних перспектив, які могли б слугувати певним базисом для практичної діяльності соціального працівника. Американські вчені С. Джоуз, М. Джойнер та К. Шмітц дослідили мультикультуральну перспективу у соціальній роботі. У своїй книзі «Критичний погляд на мультикультуральну соціальну роботу» вони наголошують на важливості всебічного врахування різних аспектів особистості клієнта. На думку дослідників, максимальне врахування різних аспектів особистості людини, що включають в себе расу, етнічну приналежність, стать, сексуальну орієнтацію, рівень фізичного та психічного здоров'я є надійним базисом для дослідження ситуації клієнта та вибудови стратегії допомоги [14]. Британська дослідниця К. Солнієр досліджує особливості застосування у практиці соціальної роботи феміністської перспективи, наголошуючи зокрема на необхідності диверсифікації цієї перспективи [13]. Дослідники Г. Карел та А. Гіттерман присвятили свої розвідки вивченню перспективи «Життєвої моделі» [5]. Д. Оррен та Р. Сміт досліджували особливості перспективи «Системної моделі» [3].

Зазначені перспективи можуть бути високоефективними в певних ситуаціях у практиці соціального працівника та у певних спільнотах. Разом з тим, ми вважаємо за необхідне виокремити ті перспективи, які можуть мати універсальну ефективність та бути прикладними для різних спільнот, культур та у різних ситуаціях. До таких перспектив ми віднесемо загальну перспективу, перспективу екосистеми, перспективу сильних сторін, феміністську перспективу.

Мета статті: розглянути теоретико-філософські та прикладні особливості теоретичних перспектив у роботі соціального працівника.

Американські дослідники Л. Джонсон та С. Янка вважають, що **загальна перспектива** дає можливість соціальним працівникам знайти підхід до кожного клієнта і кожної ситуації, з готовністю використовувати різні моделі, теорії і методи та розглядати більш ніж один рівень змін, від мікро- до макрорівня. Такий підхід особливо актуальний на початковій стадії процесу допомоги, коли

проблему клієнта чи його занепокоєність у певний час визначено й чітко окреслено і коли приймаються рішення щодо того, які подальші дії можуть бути ефективними [7, с. 19].

Соціальна робота в розрізі цієї перспективи вважається загальною. Слово «загальна» стосується людини з достатніми загальними знаннями, навичками в декількох дисциплінах, сферах або галузях. Отже, терміни «загальна робота» і «загальна соціальна робота» вказують на спеціаліста, який має широкий спектр знань і навичок, декілька точок зору, теорій і моделей і може вільно переміщуватися з однієї сфери роботи до іншої. Соціальний працівник готовий працювати з різними системами клієнтів, наприклад, особою, родиною; групою, створеною для певної мети, такої як лікування або соціальна підтримка; комітетом чи робочою групою; організацією, зокрема агентством або мережею агентств, а також законодавчими і директивними органами. Крім того, соціальний працівник готовий взяти на себе різні ролі: захисника, спеціаліста з ведення окремої справи, консультанта чи лікаря, планувальника програм, політичного аналітика і дослідника [7, с. 29]. Такий спеціаліст повинен знайти свій унікальний підхід до ситуації клієнта та особливостей місцевого суспільства, а не чекати від клієнта пристосування до професійних уподобань чи переконань агентства в роботі з клієнтами. Л. Джонсон та С. Янка, які дослідили особливості загальної перспективи в роботі соціального працівника, виділяють такі елементи найбільш яскраво характеризують цю перспективу:

1. Багатовимірна орієнтованість, яка підкреслює взаємопов'язаність людських проблем, життєвих ситуацій і соціальних умов. В основі неї – вдячність за взаємодію і взаємозалежність людей і різних соціальних систем, що утворюють оточення або умови, у яких вони живуть. Рівень інтервенції (наприклад, мікро, мезо, макро), основа роботи, конкретні методи й процедури повинні обиратись з ретельним урахуванням багатьох способів розгляду й аналізу ситуації клієнта.

2. Підхід до оцінки та змін, базований на різних основах, розглядає всі можливі актуальні і корисні дії для клієнта. Загальна перспектива вимагає, щоб соціальний працівник був еkleктиком (тобто черпав ідеї та методи з багатьох джерел) і досить обізнаним у багатьох сферах, щоб бути готовим до різних ситуацій. Це не означає, що він повинен бути експертом у застосуванні всіх теорій і моделей. Він має бути достатньо обізнаним, щоб знати, коли допомогти клієнтові і коли необхідно провести більш спеціалізовані заходи.

3. Вибір стратегії інтервенції і робочих ролей залежить в основному від проблеми клієнта, мети, становища і розміру систем, призначених для змін. Загальна перспектива закликає соціального працівника адаптувати свою діяльність до ситуації клієнта. Іноді необхідно працювати безпосередньо з клієнтом, з ключовими особами в його оточенні, а в інших випадках ініціювати зміни в агентстві та суспільних факторів, що впливають на клієнтів або послуги.

4. Знання, цінності і навички, які можна використовувати у різних контекстах, місцях та проблемах. Більш спеціалізовані структури можуть, свідомо чи несвідомо, обмежувати оточення, у якому спеціаліст готовий працювати, чи тип клієнта, проблеми або занепокоєність, які розглядає працівник, але загальну

перспективу можна застосувати в будь-якій організації послуг або географічному оточенні і використовувати для широкого кола клієнтів і їх проблем. Це надає гнучкості роботі працівника, це компроміс більш глибокого знання та навичок, необхідних у спеціалізованих умовах [8, с. 34]. Гнучкість цієї перспективи є особливо корисною, коли посадова інструкція соціального працівника вимагає виконання кількох ролей.

Перспектива екосистеми була досліджена вченими Д. Оррен та Р. Сміт з точки зору можливості її теоретичного та практичного використання в соціальній роботі. Перспектива екосистеми черпає знання з екології, галузі біології і використовує їх як аналогії і метафори, щоб описати ситуації клієнта й те, як клієнти можуть адаптуватися до постійно мінливих умов [3, с. 27]. Це привабливо для соціальних працівників, оскільки така перспектива забезпечує спосіб розгляду взаємозалежності й угод між людьми і серед соціальних систем. Оскільки всі частини системи і всі аспекти середовища клієнта є взаємозалежними, то зміна в одній частині буде впливати на всі інші. Так, наприклад, оцінка соціального працівника повинна передбачати, як зміна може вплинути на інших членів родини клієнта або соціальної мережі. Якщо клієнт висловлює стурбованість з приводу сімейної проблеми, соціальні працівники, як правило, хочуть працювати як з чоловіком, так і дружиною, оскільки зміна в житті однієї людини в подружжі неодмінно впливатиме на життя іншої. Ця перспектива також нагадує соціальному працівникові, що процес запланованих змін одночасно допомагає і заважає через безліч чинників в оточенні клієнта. Це особливо актуально під час оцінки ситуації і планування. Коли соціальні працівники запозичують поняття з науки, такої як екологія, підхід не буде досконалим. Наприклад, одиницею дослідження в галузі екології є екосистема, яка складається з багатьох взаємодіючих видів та їх обмінів фізичним та хімічним середовищем (тобто категорія організмів). Екологія орієнтована насамперед на адаптацію і функціонування виду, а не особин цього виду. Соціальна робота надає дуже високого значення особистості й бере до уваги екологічні фактори, оскільки вони впливають на особистість.

Д. Оррен, Р. Сміт, Д. Норлін, В. Чесс у праці «Поведінка людей і соціальне оточення» розглядають поняття «пропускна здатність» як максимальну кількість особин виду, які можуть жити в рамках екосистеми. Якщо пропускна здатність перевищена, хвороби і голод зменшать чисельність особин. Швидке зростання або різке зниження чисельності популяції може призвести до порушення крихкого балансу, необхідного для здоров'я екосистеми. З урахуванням цінностей та етики соціальної роботи як професії не можна бути осторонь і спостерігати за тим, як сили природи регулюють кількість населення. Однак ці екологічні ідеї мають відношення до соціальних працівників і працівників системи охорони здоров'я, коли вони передбачають наслідки проблеми, такі як масовий рух біженців і формування густонаселених нетрів у районах економічного занепаду [3, с. 39].

Екологічна концепція ніші належить до поєднання умов і обставин (наприклад, температури, хімічного складу ґрунту, продуктів харчування), необхідних для конкретних видів. Коли ніша використовується як метафора в

соціальної роботі, ми визнаємо, що клієнти або системи клієнтів можуть функціонувати краще в одних ситуаціях і умовах, ніж в інших. Багато заходів у галузі соціальної роботи розроблені, щоб допомогти клієнту знайти соціальну нішу, в якій він може максимально проявити свої конкретні здібності.

Взаємодія між різними видами екосистеми може приймати різні форми. В одному типі взаємодії, наприклад, хижацтво, представник одного виду (хижак) харчується або використовує інший вид (жертву). Симбіоз – це тип взаємодії, при якому один або обидва види отримують користь. Існують три основні типи симбіозу: у мутуалізмі обидва види мають користь від взаємодії (наприклад, бджоли і квіти); у коменсалізмі – один вид отримує переваги, а інший – а ні допомоги, ні шкоди; у паразитизмі – паразит отримує переваги, тоді як його господар страждає.

Оскільки ресурси, необхідні для видів (наприклад, продукти харчування, вода, простір), обмежені і є необхідністю для багатьох інших видів, види повинні конкурувати, щоб вижити. Ті, які є найбільш адаптивними, будуть мати переваги в цьому конкурсі. Коли ресурси, необхідні для конкретного виду, обмежені, особини цього виду повинні конкурувати ще й один з одним. У цій ситуації виживатимуть найсильніші. Такий конкурс існує в наших економічних системах, на ринках праці і школах. На думку Г. Карел, конкуренція може бути позитивною, коли вона змушує людей більше працювати, залишатися зосередженими і реалізувати свої вроджені здібності. Проте, неконтрольована конкуренція може бути й руйнівною силою, що призводить до соціального та економічного гноблення й експлуатації, розвиває почуття неповноцінності і відчаю. Особисті та соціальні фактори, такі як хвороба, інвалідність, похилий вік, незрілість і неосвіченість, можуть обмежити здатність людини успішно конкурувати. Щоб усіх осіб у суспільстві цінували і ставилися до них з гідністю (основна мета та цінність соціальної роботи), необхідні різні форми співпраці і взаємності, щоб ліквідувати негативні наслідки конкуренції. Через призму екосистем, соціальна робота прагне до підвищення адаптаційних можливостей людей, здолаття екологічних перешкод, що обмежують ефективність соціального функціонування, а також – розширення ресурсів, які відповідають основним потребам тих, хто не може забезпечити їх звичайними конкурентоспроможними засобами [5, с. 43].

Зрозуміло, що не завжди існує чітка відповідність між поняттями, запозиченими з інших галузей, таких як екологія, та цінностями і цілями професії соціального працівника. Проте, Д. Ділдер переконаний, що ці ідеї розширюють наше мислення і спонукають до аналізу поведінки людини і проблеми та проведення нових і дієвих змін. Екологія учить нас, що люди формуються під впливом навколишнього середовища, а навколишнє середовище формується і змінюється завдяки людині. Це стає очевидним, коли ми стикаємося з такими проблемами, як глобальне потепління, перенаселення і руйнація навколишнього середовища [4, с. 13].

Перспектива сильних сторін закликає соціального працівника до виявлення і використання сильних сторін клієнта. Сильною стороною клієнта може бути будь-яка його риса, можливості або досвід, який сприяє позитивним

емоціям та задоволенню життям на фоні ефективного соціального функціонування. Сильні сторони клієнта можуть приймати різні форми, такі, як здатність чи вміння, бажання вчитися і змінюватися, особисту незалежність, стійкість і готовність допомогти іншим. Перспектива передбачає, що всі клієнти мають сильні сторони, навіть тоді, коли поведінка клієнта серйозно дисфункційна. Варто розуміти, що сильні сторони існують у всіх середовищах, якими б складними вони не були. Наприклад, у кожному регіоні та суспільстві бувають окремі особи та групи, які витрачають свій час і ресурси, щоб бути корисними для інших. Творчість та ентузіазм соціального працівника можуть виявити та мобілізувати ці ресурси.

Перспектива сильних сторін пропонує важливу протизавагу виявленню проблем та патологій, що характеризує так багато програм допомоги людині та існує в деяких інших структурах соціальної роботи [6, с. 13]. Багато моделей і теорій, якими користуються соціальні працівники, допомагають фахівцям зосередитися в основному на тому, що йде не так у житті клієнта. Такі проблемно-орієнтовані або дефіцитно-орієнтовані підходи часто випускають з уваги позитивні і функційні аспекти поведінки клієнта і саму ситуацію. Коли соціальний працівник допомагає клієнту визначити і зміцнити його сильні сторони, це покращує мотивацію клієнта, підвищує почуття надії і впевненості в собі, і знижує опірність до необхідних змін. Хоча правда, що трагічний досвід життя, хвороба або інвалідність можуть обмежувати функціонування людини, як і те, що навіть навіть такий досвід може стати джерелом особистої сили і можливості. Ніхто не може точно визначити верхні межі здатності людини долати життєві труднощі.

Перспектива сильних сторін, досліджена американським ученим Г. Морлі, передбачає, що клієнти, як правило, знають самі, які типи змін будуть ефективними і корисними у вирішенні їхніх проблем [6, с. 20]. Отже, професійна допомога сама собою спонукає до співпраці, а спеціаліст насамперед є лише консультантом. Клієнта розглядають як експерта зі своєї життєвої ситуації й обставин, а соціальний працівник буде запитувати клієнта, як краще вчинити, і використовувати ідеї клієнта. Перспектива сильних сторін актуальна в роботі з усіма клієнтами і на всіх етапах процесу допомоги.

Д. Діллер у праці «Культуральна різноманітність як основа надання соціальних послуг» досліджує перспективу етнічної проблематики [4]. Враховуючи те, що людина формується разом зі своїм походженням і життєвим досвідом, такі фактори, як етнічна приналежність клієнта, культура, релігія, соціально-економічний клас, впливатимуть на думки й поведінку клієнта, як і на те, що людина визначає проблемою, чи звертатиметься вона за професійною допомогою та користуватиметься послугами агентства, якої підтримки вона очікує від постачальників послуг і які послуги вона вважає доцільними та корисними. Етнічно-чутливі точки зору звертають увагу соціального працівника на важливі фактори і впливи. Ця концептуальна лінза особливо важлива, коли клієнт є членом етнічної групи чи меншин, і коли проблема чи занепокоєність клієнта пов'язані з дискримінацією або пригніченням. Цю перспективу застосовують на всіх етапах надання допомоги.

Для кожного соціального працівника важливо стати культурно компетентним, мати можливість працювати з клієнтом, щоб враховувати всі його переконання, цінності, традиції і очікування [10; 14]. Щоб розвинути цю здатність, соціальний працівник насамперед повинен розвивати самосвідомість і набувати обізнаності про те, як його власні переконання, цінності та очікування були сформовані і закріплені разом з його особистим досвідом культури, національністю, релігією й соціальним класом. Крім того, соціальний працівник повинен дізнатися про оточення клієнта і бути в змозі використати ці знання на практиці.

Феміністська перспектива підвищує інформованість соціальних працівників про те, як можуть формуватись соціальні переконання і відносини, пов'язані зі статтю і гендерними ролями, як клієнт розглядає і пояснює проблеми або ситуації, а також як фахівці або агентства реагують на проблеми людей і потребу в допомозі [2]. Така перспектива особливо важлива, якщо визнати, що установи і політичні програми, у яких домінують чоловіки, розробили більшість законів, стратегій та рішень, що впливають на жінок. Ця перспектива необхідна, коли проблеми клієнта пов'язані із сексизмом і стереотипами про ролі чоловіків. Її можна постійно застосовувати надаючи допомогу, особливо на етапах постановки завдання та оцінки.

Поняття «статі» та «гендеру» часто використовують як синоніми, але вони мають дещо інший зміст. Поняття «стать» класифікує людей на чоловічу та жіночу стать, що засновано на анатомії і конкретному наборі X- і Y-хромосом. Поняття «гендеру» належить до соціально конструктивних відмінностей, як відображено в значених біологічних відмінностях, пов'язаних з жіночністю і мужністю. Наприклад, у багатьох суспільствах жіночість пов'язана з такими рисами, як співчуття, співпраця, лояльність, інтуїція, турбота, щирість, відкритість і чутливість до людських взаємин. А мужність часто пов'язують з раціональністю, конкуренцією, владою, лідерством, відвагою, рішучістю, стійкістю, честю й увагою до деталей. Багато людей сприймають відмінності між статями через призму історичних і культурних процесів та соціального розвитку, а не їх біологічних особливостей.

Феміністська перспектива кидає виклик тим системам вірувань і соціальним структурам, які призводять до пригнічення та експлуатації жінок. Сексизм та патріархат є прикладами цього. Як набір переконань і поглядів сексизм передбачає, що одна стать (зазвичай жінка) поступається і повинна підкорятися іншій, що призводить до несправедливого впорядкування ролей та обов'язків і соціально-економічної нерівності. Патріархія належить до ієрархічної системи організації суспільства, у якому чоловіки керують у сім'ї, політиці та економіці. Як і сексизм, це поняття опирається на переконання, що чоловіки за своєю природою більш схильні до керівництва та прийняття рішень.

Головну роль у феміністській перспективі відіграє переконання, що професійна допомога не може бути обмежена клінічною діяльністю, а повинна брати до уваги політичні дії та захист [9; 13]. Ось деякі інші характеристики:

- процес допомоги розширює можливості та підкреслює підтримку

сильних сторін клієнта. У ньому є значущий навчальний компонент, зокрема навчання клієнта про сексизм, статево-рольові стереотипи, дискримінації та історичні чинники, які сформували ставлення суспільства до жінок, та те, як жінки бачать себе;

- проблеми й особисті турботи клієнта: в соціально-політичному контексті розглядаються зауваги до чинників, пов'язаних зі статтю в стосунках між чоловіком і жінкою, шлюбі, сім'ї, роботі;
- процес допомоги є егалітарним, професіонал прагне бути партнером або колегою для клієнта, а не експертом чи авторитетною фігурою. Очікується, що клієнт має бути активним учасником процесу допомоги. Спеціаліст охоче ділиться особистим досвідом;
- приділяється увага створенню та використанню соціальних мереж і груп підтримки для жінок.

Феміністська перспектива є особливо важливою в роботі з жінками, але її акцент на розширенні прав і можливостей, соціальній справедливості і політичних діях повинен бути частиною соціальної роботи в будь-яких умовах, а також у роботі з клієнтами-чоловіками.

Отже, соціальні працівники використовують різні перспективи. мають дещо спільне, але вони можуть акцентувати увагу на різному. Деякі з них вирізняються основними припущеннями про те, як і чому відбуваються зміни, а інші розподіляються за характеристиками клієнтів, яким вони покликані допомагати. Незмінним завданням соціального працівника є ретельний вибір перспективи, що відповідає його стилю роботи і максимально задовольняє потреби клієнтів. Жодна перспектива не завжди є найкращою, тож соціальний працівник повинен мати загальне уявлення про декілька з них. Основа роботи може включати в себе безліч перспектив і постійно зростаючий набір теорій і моделей. Оскільки всі перспективи пов'язані з допомогою людям змінитися, працівник завжди повинен бути обізнаним про особистість в цілому, адже люди – це біологічні істоти, що думають, відчують і поведуться, їх виживання, ріст і розвиток залежать від постійної взаємодії з іншими людьми й оточуючим їх середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Appleby, George, Edgar Colon, and Julia Hamilton. *Diversity, Oppression, and Social Function*. Boston: Allyn & Bacon, 2007. 197 p.
2. Bricker-Jenkins, Mary, and F. Ellen Netting. *Feminist Issues and Practices in Social Work*. *Social Workers' Desk Reference*, 2nd ed., edited by Albert Roberts. New York: Oxford University Press, 2008. P. 456–482.
3. Dale, Orren, Rebecca Smith, Julia Norlin, and Wayne Chess. *Human Behavior and the Social Environment: A Systems Model*, 5th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009. 312 p.
4. Diller, Jerry. *Cultural Diversity: A Primer for the Human Services*, 3rd ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2007. 416 p.
5. Germain, Caryl, and Alex Gitterman. *The Life Model of Social Work Practice*, 3rd ed. New York: Columbia University Press, 2008. 490 p.
6. Glickman, Morley. *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon, 2004. 240 p.

7. Johnson, Louise, and Stephen Yanca. *Social Work Practice: A Generalist Approach*, 10th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2010. 480 p.
8. Kirst-Ashman, Karen, and Grafton Hull. *Understanding Generalist Practice*, 5th ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2009. 704 p.
9. Kopala, Mary, and Merle Keitel, eds. *Handbook of Counseling Women*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2003. 696 p.
10. Lum, Doman. *Culturally Competent Practice*, 3rd ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2007. 592 p.
11. Rapp, Charles, and Richard Guscha. *The Strengths Model*, 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2006. 352 p.
12. Saleebey, Dennis. *The Strengths Perspective in Social Work Practice*, 5th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009. 336 p.
13. Saulnier, Christine. *Feminist Theories and Social Work*. Binghamton, NY: Haworth, 1996. 278 p.
14. Sisneros, Jose, Mildred Joyner, and Cathryne Schmitz. *Critical Multicultural Social Work*. Chicago: Lyceum, 2008. 136 p.

REFERENCES

1. Appleby, George, Edgar Colon, and Julia Hamilton. (2007). *Diversity, Oppression, and Social Function*. Boston: Allyn & Bacon.
2. Bricker-Jenkins, Mary, and F. Ellen Netting. (2008). *Feminist Issues and Practices in Social Work. Social Workers' Desk Reference*. Albert Roberts (Ed.). New York: Oxford University Press, 456–482.
3. Dale, Orren, Rebecca Smith, Julia Norlin, and Wayne Chess. (2009). *Human Behavior and the Social Environment: A Systems Model*. Boston: Allyn & Bacon.
4. Diller, Jerry. (2007). *Cultural Diversity: A Primer for the Human Services*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
5. Germain, Carel, and Alex Gitterman. (2008). *The Life Model of Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.
6. Glicksen, Morley. (2004). *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon.
7. Johnson, Louise, and Stephen Yanca. (2010). *Social Work Practice: A Generalist Approach*. Boston: Allyn & Bacon.
8. Kirst-Ashman, Karen, and Grafton Hull. (2009). *Understanding Generalist Practice*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
9. Kopala, Mary, and Merle Keitel (Eds.). (2003). *Handbook of Counseling Women*. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. Lum, Doman. (2007). *Culturally Competent Practice*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
11. Rapp, Charles, and Richard Guscha. (2006). *The Strengths Model*. New York: Oxford University Press.
12. Saleebey, Dennis. (2009). *The Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon.
13. Saulnier, Christine. (1996). *Feminist Theories and Social Work*. Binghamton, NY: Haworth.
14. Sisneros, Jose. (2008). *Mildred Joyner, and Cathryne Schmitz. Critical Multicultural Social Work*. Chicago: Lyceum.

УДК 364.4:343.121.4-058.862

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215438

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Роєнко Світлана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1250-6458

E-mail: svet.roenko@gmail.com

Статтю присвячено проблемі соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Визначено сутність основних понять досліджуваної проблеми. Здійснено аналіз чинного законодавства, що регулює питання соціально-правового захисту дітей. З'ясовано, що базовими засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є виховання та утримання дітей за принципом родинності. Прослідковано особливості становлення та розвитку сімейних форм виховання, зокрема прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в Уманському районі Черкаської області. Особливу увагу приділено питанню надання соціального житла та створення малого групового будинку.

Ключові слова: соціально-правовий захист; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; дитячий будинок сімейного типу; прийомна сім'я; малий груповий будинок; батьки-вихователі; прийомні батьки.

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Roienko Svitlana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-1250-6458

E-mail: svet.roenko@gmail.com

The article is devoted to the problem of social and legal protection of orphans and children deprived of parental care. The essence of the basic concepts of the researched problem is defined. Carried out an analysis of current legislation governing the social and legal protection of children. It was found that the main principles of state policy on social protection of orphans and children deprived of parental care are the upbringing and maintenance of children on the principle of the family upbringing. Peculiarities of formation and development of the family upbringing forms, namely: foster families and family-type orphanages in Uman district of Cherkasy region are traced.

The first foster family was established in 2006. The increase in the number of innovative forms of the family upbringing of orphaned children was facilitated by the implementation of the Family for a Child program, initiated by the partners of the American company Holt International. The program trained candidates who expressed a desire to adopt a child deprived of parental care. Persons who have successfully completed the training have prepared a package of necessary documents, created foster families and family-type orphanages in Uman district. It was found that one of the areas of social and legal protection is the implementation of social support for foster families and

family-type orphanages.

Special attention is paid to the issue of providing social housing and creating a small group house.

Keywords: *social and legal protection, orphans, children deprived of parental care, centre of social services for families, children and youth, family-type orphanage, foster family, small group home, foster parents.*

Першочерговим завданням кожної держави має стати турбота про дітей, забезпечення їхнього соціально-правового захисту. У сучасних соціально-економічних умовах усе більшої актуальності набуває проблема захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Відповідно до статистичних даних Міністерства соціальної політики станом на 31 грудня 2018 року, в Україні на обліку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувала **70491** дитина. Переважна більшість дітей, а саме **48365**, мали статус дітей, позбавлених батьківського піклування, тобто вони є сиротами при живих батьках. **22126** дітей були біологічними сиротами [18].

Кількісні дані дають підстави стверджувати, що в Україні значного поширення набуває сирітство, зокрема соціальне. Діти цієї категорії особливо потребують забезпечення прав та соціального захисту.

Проблема дитячого сирітства була предметом дослідження педагогів, психологів, соціологів, правознавців.

Аспекти соціально-правового захисту дітей знайшли висвітлення в дисертаційному дослідженні І. Ковчиної на тему «Теорія та практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності» (2008) [5].

Теоретичні та практичні проблеми правового забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, комплексно розглянуто у науковій розвідці О. Потопахіної «Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2008) [11].

У дослідженні визначено юридичні механізми соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні. Розкрито теоретичні та організаційно-правові засади юридичного захисту посиротілих дітей. Цінність дослідження полягає в тому, що автором внесено конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення національного законодавства, положення якого регулюють питання соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Якщо О. Потопахіна значну увагу приділила соціальному захисту дітей у сфері освіти та праці, то Н. Лінник у дисертаційному дослідженні «Міжнародно-правовий захист економічних прав дитини» (2011) акцентувала увагу на теоретичних та міжнародно-правових аспектах економічних прав дитини, визначила їх види та засоби захисту [8].

Дослідниця Ж. Петрочко у праці «Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах» (2011) розкрила сутність прав дитини та фундаментальні принципи їх забезпечення в соціально-педагогічному контексті [9].

Важливим джерелом у вивченні проблеми соціально-правового захисту дітей є статті, надруковані у періодичних виданнях.

У межах нашого дослідження викликає інтерес публікація М. Крестовської «Ювенальний правовий статус» (2009) [7]. На основі розкриття змістового наповнення поняття «правовий статус дитини» подано авторське визначення та структуру правового статусу дитини.

Основні поняття досліджуваної проблеми знайшли відображення в публікації О. Сватенкова «Зміст поняття «захист прав дитини» у соціально-педагогічному контексті» (2012) [17].

Аналізу чинного законодавства, що регулює діяльність розгалуженої мережі державних органів, які забезпечують захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, присвячено дослідження Г. Голубчик та Т. Тищенко «Трансформація системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: організаційно-правові аспекти» (2009) [2]; роботу Ю. Харченко «Державне управління у сфері забезпечення функціонування сімейних форм виховання дітей, що залишилися без піклування батьків» (2009) [20]; дослідження Т. Бавол «Нормативно-правове регулювання державного соціального захисту сирітства в Україні (на прикладі Закарпатської області)» (2012) [1] та ін.

Серед останніх досліджень у сфері забезпечення реалізації засад державної політики щодо соціального захисту дітей заслуговує на увагу стаття О. Прокопенко «Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні» (2018), у якій окреслено проблеми реалізації державної політики стосовно забезпечення належних умов життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [16].

Здійснений нами аналіз наукових джерел підтвердив, що різні аспекти захисту дітей, які залишились без батьківського піклування, були предметом дослідження. Однак значне коло питань, зокрема висвітлення практичної діяльності закладів, що покликані забезпечити належні умови життєдіяльності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження: здійснити аналіз діяльності державних організацій щодо здійснення ними соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» (2012) соціально-правовий захист трактується як система соціальних, правових та економічних заходів і гарантій, які реалізують державні та недержавні організації, спрямовані на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життєдіяльність людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов та рівня життя кожного члена суспільства [3, с. 272]. Соціально-правовий захист має бути спрямований на кожного члена суспільства, проте особливого захисту потребують діти як найбільш вразливий прошарок населення. Відповідно до загальної класифікації, права дитини можуть бути об'єднані у п'ять груп:

члена суспільства [3, с. 272].

- соціальні права;

- громадянські права;
- політичні права;
- економічні права;
- культурні права.

Водночас дитина має специфічні права, які зумовлені її віком та належать виключно їй. Тому соціально-правовий захист дітей визначається як «комплекс взаємодії державних заходів і зусиль неурядових організацій щодо законодавчого та соціального закріплення прав дітей, в основі яких лежить пріоритет дитини, гарантування особистих та соціальних прав, прав у сім'ї та суспільстві, прав на здоров'я, освіту, повноцінне харчування, необхідність першочергової уваги до фізичного і духовного розвитку» [19, с. 273].

Особливого піклування з боку держави потребують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», дитина-сирота – це «дитина, у якої померли чи загинули батьки» [13]. Цим же Законом визначено сутність поняття «діти, позбавлені батьківського піклування». До цієї категорії належать діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним із відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків із причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [13].

Соціально-правовий захист дитинства базується на нормативно-правовому забезпеченні, що включає державні та міжнародні документи, що мають юридичну силу в Україні.

Основним міжнародним документом, яким визначено основні вимоги щодо забезпечення прав дитини, є Конвенція ООН про права дитини (1989) [6]. Ратифікувавши її в 1991 р., Україна визнала її положення як такі, що потребують дотримання. Відповідно до Конвенції ООН, держава має забезпечити такий захист і піклування дитині, які необхідні для її благополуччя. На особливий захист та допомогу, що надаються державою, мають право діти, які тимчасово або постійно позбавлені сімейного оточення.

Складовою законодавства про охорону дитинства є Конституція України, Сімейний кодекс України, Закони України та інші нормативно-правові документи, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Питання реалізації захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування, регулює Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005) [12]. Документ містить 40 статей, якими визначено правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [12].

У Законі чітко розписано повноваження центральних органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, функції служби у справах дітей щодо опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Також визначено права та обов'язки осіб, що взяли на виховання дітей [12].

Одним із останніх нормативних документів, положення якого спрямовані на захист інтересів дітей, є Постанова Верховної Ради України «Про стан соціального захисту дітей та невідкладні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Україні» (2020) [15]. Її прийняття було зумовлено «накопиченням проблемних питань у сфері забезпечення та захисту прав дитини, виникненням нових викликів, пов'язаних із збройним конфліктом на сході України, безсистемним реформуванням базових процедур та структур, завдання яких полягає у забезпеченні та дотриманні прав дітей» [15]. Постановою визначено ті напрями, що потребують розгляду та корегування. Окреслено заходи, реалізація яких сприятиме захисту інтересів дітей.

Аналіз нормативно-правових документів дає підстави стверджувати, що питання соціального захисту дітей постійно перебуває в полі зору держави.

Розв'язувати питання забезпечення прав дитини покликані органи державної влади та місцевого самоврядування. До їх структури входять служби у справах дітей та центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Пріоритетним напрямом їх діяльності є створення умов для виховання посиротілих дітей у родинному колі. Пропагується усиновлення або опіка та піклування. Якщо немає можливості охопити посиротілих дітей сімейними формами виховання, то проводиться робота по їх влаштуванню в альтернативні форми сімейного виховання, а саме: прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатні сім'ї.

Поширення позитивного досвіду організації різних форм родинного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, простежимо на прикладі Уманського району Черкаської області.

У 2006 році у прийомних сім'ях, створення яких лише розпочиналося в Україні, виховувалося лише 3 дітей, тоді як в Уманському дитячому будинку перебувало – 60 дітей, в Уманській загальноосвітній школі-інтернаті – 98, в обласному міжрегіональному притулку для неповнолітніх (м. Умань) – 29, у Бабанській спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті – 26 вихованців.

Для того, щоб кожна дитина мала можливість жити в сім'ї чи в умовах, наближених до сімейних, у 2006 році в Уманському районі Черкаської області у рамках програми «Родина для дитини», яку ініціювали партнери американської компанії Holt International, розпочалася реалізація проекту «Навчання кандидатів у прийомні батьки». Він ставив за мету підготувати кандидатів для створення

приймальної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу до прийняття нової соціальної ролі «приймальних батьків» або «батьків-вихователів», до прийняття батьками усвідомленого рішення про влаштування у сім'ю дитини, позбавленої батьківського піклування. Проєкт реалізовувався за підтримки Уманської районної державної адміністрації. Його координатором виступила директор Уманського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Упровадження програми сприяло тому, що у 2007 році було зареєстровано 6 прийомних сімей, які взяли на виховання 9 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Станом на грудень 2008 року кількість прийомних сімей збільшилася в чотири рази, порівняно з вереснем 2006 року, коли в Уманському районі функціонувало лише 2 прийомні сім'ї, де виховувалося 14 дітей. Також у 2008 році було створено один дитячий будинок сімейного типу, де виховувалося 5 дітей.

Збільшенню кількості прийомних сімей сприяло також упровадження державної програми фінансування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Нині на території Уманського району проживає 112 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість дітей цієї категорії, а саме 88, виховується в сім'ях опікунів, піклувальників.

У 5 прийомних сім'ях виховується 10 дітей та у 2 дитячих будинках сімейного типу – 12 дітей [14].

З метою здійснення соціального супроводу прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та розв'язання їхніх нагальних проблем, фахівці Уманського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді систематично відвідують сім'ї та проводять бесіди з батьками щодо адаптації дітей у сім'ях та навчальних колективах, щодо підготовки до самостійного життя, оздоровлення дітей у санаторних закладах, виявлення та розвитку їхніх творчих здібностей, залучення дітей до гурткової роботи та ін.

Щороку з нагоди відзначення Дня захисту дітей центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді організовуються та проводяться екскурсії до дендрологічного парку «Софіївка» для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

Одним із напрямів роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є надання допомоги прийомним батькам та батькам-вихователям, а також тим, хто бажає взяти на виховання дітей. З метою підтримки сприятливого психологічного стану батьків, підвищення виховного потенціалу сім'ї для прийомних батьків та батьків-вихователів за сприяння Черкаського обласного та Уманського районного центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді систематично проводиться навчання. Семінари та тренінги відбуваються за участі підготовлених спеціалістів, які мають сертифікати на право здійснювати навчання прийомних сімей. Після завершення навчання кожний учасник перепідготовки отримує сертифікат, що підтверджує проходження курсу підвищення кваліфікації прийомних батьків та батьків-вихователів. Головною

метою тренінгів є підготовка кандидатів до сприйняття особистості дитини, яка приходить на виховання у прийомну сім'ю, навчання налагоджувати контакт, розуміти її потреби, особливості фізіологічного та психічного розвитку. У 2019 році у навчанні взяло участь 6 прийомних батьків, у 2017 році 8 прийомних батьків.

Значні повноваження щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей має служба у справах дітей Уманської районної державної адміністрації. Вона виконує організаційну, координаційну та контролюючу функції. Працівники служби забезпечують додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення. У межах своїх повноважень вони здійснюють контроль за умовами проживання та виховання дітей у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, сім'ях опікунів, усиновителів. Із цією метою відвідують родини, де виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, проводять бесіди, інформаційно-роз'яснювальну роботу.

Також служба у справах дітей здійснює організаційне забезпечення діяльності комісії з питань захисту прав дитини, що є консультативно-дорадчим органом. Основним завданням комісії є сприяння забезпеченню реалізації прав дитини на життя, сімейне виховання, соціальний захист, охорону здоров'я, освіти та всебічний розвиток.

Також уживаються заходи щодо захисту житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сформовано реєстр нерухомого майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У 2018 р. придбано як соціальне житло для двох дітей-сиріт будинок у с. Паланка Уманського району (загальною площею 92,8 кв. м.) та зроблено в ньому ремонт за кошти субвенції з державного бюджету місцевим (на проєктні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, а також забезпечення житлом дітей-сиріт та осіб з їх числа). Для придбання житлового будинку державою було виділено кошти в сумі 630 600 тис. грн. Наразі в цьому будинку проживають брат із сестрою та опікуном, яка є особою з числа дітей-сиріт [4].

Новою формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є малі групові будинки. Вони покликані забезпечити тимчасове проживання посиротілих дітей (до влаштування їх у нову родину, на період пошуку родини, як виняток до повноліття) не у великих інтернатних інституціях (установах), а в умовах, наближених до сімейних.

Будівництво **першого в Черкаській області малого групового будинку** розпочалася в Уманському районі у 2018 році. На це було виділено кошти державної субвенції відповідно до постанови Кабінету Міністрів «Порядок та умови надання у 2019 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на проєктні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа» (2017) [4].

Комунальний заклад «Малий груповий будинок» Уманської районної ради,

побудований у с. Собківка Уманського району Черкаської області, – це один із 9 будинків, що нині функціонують в Україні.

Уведення малого групового будинку в експлуатацію дасть можливість забезпечити проживання 10 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на період пошуку для них родини або до досягнення повноліття, в умовах, наближених до сімейних.

Аналіз діяльності Уманського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та служби у справах дітей Уманської районної державної адміністрації дає підстави стверджувати, що в Уманському районі Черкаської області соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є пріоритетним напрямом роботи. Значну увагу приділено створенню сімейних форм виховання, наданню допомоги сім'ям, у яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність висвітлення проблеми. Перспективи подальших досліджень полягають, зокрема, у вивченні впровадження та поширення практики патронату та наставництва, забезпечення соціально-правового захисту дітей в об'єднаних територіальних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бавол Т. Нормативно-правове регулювання державного соціального захисту сирітства в Україні (на прикладі Закарпатської області). *Науковий вісник*. 2012. Вип. 9.
2. Голубчик Г., Тищенко Т. Трансформація системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: організаційно-правові аспекти. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09ggdopa.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09ggdopa.pdf) (дата звернення: 24.04.2020).
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
4. Звіт про роботу служби у справах дітей Уманської райдержадміністрації за 2018 рік. URL: https://rada.info/upload/users_files/04061292/ae3a88085127a3487cec774c11b1ab85.pdf (дата звернення: 26.05.2020).
5. Ковчина І. М. Теорія та практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 44 с.
6. Конвенція ООН про права дитини. К., 1999.
7. Крестовська Н. М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії* / голов. ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2009. Т. 8. С. 278–284.
8. Лінник Н. В. Міжнародно-правовий захист економічних прав дитини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2011. 20 с.
9. Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ, 2011. 44 с.
10. Порядок та умови надання у 2019 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на проектні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа : постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 877 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 616). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2017-%D0%BF> (дата звернення: 26.05.2020).
11. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.
12. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей,

- позбавлених батьківського піклування: Закон України від 2005 р. № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 27.04.2020).
13. Про охорону дитинства: Закон України від 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 20.04.2020).
 14. Про проведену роботу Уманським районним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді протягом 2019 року. URL: <https://uman-rda.gov.ua/pro-provedenu-robotu-umanskim-rajonnim-centrom-socialnih-sluzhb-dlya-simi-ditej-ta-molodi-protyagom-2019-roku-1590480489/> (дата звернення: 26.05.2020).
 15. Про стан соціального захисту дітей та невідкладні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Україні: Постанова Верховної ради України від 17 січня 2020 р. № 483-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-20> (дата звернення: 26.05.2020).
 16. Прокопенко О. С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *International journal of innovative technologies in social science*. 2018. Vol. 2. June. P. 9–15.
 17. Сватенков О. В. Зміст поняття «захист прав дитини» у соціально-педагогічному контексті. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 18. С. 32–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_18_6 (дата звернення: 23.04.2020).
 18. Скільки дітей в Україні є сиротами: статистика усиновлення. URL: https://24tv.ua/skilki-ditey_v_ukrayini_je_sirodami_statistika_usinovlennya_n1160645 (дата звернення: 24.05.2020).
 19. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
 20. Харченко Ю. П. Державне управління у сфері забезпечення функціонування сімейних форм виховання дітей, що залишилися без піклування батьків. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=122> (дата звернення: 20.05.2020).

REFERENCES

1. Bovol, T. (2012). Normatyvno-pravove rehulivannia derzhavnoho sotsialnoho zakhystu syrytstva v Ukraini (na prykladi Zakarpatskoi oblasti). *Naukovyi visnyk*, 9 [in Ukrainian].
2. Holubchuk, H., & Tyshchenko, T. (2009). Transformatsiia systemy sotsialnoho zakhystu ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: orhanizatsiino-pravovi aspekty. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09ggdopa.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09ggdopa.pdf) [in Ukrainian].
3. Zvierievoi, I. (Eds). (2012). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery*. Kyiv, Simferopol: Universum [in Ukrainian].
4. Zvit pro robotu sluzhby u spravakh ditei Umanskoi raiderzhadministratsii za 2018 rik. URL: https://rada.info/upload/users_files/04061292/ae3a88085127a3487cec774c11b1ab85.pdf [in Ukrainian].
5. Kovchyna, I. M. (2008). Teoriia ta praktyka pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do sotsialno-pravovoi diialnosti. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Konventsii OON pro prava dytyny. (1999). K. [in Ukrainian].
7. Krestovska, N. M. (2009). Yuvenalni pravovi status. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*. S. V. Kivalov (Ed.). (Vol. 8), 278–284. Odesa [in Ukrainian].
8. Linnyk, N. V. (2011). Mizhnarodno-pravovi zakhyst ekonomichnykh prav dytyny. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
9. Petrochko, Zh. V. (2011). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoho zabezpechennia prav ditei, yaki opynylisia u skladnykh zhyttievykh obstavynakh. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 lystopada 2017 r. № 877 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 chervnia 2019 r. № 616) «Poriadok ta umovy nadannia u 2019 rotsi subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzhetam na proektnei, budivselno-remontni roboty, prydbannia zhytla ta prymishchen dlia rozvytku simeinykh ta inshykh form vykhovannia, nablyzhenykh do simeinykh, zabezpechennia zhytloom ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, osib z yikh chysla». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2017-%D0%BF> [in

-
- Ukrainian].
11. Potopakhina, O. M. (2008). Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
 12. Zakon Ukrainy vid 2005 r. № 2342-IV. «Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia». *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. 6. St. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> [in Ukrainian].
 13. Zakon Ukrainy vid 2001 r. № 2402-III «Pro okhoronu dytynstva». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
 14. Pro provedenu robotu Umanskym raionnym tsentrom sotsialnykh sluzhb dlia sim'i, ditei ta molodi protiahom 2019 roku. URL: <https://uman-rda.gov.ua/pro-provedenu-robotu-umanskim-raionnim-centrom-socialnih-sluzhb-dlya-simi-ditej-ta-molodi-protyagom-2019-roku-1590480489/> [in Ukrainian].
 15. Postanova Verkhovnoi rady Ukrainy vid 17 sichnia 2020 r. № 483-IX. «Pro stan sotsialnoho zakhystu ditei ta nevidkladni zakhody, spriamovani na zakhyst prav dytyny v Ukraini». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-20> [in Ukrainian].
 16. Prokopenko, O. S. (2018). Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia v Ukraini. *International journal of innovative technologies in social science*. (Vol. 2), (June), 9–15 [in Ukrainian].
 17. Svatnikov, O. V. (2012). Zmist poniattia «zakhyst prav dytyny» u sotsialnopedahohichnomu konteksti. *Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriya: Sotsialno-pedahohichna, Issue. 18, 32–41*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_18_6 [in Ukrainian].
 18. Skilky ditei v Ukraini ye syrotamy: statystyka usynovlennia. URL: https://24tv.ua/skilki_ditey_v_ukrayini_je_sirotyami_statistika_usynovlennya_n1160645 [in Ukrainian].
 19. Zvierieva I. D. (Eds). (2008). *Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia*/ K.: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].
 20. Kharchenko, Yu. P. (2010). Derzhavne upravlinnia u sferi zabezpechennia funktsionuvannia simeinykh form vykhovannia ditei, shcho zalyshylysia bez pikluvannia batkiv. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=122> [in Ukrainian].

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК (323.22+364.466.6):(649.8+377.5)
DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215443

ВІТЧИЗНЯНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ПИТАНЬ ЩОДО ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В ОСВІТУ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА З СЕРЕДНЬОЮ МЕДИЧНОЮ ОСВІТОЮ

Вольф Олександр, кандидат політичних наук, голова правління БО «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги», асистент кафедри паліативної та хоспісної медицини, Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика.
ORCID: 0000-0003-3425-5346
E-mail: info@palliativ.kiev.ua

У статті наведено стислий аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду інтеграції питань щодо паліативної та хоспісної допомоги (ПХД) в освіту фахівців із соціальної роботи та з середньою медичною освітою. Виявлено, що соціальні, психологічні, клінічні аспекти ПХД частково включено в навчальні програми з підготовки фахівців з соціальної роботи і соціальної педагогіки у ВЗО. Питання соціальної роботи не включені в освітню підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні. Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що за кордоном питання ПХД включені у до- і післядипломну підготовку фахівців із соціальної роботи і медичних працівників, що відповідає потребам отримувачів послуг.

***Ключові слова:** паліативна та хоспісна допомога, медико-соціальна підтримка, соціальні послуги, соціальна робота із сім'ями, клінічна соціальна робота, соціальна робота у сфері медицини, нормативно-правові акти, участь громадськості у формуванні державної політики.*

NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INTEGRATION PALLIATIVE AND HOSPICE CARE ISSUES INTO EDUCATION OF SOCIAL WORKERS AND NURSES

Wolf Olexandr, PhD in Political Sciences, Head of the Board in Charitable Organisation “Association of Palliative and Hospice Care”, Assistant at the Department of Palliative and Hospice Medicine, Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education.
ORCID: 0000-0003-3425-5346
E-mail: info@palliativ.kiev.ua

The article presents a brief analysis of the legal framework for social work in the field of palliative and hospice care – comprehensive medical, psycho-social and spiritual support of patients and their families facing the problem associated with life-threatening illnesses.

This problem is relevant for Ukraine, as there are up to 2 million people who are seriously ill and their family members who need this type of care.

National and international educational programs and curricula for undergraduate and

postgraduate training of social work specialists and nurses were analyzed in the article. It was found out that, according to the Law of Ukraine "On Social Work with Families, Children and Youth", palliative and hospice care can be provided by social workers. Social, psychological, clinical issues of palliative and hospice care are partially included in the University social work and social pedagogy training programs and curricula. At the same time, issues of social work are not included in the educational training of nurses in Ukraine.

The study of international experience shows that the issues of palliative and hospice care are included in the undergraduate and postgraduate educational training of social workers and nurses, and meet the needs of beneficiaries.

A common feature of training of social workers and nurses in Ukraine and abroad in the context of palliative and hospice care is that at the undergraduate level the study of palliative and hospice care issues is introductory. The difference is that abroad there is a wide range of postgraduate training on this issue. In Ukraine, relevant postgraduate training for social workers and nurses on issues of palliative and hospice care is absent.

The adequacy of the social workers' training to the needs of beneficiaries in other countries is evidenced by the fact that in the first weeks of the Covid-19, many professional associations issued detailed recommendations, guidelines, manuals, etc., with instructions on specifics of palliative and hospice care in time of epidemics.

Keywords: *palliative and hospice care, medical and social care, social services, social work with families, clinical social work, health care social work, social work regulations, public participation in the formation of public policy.*

Паліативна допомога – це підхід, який спрямований на покращення якості життя паліативних хворих і членів їхніх сімей, які зіткнулися з проблемою невиліковного захворювання, яке загрожує життю. Цей підхід передбачає попередження та зменшення страждань та надання медичної, психосоціальної, духовної підтримки [1]. Хоспісна допомога є частиною паліативної.

В Україні проживає до 2 млн осіб (власне тяжкохворих і членів їхніх сімей), які потребують цього виду допомоги [2, с. 240].

Одним із важливих компонентів паліативної та хоспісної допомоги (ПХД) є соціальна підтримка клієнтів, які зіткнулися з проблемою невиліковного захворювання, та членів їхніх родин. Таку соціальну (психосоціальну) підтримку здійснюють фахівці із соціальної роботи. Попри те, що історія ПХД в Україні триває близько 30 років і соціальна робота в нашій державі розвивається понад 25 років, а близько 20 ЗВО здійснюють освітню підготовку за напрямом «соціальна робота», – залучення фахівців із соціальної роботи до ПХД і діяльності у закладах охорони здоров'я України залишається досить слабким. Таким чином, ПХД – важлива суспільна проблема, а її наукове вивчення важливе для покращення якості надання соціальних та інших послуг для значної кількості тих хто їх потребує.

Основні результати наукових досліджень із різних аспектів проблематики ПХД (медико-організаційних, політологічних, освітніх тощо) здійснено в працях О. Вольфа, А. Царенка, Ю. Губського. Дослідники обговорюють необхідність удосконалення освітніх програм для фахівців із різних спеціальностей, інтеграцію міжнародного досвіду в навчальний процес тощо. Аспекти соціальної роботи, роль соціальних працівників у сфері ПХД вивчала Т. Семігіна. Д. Богдан, А. Бойко, А. Василькова розглядали, зокрема, основні перешкоди для діяльності фахівців із соціальної роботи у сфері охорони здоров'я. Питання освіти (на до- і

післядипломному рівні) соціальних працівників та фахівців з середньою медичною освітою у контексті соціальної роботи та ПХД в Україні поки що не вивчалися. Тому метою цієї статті є вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду інтеграції питань, що стосуються ПХД, в освіту фахівців із соціальної роботи та осіб з середньою медичною освітою.

Українські дослідники та вчені, які стоять біля теоретичних витоків соціальної роботи в нашій державі, надають таке визначення соціальної роботи: «Галузь наукових знань, академічна дисципліна та професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню» [3, с.9]. Соціальна робота – це практична діяльність, що відбувається у складному, змінному середовищі. Фахівці із соціальної роботи покликані надавати людям можливість якомога повніше розвивати свій потенціал та попереджувати виникнення дисфункцій. На думку провідних фахівців із соціальної роботи, вона «виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням. Соціальна робота будує свою методологію на «базованих на доказах» знаннях, отриманих із досліджень та оцінювання практики соціальної роботи, включно зі специфічними знаннями відносно їхнього контексту» [4, с.144–145].

Згідно із Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (стаття 1), соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю – це «професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу». Фахівець із соціальної роботи – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення» [5].

Змістом соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організація, координація та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг (стаття 6) [5].

Суб'єктами соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю; фахівці із соціальної роботи; об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації; юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; волонтери у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю (стаття 3) [5]. Об'єктами соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є сім'ї, діти, молодь; професійні та інші колективи; вразливі групи населення, з якими здійснюється соціальна робота (стаття 4) [5]. Таким чином, за Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ПХД може надаватися фахівцями із соціальної роботи.

Деякі питання соціальної роботи у сфері охорони здоров'я регулюються такими основними нормативно-правовими актами, що можуть мати вплив на соціальну роботу у сфері ПХД в Україні:

- розпорядженням КМУ «Про схвалення Державної стратегії у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року» (від 27 листопада 2019 р. № 1415-р);
- розпорядженням КМУ «Про схвалення Стратегії забезпечення сталої відповіді на епідемії туберкульозу, у тому числі хіміорезистентного, та ВІЛ-інфекції/СНІДу на період до 2020 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (22 березня 2017 р. № 248-р);
- Законом України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки» (20 жовтня 2014 року, № 1708-VII);
- наказом МОЗ України «Порядок організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД» (від 10.07.2013 № 585);
- розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки» (від 13 травня 2013 р., № 356-р.).

Жодного нормативно-правового акту, який регулює комплексні питання соціальної роботи у сфері ПХД, в українському законодавстві не існує.

Більшість клієнтів соціальної роботи є пацієнтами закладів охорони здоров'я (ЗОЗ) і отримувачами медичних послуг.

На думку вже згадуваної Т. В. Семигіної, соціальна робота в українських закладах охорони здоров'я може мати різні форми; серед яких: запровадження посад соціальних працівників у штаті медичного закладу; офіційна співпраця між ЗОЗ та державною установою, яка надає соціальні послуги; офіційна співпраця між ЗОЗ і громадською організацією, яка надає соціальні послуги; епізодичні соціальні інтервенції. Залучення соціальних працівників здебільшого відбувається у сферах протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу і туберкульозу, наркології, психічного здоров'я та власне паліативного догляду. Причому, на думку дослідниці, частина закладів, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України, наприклад, психоневрологічні інтернати, геріатричні заклади тощо, є, по суті, медичними закладами. Вони забезпечують клієнтам постійне перебування і надання, зокрема, соціально-психологічних послуг. Посади фахівців із соціальної роботи у більшості цих закладів відсутні. Там не використовуються сучасні методи соціальної роботи [6, с. 28–29].

Серед ключових причин низького рівня залучення соціальних працівників до соціально-медичних послуг такі: основний нормативний документ щодо діяльності соціальних працівників (уже згадуваний Закон України «Про соціальні послуги») не визначає поняття «медико-соціальна» чи «клінічна соціальна робота»; система переадресації між ЗОЗ та соціальними службами або громадськими організаціями – надавачами соціальних послуг – працює тільки в окремих сферах; відсутнє розуміння ролі та функціоналу соціальних працівників у ЗОЗ; освітні програми для соціальних працівників та соціальних робітників не мають

спеціалізації із соціально-медичних послуг чи клінічної соціальної роботи [7, с. 6].

Тим не менше, робочі програми навчальної дисципліни, освітньо-професійні програми та інші навчально-методичні документи ЗВО містять питання ПХД.

Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна робота з особливими групами клієнтів», розроблена і затверджена у 2016 р. кафедрою соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Б. Грінченка, містить модуль «Соціальна робота у сфері паліативної допомоги». Тривалість – 60 годин. Він складається з 2-х частин (змістових модулів): «Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги» та «Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги». Значна увага приділяється питанням організації дозвілля дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні (програма «Лікарняні клоуни», арттерапія, створення анімації, залучення волонтерів тощо) [8].

Інформаційний пакет кафедри соціальної педагогіки (освітня програма «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю»), розроблений кафедрою соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, містить модуль «Основи паліативної допомоги» тривалістю 90 годин. Програма навчальної дисципліни містить такі теми, як «Соціально-виховна робота з невиліковно хворими дітьми та молодими людьми», «Допомога сім'ям, що мають невиліковно хворих дітей», «Паліативна робота педагога», «Особливості виховної роботи в закладах хоспісного типу», «Анімаційна робота в лікарнях та хоспісах», «Форми посередництва та медіації в паліативній педагогіці» [9].

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота з надання паліативної та хоспісної допомоги», розроблена і затверджена у 2019 р. кафедрою соціальної роботи Дніпровського національного університету імені О. Гончара, розроблена задля підготовки магістрів із соціальної роботи, підготовлених суто в рамках цієї освітньої програми. Термін навчання – 1 рік і 5 місяців. Вона передбачає набуття деяких фахових компетентностей, характерних суто для сфери ПХД [10].

У Бердянському державному педагогічному університеті розроблено проєкт курсу «Соціальна робота у сфері паліативної допомоги», який планується включити в освітньо-професійну програму магістерського рівня вищої освіти (2020 р.). Передбачено 3 кредити [11].

«Хоспісна і паліативна робота в соціальній роботі» є вибіркоким компонентом освітньої програми «Соціальна педагогіка», що охоплює 3 кредити, і затверджена у Рівненському державному гуманітарному університеті в 2020 р.

Також питання соціальної роботи з людьми похилого віку, ВІЛ-інфікованими та іншими вразливими групами населення включені до програм різних ЗВО, що здійснюють підготовку соціальних працівників, а питання ПХД у них розглядаються побіжно.

Таким чином, соціальні, психологічні, клінічні питання ПХД частково включені в навчальні програми підготовки фахівців із соціальної роботи та соціальної педагогіки у ЗВО.

Контент-аналіз навчально-методичних документів з освітньої додипломної підготовки фахівців із середньою медичною освітою засвідчує, що питання суто соціальної роботи у сфері ПХД не входять до навчальних програм для цих

працівників. Проводиться підготовка з дисциплін «Соціологія» й «Медична та соціальна реабілітація». Освітньо-професійна програма «Сестринська справа», затверджена педагогічною радою Глухівського медичного училища в 2019 р., передбачає 1.5 кредити на дисципліну «Соціологія», 3.75 кредити – на курс «Медична та соціальна реабілітація» [12]. Освітньо-професійна програма за спеціальністю «Медсестринство» Рівненської медичної академії (2018 р.) передбачає 4 кредити з тем «Медична та соціальна реабілітація» [13]. Освітньо-професійна програма «Лікувальна справа» (2018 р.) Ківерцівського медичного коледжу передбачає вивчення дисципліни «Соціологія» тривалістю 1.5 кредити та «Медична та соціальна реабілітація», тривалістю 2.5 кредити [14].

Отже, питання соціальної роботи не включені в освітню підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні.

У Російській Федерації система освітньої підготовки молодших медичних сестер у контексті соціальної роботи дещо відрізняється від тієї, яка склалася в Україні.

Аналізуючи російську літературу щодо питання кадрової підготовки молодших медичних працівників, можемо зауважити, що при організації ПХД виникають значні складнощі при кадровому забезпеченні. Російська дослідниця цього питання С. І. Глухих зазначає, що багато функцій, пов'язаних із соціальною роботою і реабілітацією, зокрема, у сфері ПХД, могли би, за відповідної післядипломної підготовки, виконувати бакалаври з вищою медсестринською освітою. Не випадково у нові федеральні освітні стандарти вищої і середньої медичної освіти включено такі дисципліни, як «Основи реабілітації», «Основи медико-соціальної експертизи», «Сестринська справа в соціальному обслуговуванні населення» тощо. У дослідженнях, присвячених безперервному професійному розвитку медичних сестер, розглядається можливість інтеграції професійної діяльності медичних сестер і соціальних педагогів. Педагогічна діяльність властива і тим, і іншим фахівцям, але медичні сестри пов'язують цю діяльність із просвітницькою роботою. Для соціальних педагогів це один з основних видів діяльності, до їхніх функцій входить формування соціальних знань, умінь і навичок, якщо такі відсутні або слабо розвинені в особистості [15, с. 73–78].

Подальше вивчення міжнародного досвіду показує, що у США, Великобританії та інших країнах існує ознайомлювальний курс у межах додипломної освіти та сертифікатні програми для бакалаврів і магістрів, які вже мають досвід роботи у сфері ПХД (орієнтовно 4000–6000 робочих годин; на робочому місці має здійснюватися супервізія). Після проходження навчання необхідно скласти іспит і отримати сертифікат [16]. Прикладом такого курсу є цикл, що проводиться онлайн, запропонований Shiley Institute for palliative care (при Каліфорнійському університеті). Його вартість – \$ 2,530, і він триває 144 години [17].

Базовий навчальний план післядипломної підготовки за напрямом «Соціальна робота у сфері паліативної та хоспісної допомоги» за редакцією Jennifer]. Halpern (США), охоплює, такі теми: Менеджмент симптомів; Оцінка та втручання; Хоспіс; Горе і траур; Професійне зростання в соціальній роботі у сфері

паліативної та хоспісної допомоги; Етичні питання [18].

У Польщі – схожа ситуація. На додипломному рівні ознайомлювальний курс із ПХД чи суміжних питань триває близько 100 годин (наприклад, «Паліативний і хоспісний догляд» [19] чи факультативна дисципліна «Старість і процеси старіння у роботі соціального працівника») [20]. Післядипломна освіта для фахівців у сфері соціальної роботи пропонує різні курси, які провадять ЗВО. Одним із типових курсів є «Організація геріатричного догляду, довготермінової і паліативної допомоги», тривалістю 215 годин (2 семестри). Це навчання можуть пройти не лише магістри або ліценціати (освітньо-навчальний рівень перед бакалавратом) із соціальної роботи, але й із психології, соціології, громадського здоров'я, педагогіки, медсестринства, фізіотерапії тощо. Згідно з планом навчання, розглядаються клініко-психологічні питання, арттерапія (у тому числі і музикотерапія), вікова сексологія тощо [21].

Таким чином, спільною рисою навчання фахівців в Україні і закордоном є те, що на додипломному рівні вивчення питань ПХД – ознайомлювальне, але відмінністю є те, що за кордоном фахівцям пропонується ґрунтовна післядипломна підготовка з цього питання. У нашій країні поки що така практика відсутня.

Про відповідність навчання фахівців із соціальної роботи в інших країнах потребам часу свідчить те, що вже у перші тижні протидії пандемії Covid-19 більшість професійних асоціацій видали досить детальні рекомендації, гайдлайни, посібники тощо, які полегшують роботу у сфері паліативного догляду.

«Хороші практики соціальної роботи. Covid-19», видані за підтримки Європейської асоціації паліативної допомоги, визначають, зокрема, такі головні психосоціальні проблеми та потреби паліативних пацієнтів, які загострилися у зв'язку з пандемією: брак доступу до інформації; немотивоване виписування з лікарень; обмежене надання допомоги вдома; брак доступу до їжі та медикаментів; ізоляція родин тощо. Документ подає деякі конкретні рекомендації щодо протидії негативним наслідкам коронавірусу [22].

За Професійною настановою щодо соціальної роботи у кінці життя протягом пандемії, яку розробила Британська асоціація соціальних працівників, соціальні працівники мають уникати фізичних контактів із клієнтами і використовувати засоби індивідуального захисту. Вони мають звертати особливу увагу на суворе дотримання вимог чинного законодавства щодо серцево-легеневої реанімації. Фахівці із соціальної роботи мають поважати права та гідність наприкінці життя кожної людини, особливо із вразливих верств населення [23].

Таким чином, це дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. ПХД – важливий суспільний інститут; його вивчення важливе для покращення якості соціальних та інших послуг, що надаються значній групі тих, хто її потребує, в Україні.

2. За Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ПХД може надаватися фахівцями із соціальної роботи.

3. Залучення соціальних працівників до надання соціально-медичних

послуг є обмеженим.

4. Соціальні, психологічні, клінічні питання ПХД частково включено до навчальних програм до дипломної підготовки фахівців із соціальної роботи та соціальної педагогіки у ЗВО.

5. Питання соціальної роботи не включено в освітню до- і післядипломну підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні.

6. Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що питання ПХД включені у до- і післядипломну освітню підготовку фахівців із соціальної роботи і фахівців із середньою медичною освітою і відповідає потребам отримувачів послуг.

Перспективами подальших наукових розвідок можуть стати дослідження можливості впровадження навчання з ПХД у післядипломну освіту фахівців із соціальної роботи в Україні та вивчення питань взаємозв'язку цієї освіти з покращенням якості надання послуг клієнтам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. WHO Definition of Palliative Care. *World health organization*: веб-сайт. URL: <https://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/> (дата звернення: 10.05.2020).
2. Царенко А. В., Бабський А. А., Криничний Ю. В., Потапова Т. М. Аналіз стану надання паліативної та хоспісної допомоги населенню у м. Дніпро. *Здоров'я суспільства / Здоровье общества / Health of Society*. 2018. Том 7. № 6. С. 237–243.
3. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. 300 с.
4. Семигіна Т. В., Брижовата О. С. Міжнародне визначення соціальної роботи. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2002. № 3–4. С. 144–145.
5. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
6. Семигіна Т. В. Чи така вже нездійсненна соціальна робота в охороні здоров'я України? *Здоров'я та суспільні виміри в академічному просторі та поза ним*: матеріали Міжнар. конф. (6 жовтня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 28–29.
7. Кадрові ресурси системи охорони здоров'я в Україні. Ситуаційний аналіз / Д. Богдан та ін. Київ, 2019. 133 с.
8. Журавель Т. В. Соціальна робота з особливими групами клієнтів. Київ, 2016. 58 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18673/> (дата звернення: 23.06.2020).
9. ECTS – Інформаційний пакет. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. 192 с. URL: https://vstup.npu.edu.ua/images/pk-2018/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1/%D0%A4%D0%A1%D0%95%D0%9E%D0%A3/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1_%D1%81%D0%BE%D1%86_%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0.PDF (дата звернення: 16.06.2020).
10. Осетрова О. О., Глазунов С. В., Кримчак Л. Ю. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота з надання паліативної та хоспісної допомоги». 2019. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2019/magistr/231_2_m.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
11. Гуренко О. І., Петровська К. В., Захарова Н. М., Сербова О. В. Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Проект. 2020. URL: http://bdpu.org/wp-content/uploads/2020/05/231_Socialna_robota.pdf (дата звернення: 21.06.2020).
12. Освітньо-професійна програма «Сестринська справа». 2019. URL: https://www.glmed.org.ua/content/Public/Normativna/Osvitnya_programa_SD.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
13. Освітньо-професійна програма за спеціальністю «Медсестринство». 2018. URL: <http://www.mcollege.rv.ua/images/dokumenty/programi19/osvit-prog-medsestr.pdf> (дата звернення: 23.06.2020).
14. Освітньо-професійна програма «Лікувальна справа». 2018. URL: <http://kmk.lutsk.ua/pdf/>

- OPP_l.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
15. Глухих С. И. Особенности подготовки медицинских сестер в современном профессиональном образовании. *Siberian Pedagogical Journal*. 2016. № 1. С. 73–77.
 16. Eligibility criteria. *Social work hospice and palliative care network*. URL: <https://www.swhpn.org/certification-eligibility> (дата звернення: 26.05.2020).
 17. Post-MSW Palliative care Certificate *Shiley Institute for palliative care*. URL: <https://csupalliativecare.org/programs/postmswcertificate/> (дата звернення: 17.06.2020).
 18. Core Currillum for Palliative and Hospice Social work, ed. Jennifer J. Halpern. URL: <https://swhpn.memberclicks.net/assets/Core%20Curriculum%20Preview%20Ed01%20030520.pdf> (дата звернення: 17.06.2020).
 19. Opieka paliatywna i hospicyjna. *Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. URL: https://ects.uksw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=WS-SO-PS-OPiH (дата звернення: 17.06.2020).
 20. Program kształcenia studia chistopnia, kierunek: Pracasocjalna (profil praktyczny) obowiązujący od roku akademickiego 2018/2019 *Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży*. URL: https://www.pwsip.edu.pl/wnsh/images/programy-i-plany-studiow/praca-socjalna/programy_studi%C3%B3w/Program_kszta%C5%82cenia_Praca_socjalna_od_2018-2019.pdf (дата звернення: 11.06.2020).
 21. Plan studiów wplyplomowych w zakresie organizacji opieki geriatrycznej, długoterminowej paliatywnej. *Uniwersytet Mykołaja Kopernika w Toruniu*. URL: <https://www.wnoz.cm.umk.pl/panel/wp-content/uploads/plan-studi%C3%B3w-opieka-geriatryczna.pdf> (дата звернення: 11.06.2020).
 22. Romão C., Coelho J., Lourenço J., Pires M., Alves M., Ramos P. Good Practices for Social Work COVID-19 (Perspective: Palliative Care Social Workersgroup). URL: https://www.eapcnet.eu/Portals/0/adam/Content/Z9vTE1T9H0yD57FOFW5KeQ/Text/Good%20Practices%20for%20Social%20Work%20-%20COVID19_EN.pdf (дата звернення: 11.06.2020).
 23. BASW Professional practice guidance for End of Life Social Work during Covid-19 Pandemic. URL: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Professional%20Practice%20Guidance%20for%20end%20of%20life%20care%20social%20work%20during%20Covid-19_published%2020%20April%202020..pdf (дата звернення: 18.06.2020).

REFERENCES

1. WHO Definition of Palliative Care. *World health organization: website*. URL: <https://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/>
2. Tsarenko, A. V., Babskyi, A. A. & Krynychnyi, Y. V. & Potapova, T. M. (2018). Study of palliative and hospice care provision to citizens in town Dnipro. *Zdorov'ia suspil'stva / Zdorov'ye obshchestva / Health of Society, Vol. 7, 6, 237–243* [in Ukrainian].
3. Semyhina, T. V. & Myhovych, I. I. (Eds.). (2005). *Basics of social work: Textbook for students of high schools*. K.: Akademvydav [in Ukrainian].
4. Semyhina, T. V., Bryzhovata, O. S. (2002). International definition of social work. *Sotsial'na polityka i sotsial'na robota, 3–4, 144–145* [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine “About the social work with families, children and youth”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> [in Ukrainian].
6. Semyhina, T. V. (2017). Whether social work in health care in Ukraine is impossible? *Zdorov'ia ta suspil'ni vymiry v akademichnomu prostori ta poza nym: materialy mizhnarodnoi konferentsii* (pp. 28–29). Vinnytsia [in Ukrainian].
7. Bohdan, D., Boiko, A., Vasyl'kova, A. et al. (2019). Professional resources of healthcare in Ukraine. Situation analysis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Zhuravel', T. V. (2016). Social work with special groups of clients. *Instytutsiinyi repozytarii Kyivskoho Universytetu imeni Borysa Hrinchenko*. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18673/> [in Ukrainian].
9. ECTS – information package. *Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova*. URL: https://vstup.npu.edu.ua/images/pk-2018/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1/%D0%A4%D0%A1%D0%95%D0%9E%D0%A3/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1_%D1%81%D0%B E%D1%86_%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0

- %D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0.PDF [in Ukrainian].
10. Osetrova, O. O., Hlazunov, S. V. & Krymchak, L. Yu. (2019). Educational and professional program «Social work with provision of palliative and hospice care». *Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni O. Honchara*. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2019/magistr/231_2_m.pdf [in Ukrainian].
 11. Hurenko, O. I., Petrovs'ka, K. V., Zakharova, N. M. & Sierbova, O. V. (2020). Educational and professional program «Social pedagogic» Project. *Berdanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet*. URL: http://bdpu.org/wp-content/uploads/2020/05/231_Socialna_robota.pdf [in Ukrainian].
 12. Educational and professional program «Nursing». 2019. *Glukhiwske medyczne uczylysze*. URL: https://www.glmed.org.ua/content/Public/Normativna/Osvitnya_programa_SD.pdf [in Ukrainian].
 13. Educational and professional program «Nursing». 2019. *Rivnenska medychna akademiia*. URL: <http://www.mcollege.rv.ua/images/dokumenty/programi19/osvit-prog-medsestr.pdf> [in Ukrainian].
 14. Educational and professional program «Treatment». 2018. *Kiwerciwskie medyczne uchylshche*. URL: http://kmk.lutsk.ua/pdf/OPP_1.pdf [in Ukrainian].
 15. Glukhikh, S. I. (2016). Peculiarities of teaching of nurses in modern professional education. *Siberian Pedagogical Journal*, 1, 73–77 [in Russian].
 16. Eligibility criteria. *Social work hospice and palliative care network*. URL: <https://www.swhpn.org/certification-eligibility>
 17. Post-MSW Palliative care Certificate. *Shiley Institute for palliative care*. URL: <https://csupalliativecare.org/programs/postmswcertificate/>
 18. Core Currillum for Palliative and Hospice Social Work, ed. Jennifer, J. Halpern. URL: <https://swhpn.memberclicks.net/assets/Core%20Curriculum%20Preview%20Ed01%20030520.pdf>
 19. Opieka paliatywna i hospicyjna. *Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. URL: https://ects.uksw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=WS-SO-PS-OPiH [in Polish].
 20. Program kształcenia na studiach i stopnia, kierunek: Praca socjalna (profil praktyczny) obowiązujący od roku akademickiego 2018/2019 *Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży*. URL: https://www.pwsip.edu.pl/wnsh/images/programy-i-plany-studiow/praca-socjalna/programy_studi%C3%B3w/Program_kszta%C5%82cenia_Praca_socjalna_od_2018-2019.pdf [in Polish].
 21. Plan studiów podyplomowych w zakresie organizacji opieki geriatrycznej, długoterminowej i paliatywnej. *Uniwersytet Mykołaja Kopernika w Toruniu*. URL: <https://www.wnoz.cm.umk.pl/panel/wp-content/uploads/plan-studi%C3%B3w-opieka-geriatryczna.pdf> [in Polish].
 22. Romão, C., Coelho, J., Lourenço, J., Pires, M., Alves, M. & Ramos P. (2020). Good Practices for Social Work COVID-19 (Perspective: Palliative Care Social Workers group). URL: https://www.eapcnet.eu/Portals/0/adam/Content/Z9vTE1T9H0yD57FOFW5KeQ/Text/Good%20Practices%20for%20Social%20Work%20-%20COVID19_EN.pdf
 23. BASW Professional practice guidance for End of Life Social Work during Covid-19 Pandemic (2020). *British Association of social workers*. URL: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Professional%20Practice%20Guidance%20for%20end%20of%20life%20care%20social%20work%20during%20Covid-19_published%2020%20April%202020..pdf

УДК [364.2-021.161:342.72/.73]-056.26
DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215449

ДОСТУПНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Кочубей Тетяна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

Рябініна Марина, аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, соціальний педагог, Черкаська загальноосвітня школа I–III ступенів № 8 Черкаської міської ради Черкаської області.

ORCID: 0000-0003-4681-1119

E-mail: ryabinina.margarita13@gmail.com

У статті розглянуто проблему доступності як важливу умову реалізації соціально-правового забезпечення людей з інвалідністю, проаналізовано ефективність державної соціальної політики щодо захисту прав людей з інвалідністю. Здійснено правову експертизу вітчизняних і зарубіжних нормативних документів, які гарантують людям з інвалідністю право на доступність. Проаналізовано актуальні проблеми правового забезпечення людей з інвалідністю, виявлено їх причини та запропоновано шляхи вдосконалення. Досліджено взаємозв'язок між забезпеченням прав людей з інвалідністю та питанням створення безбар'єрного середовища.

Ключові слова: доступність, групи доступності, соціальна політика, інклюзивне середовище, універсальний дизайн, безбар'єрність, державні будівельні норми, безбар'єрний простір.

ACCESSIBILITY AS AN IMPORTANT CONDITION OF RIGHTS REALIZATION FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

Kochubei Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, professor of the department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

Ryabinina Maryna, postgraduate, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Social educator, Cherkasy secondary school of I–III grades № 8 Cherkasy region.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: ryabinina.margarita13@gmail.com

The article considers the problem of accessibility as an important condition of realization of social and legal support for people with disabilities, analyzes the effectiveness of state social policy to protect the rights of people with disabilities, and systematizes knowledge in the field of architectural, transport and information accessibility.

The article analyzes such accessibility groups as physical, informational, institutional, mental, as well as international and domestic regulations that determine the need to ensure the accessibility of physical, social, cultural environment, health and education, information and communication for persons with disabilities.

The purpose of the article is to analyze the current problems of legal support of people with disabilities, identify their causes and suggest ways to improve, explore the relationship between ensuring the rights of people with disabilities and the issue of creating a barrier-free environment. In accordance with the goal, the effectiveness of the state social policy on the protection of the rights of people with disabilities is analyzed.

The article uses such theoretical research methods as analysis, synthesis, systematization, generalization, monitoring. The study concludes with special attention to the problem of employment of persons with disabilities and the introduction of positive experience in solution of this issue, the need to modernize the existing social protection system and expand the range of social services to the private sector, as well as solution of this issue on the state level on including persons with disabilities to the formation of social policy.

Keywords: *accessibility, accessibility groups, social policy, inclusive environment, universal design, barrier-free, state building codes, barrier-free space.*

Правове поле з питання організації доступності хоча й містить багато позитивних кроків, але є переважно декларативним: воно не забезпечене матеріальними ресурсами та механізмами управлінського впровадження. У ході реконструкції наявної інфраструктури та побудови нових архітектурних об'єктів безліч робіт проводиться без дотримання Державних будівельних норм. Наявні систематичні порушення у проведенні робіт зі створення доступного середовища, а концепція «універсального дизайну» не враховує потреби всіх членів суспільства. Одним із істотних недоліків є практично повсюдна відсутність інформації про доступність об'єктів інфраструктури. Тому виникає необхідність у визначенні шляхів модернізації чинної системи правового забезпечення доступності для людей з інвалідністю.

На сьогодні існує певний доробок з різних аспектів соціального та правового забезпечення людей з інвалідністю. Серед вітчизняних науковців та практиків, які внесли певний теоретико-науковий внесок у дослідження проблематики окресленого питання, слід виділити С. Богданова, Н. Борецьку, А. Колупаєву, М. Кравченко, Е. Лібанову, І. Луценку, О. Макарову, С. Мельника, К. Міщенко, В. Скуратівського, Л. Тютю, Л. Фурсову та ін.

Мета статті – проаналізувати актуальні проблеми правового забезпечення людей з інвалідністю, виявити їх причини та запропонувати шляхи вдосконалення, дослідити взаємозв'язок між забезпеченням прав людей з інвалідністю та питанням створення безбар'єрного середовища.

Для досягнення мети поставлено та розв'язано такі завдання:

- 1) проаналізувати ефективність державної соціальної політики щодо захисту прав людей з інвалідністю;
- 2) систематизувати знання у сфері забезпечення архітектурної, транспортної та інформаційної доступності.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що, незважаючи на збільшувану кількість надзвичайно цінних праць, ступінь вивчення проблеми не можна вважати достатнім: вона потребує подальших досліджень щодо визначення

шляхів модернізації чинної системи правового забезпечення соціальної роботи з людьми з інвалідністю.

У ході реалізації українсько-канадського проєкту щодо взаємозв'язку між доступністю і забезпеченням прав людини, групою авторів: (Л. Байдою, С. Буrowим, В. Азіним, Я. Грибальським, Ю. Найдою), умовно об'єднано бар'єри у такі групи:

«фізичні». Це очевидні бар'єри, на які звертають увагу, розглядаючи проблеми доступності для людей з інвалідністю. Нині фактично всі усвідомлюють важливість наявності пандусів для доступу людей з інвалідністю в будівлі, де є сходи. Однак мало хто знає, з якими перешкодами стикаються невисокі на зріст люди, як вони почувають себе некомфортно у будівлях, розрахованих на людей середнього зросту.

інформаційні. Недоступною для людей з інвалідністю може бути форма подачі інформації та її зміст. Наприклад, люди з ослабленим зором не можуть ознайомитися з публікаціями, які надруковані дрібним шрифтом. Програми телебачення, які демонструються без субтитрів або не супроводжуються перекладом на мову жестів, будуть недоступні для людей, які не чують. Якщо інформація не супроводжується шрифтом Брайля або іншими відповідними тактильними формами, вона є недоступною для незрячих людей. Зміст інформації, яку подано ускладненою, науковою мовою, буде недоступним для людей із когнітивними вадами;

інституційні. До них належать закони, практика, програми, які активно забороняють або не здатні полегшити «доступ» людей з інвалідністю. Наприклад, у деяких країнах людям з психічними захворюваннями заборонено брати участь у голосуванні, а в інших люди з інвалідністю не можуть проголосувати через відсутність відповідного законодавства. В Україні існує негативна практика, коли через відсутність архітектурної доступності люди з інвалідністю не можуть потрапити на виборчі дільниці;

ментальні. Можливо, це найбільш вразливі перешкоди, оскільки вони виявляють ставлення суспільства до осіб з інвалідністю. Це так звана «ментальна бар'єрність». Іноді міфи та стереотипи, що існують в суспільстві стосовно людей з інвалідністю, лежать в основі такої «бар'єрності». Ці упередження можуть заподіяти несвідомо великої моральної шкоди і створити штучні бар'єри, які упродовж усього життя людина не може подолати. Як правило, такі бар'єри існують тільки тому, що багато людей не знають і не розуміють проблем людей з інвалідністю» [9].

Отже, нормативним актом, яким гарантовано право безперешкодного доступу для людей з інвалідністю, є, в першу чергу, Конвенція ООН про права людей з інвалідністю, яка визначає «необхідність забезпечення особам з інвалідністю доступності фізичного, соціального, економічного та культурного оточення, охорони здоров'я та освіти, а також інформації та зв'язку, що може сприяти створенню для них можливості повною мірою користуватися всіма правами людини та основоположними свободами» [10].

У процесі дослідження здійснено правову експертизу вітчизняних

нормативних документів, які гарантують людям з інвалідністю право на доступність.

Так, у статті 2 Закону України «Про архітектурну діяльність» зазначено, що держава має піклуватися про людей з інвалідністю шляхом створення безперешкодного життєвого середовища [6].

Відповідно до статті 26 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «підприємства, установи та організації також зобов'язані враховувати потреби людей з інвалідністю і забезпечувати для них доступність споруд» [8]. Також, відповідно до статті 27 цього Закону, «планування і забудова міст, проектування, будівництво і реконструкція споруд здійснюється за умови їх пристосування до потреб людей з інвалідністю та з урахуванням думки громадських організацій» [8].

Зауважимо: якщо деякі споруди, що вже діють, неможливо повністю пристосувати для потреб людей з інвалідністю, може відбуватися їх розумне пристосування, але виключно за погодженням із громадськими організаціями, які займаються питаннями дотримання прав людей з інвалідністю. Фінансування зазначених заходів повинно здійснюватися за рахунок власників споруд або орендарів згідно із договором оренди.

У разі невиконання забезпечення доступності споруд для людей з інвалідністю законом передбачено санкції, які застосовуються в разі відсутності такого доступу. За недотримання законодавства під час забудови території передбачено адміністративну відповідальність у вигляді штрафних санкцій.

Стаття 2 Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» передбачає, що «суб'єкти містобудування, які здійснюють проектування об'єктів, експертизу проектів будівництва, несуть відповідальність у вигляді штрафу за передачу замовнику проектної документації для виконання будівельних робіт на об'єкті будівництва, розробленої з порушенням вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил, у тому числі за не створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення – у розмірі від 18 до 90 мінімальних заробітних плат» [7].

За даними Експертного центру з універсального дизайну в Україні, 80 % людей з інвалідністю в Україні є працездатними та активними, але майже 90 % пандусів збудовано неправильно, немає тактильної плитки, відсутні елементи доступності для маломобільного населення [5].

Необхідно проводити конкретні заходи, завдяки яким навколишнє середовище та будівлі будуть пристосовані для людей з інвалідністю, враховуючи їх індивідуальні фізичні обмеження.

Звертаємо увагу на те, що завдяки оновленому містобудівному законодавству Україна починає робити впевнені кроки до створення сучасного безбар'єрного середовища. Так, нові Державні будівельні норми «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 327 від 30 листопада 2018 року [2], які впроваджують обов'язкове

влаштування безперешкодного доступу для всіх маломобільних груп населення, у тому числі людей з інвалідністю, набули чинності з 1 квітня 2019 року.

Зокрема, при реконструкції та будівництві громадських об'єктів та житлових комплексів введено обов'язкові безпечні параметри влаштування пандусів. Оновлені державні будівельні норми містять зміни щодо універсального дизайну та комфорту людей з інвалідністю, зокрема це стосується людей з вадами зору, слуху, порушенням опорно-рухового апарату, а також інших маломобільних представників населення (вагітних жінок, людей похилого віку, батьків з дитячими колясками). Нові норми не тільки посилюють обов'язковість облаштування елементів безбар'єрності, а й передбачають усі технічні характеристики та конкретні наочні приклади такого впровадження, урахувуючи наявний зарубіжний досвід.

Державні будівельні норми (ДБН) – це «обов'язкові до виконання нормативні акти, які використовуються під час проектування нових та реконструкції» наявних будівель, кварталів, мікрорайонів відповідно до їх призначення [2].

Згідно з проведеним аналізом, ДБН передбачають: «облаштування пандусів, спеціальних підйомників та інших засобів доступності для людей із порушеннями опорно-рухового апарату; тактильної підлогової плитки, інформаційних таблиць та позначень шрифтом Брайля, інших візуальних елементів і аудіопоказчиків для людей із порушеннями зору; дублювання важливої звукової інформації текстами, організації сурдоперекладу, використання систем звукопідсилення для людей із порушеннями слуху та інші важливі зміни. Також обов'язковою є перевірка проектної документації нових житлово-комунальних та громадських будівель і споруд з урахуванням їх доступності для маломобільної групи населення. Перевірка здійснюється як у процесі проведення будівельних робіт, так і на їх завершальній стадії. У разі невиконання цих вимог об'єкт не може бути введений в експлуатацію» [2].

У нових Державних будівельних нормах (ДБН) «Інклюзивність будівель і споруд» введено обов'язкове проектування тактильної плитки (тактильних смуг) та інших елементів доступності для людей з порушеннями зору в інфраструктурі населених пунктів, у тому числі у вулично-дорожній мережі, у житлових і громадських будівлях [2].

Згідно з новими ДБН, «доступне середовище повинне бути забезпечене засобами безпеки, орієнтування, отримання інформації, у тому числі для осіб із порушеннями зору, і містити:

1) тактильні елементи доступності (ТЕД), які допомагають самостійному орієнтуванню на вулицях та всередині будівель і поділяються на тактильні смуги та тактильні інформаційні покажчики (таблички або позначки) зі шрифтом Брайля;

2) візуальні елементи доступності (ВЕД), які сприяють безпечному орієнтуванню у просторі для всіх груп населення, у тому числі для громадян із порушеннями зору. Вони являють собою виділені контрастними кольорами знаки, інформаційні таблички, інформатори та покажчики, які розміщуються

вздовж вулиць, на вході та всередині будівель;

3) аудіопоказники (АП), які встановлюються для звукового сповіщення інформації та вказують на необхідний напрямок руху. Також вони можуть інформувати про об'єкт чи послугу, що надаються. Поділяються на звукові маячки-сигналізатори та голосові інформатори» [2].

У вищезазначеному документі наведені чіткі вимоги, технічні характеристики, параметри, схематичні малюнки та наочні приклади щодо облаштування доступних споруд.

Наприклад, у Державних будівельних нормах зазначено: «щодо влаштування тактильних смуг (тактильної плитки): згідно з ДБН, вона повинна тактильно відрізнятися від основної поверхні, бути відчутною за допомогою тростини або підошви взуття, виділятися контрастно за кольором та фактурою. Така плитка встановлюється з метою попередження людей із порушеннями зору про різні види небезпеки або перешкоди при пересуванні на шляхах руху до об'єктів або безпосередньо на них. Мова йде про громадські заклади, соціальну та інженерно-транспортну інфраструктуру, їх інтер'єр. У місці розміщення тактильної плитки заборонено розташовувати об'єкти або перешкоди. Наприклад, каналізаційні решітки, люки, стовпи, обмежувачі руху транспорту тощо» [2].

За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, опублікованими на офіційному веб-порталі органів виконавчої влади, «тактильні смуги повинні застосовуватися 3 типів: попереджувальна – для попередження про бар'єр, небезпеку, перешкоду; направляюча – забезпечує вільне орієнтування для пошуку необхідного та безпечного напрямку руху; інформаційна – нею позначається про початок та закінчення, а також місце зміни напрямку руху направляючої смуги, поворот чи розходження її в різні боки, початок наземного/підземного пішохідного переходу (перехрестя)» [14].

Норми ДБН «Інклюзивність будівель і споруд» поширюються на створення безбар'єрного простору для людей з інвалідністю: із порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, розумової діяльності, маломобільного населення.

У нових державних будівельних нормах зазначено: «Уряд розширює вимоги щодо забезпечення безбар'єрного простору для осіб з інвалідністю. Кабінет Міністрів України працює над підвищенням доступності для осіб з інвалідністю до будівель і споруд, об'єктів громадського і цивільного призначення, до транспорту, транспортно-дорожньої інфраструктури та об'єктів поштового зв'язку, а також інформаційної доступності. Так, у будівельних нормах значно розширено вимоги щодо забезпечення безбар'єрного простору для маломобільних громадян, зокрема з питань планування і забудови територій, проектування та будівництва закладів освіти (із організацією інклюзивного навчання), закладів дошкільної освіти, житлових будинків та громадських будівель. Нові галузеві будівельні норми передбачають чіткі вимоги до проектування майданчиків для стоянки транспортних засобів і відпочинку учасників дорожнього руху (у тому числі осіб з інвалідністю), а також до проектування зупинок маршрутних транспортних

засобів щодо вільного пересування та доступності будинків і споруд для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Законодавчо закріплена вимога до перевізників-претендентів на міські та приміські автобусні маршрути загального користування щодо пристосування автобусів для перевезення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення» [2].

Так, за повідомленням заступника Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, кількість пристосованих автобусів до кінця 2019 року мала «становити до 35 % від їх загальної кількості, з 1 січня 2020 року – до 50 %». За повідомленням служби Віце-прем'єр-міністра України, опублікованим на офіційному вебпорталі 27 червня 2019 року, на автомобільних дорогах загального користування державного значення понад «60 % наземних пішохідних переходів пристосовано для користування осіб з інвалідністю, а в населених пунктах світлофори облаштовуються спеціальними звуковими пристроями. Крім того, людям з інвалідністю нарівні з іншими забезпечується ефективний доступ до правосуддя, зокрема, у 2018 році загальна кількість судів, у приміщеннях яких здійснювалося дублювання назв основних приміщень шрифтом Брайля, збільшилася більш ніж удвічі» [14].

Звернемо увагу на те, що Урядом прийнято постанову про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо функціонування офіційних вебсайтів органів виконавчої влади, якою встановлено уніфіковані вимоги до дизайну офіційних вебсайтів «органів виконавчої влади та доступності розміщеної інформації, виконання яких дозволить зробити вебконтент зручним та більш доступним для всіх користувачів, у тому числі для користувачів, які мають порушення зору, слуху, опорно-рухової системи, мовлення тощо. Станом на сьогодні повністю виконали вимоги нормативно-правових актів щодо забезпечення доступності інформації для користувачів з порушеннями зору та слуху 10 (з 19) міністерств» та понад 60 % інших центральних органів виконавчої влади [5].

Дотримання будівельних норм стосується як людей з інвалідністю, так і представників маломобільних груп населення (із тимчасовим порушенням здоров'я, вагітних жінок, людей старшого (похилого) віку, людей із дитячими колясками тощо).

Обов'язок виконання будівельних норм поширюються як на проектування нових, так і на реконструкцію споруд, що функціонують. У Державних будівельних нормах наводяться «вимоги до організації земельних ділянок, де враховують різні види тактильних засобів на пішохідних шляхах руху; вимоги до автостоянок; положення щодо пожежобезпечних вимог до влаштування сходів і пандусів, їх конструктивних рішень; вимоги до світлової та звукової інформувальної сигналізації ліфтів та підйомників; застосування опоряджувальних матеріалів для організації шляхів евакуації та пожежобезпечних зон» [2].

Дотримання вимог щодо забезпечення доступності мають контролювати ті самі особи, що відповідають за проектування і будівництво споруди. Достовірність їхнього контролю перевіряється Державною архітектурно-будівельною інспекцією під час прийняття споруди в експлуатацію. У разі виявлення порушення,

Державна архітектурно-будівельна інспекція має право вимагати усунення виявлених порушень відповідно до вимог законодавства і забезпечення належного доступу до споруди для людей з інвалідністю.

Про забезпечення вимог доступності споруди свідчить Декларація про готовність об'єкта до експлуатації або Акт готовності об'єкта до експлуатації. У цих документах фіксується, що на споруді виконано, згідно з державними будівельними нормами, стандартами і правилами, усі роботи, необхідні для належного забезпечення доступності. У разі незабезпечення доступності споруди для людей з інвалідністю судовим рішенням винна особа зобов'язується провести перебудову, або знести споруду, яка не підлягає перебудові за рахунок особи, яка здійснила будівництво.

Відповідно до нормативних актів щодо «регулювання містобудівної діяльності, Державною архітектурно-будівельною інспекцією введення в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів проводиться на підставі будівельного паспорта і здійснюється на основі поданої замовником декларації про готовність об'єкта до експлуатації» [7]. Якщо Державною архітектурно-будівельною інспекцією не здійснено перевірку відповідності об'єкта вимогам державних будівельних норм, – зацікавлені особи, чії права на доступність порушені такою бездіяльністю, можуть звернутися до Державної архітектурно-будівельної інспекції з вимогою провести перевірку із залученням представників громадських організацій осіб з інвалідністю [7].

Наголосимо, що чинні ДБН в Україні завдяки громадським організаціям, що захищають права людей з інвалідністю (зокрема НАІУ), розроблені за європейськими стандартами і повністю відображають норми і умови доступності стосовно всіх об'єктів ведення бізнесу у перерахованих вище сферах діяльності.

«Універсальний дизайн» та «доступність», будучи ключовими термінами ратифікованої Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, означають, відповідно, дизайн предметів, оточення, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними до користування усіма людьми без необхідності в адаптації або спеціального дизайну та рівний доступ до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню [10].

У цьому випадку йдеться не тільки про осіб з інвалідністю, а й про 18 млн. 100 тис. громадян із маломобільних груп населення: вагітних матерів (1,5 % від населення), батьків із коляскою (1,5 %), більшість із пенсіонерів за віком (усього 14 млн. осіб), понад 2 млн. дітей дошкільного віку, людей із тимчасовою інвалідністю (1,5 %). Крім того, 35 % людей у віці 60–70 років мають ту чи іншу інвалідність унаслідок вікових змін, а після 80 років – кожна друга людина [12].

Так, стаття 2 Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» передбачає покарання за нестворення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення у розмірі від 18 до 90 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [7]. Проте, незважаючи навіть на

такі заходи, в Україні лише 4 % будівель можна вважати доступними, що говорить про невиконання власниками будинків або балансоутримувачами обов'язку облаштування споруд пандусами, додатковими підйомниками та іншими засобами доступності [13].

Закцентуємо увагу на тому, що в Україні застосування вказаних принципів ще не набуло широкої практики, що обумовлено великою кількістю виконавців та низькими темпами втілення «Національного плану дій з реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 [11]. Однак, через низькі темпи реалізації усього вищезазначеного, існують суттєві недоліки у державних стандартах порівняно з іншими країнами.

Таким чином, ми дійшли висновку, що, незважаючи на деякі позитивні зрушення, в Україні системно порушуються права людей з інвалідністю. Діючі законодавчі норми щодо недискримінації не працюють на практиці; а нормативні акти часто носять лише декларативний характер. Крім цього, потребують вдосконалення стандарти з питань архітектурної, транспортної, інформаційної, доступності. Також при написанні державних програм не враховуються чинники інвалідності та достовірні статистичні дані.

Унесення змін у вітчизняне законодавство відповідно до міжнародних стандартів не означає його виконання посадовими особами. Корупція, відсутність фінансування, безвідповідальність посадових осіб створюють численні виклики, які породжують нові проблеми в наданні послуг людям з інвалідністю. Звітування про виконання державних цільових програм щодо розв'язання найважливіших соціальних питань, у тому числі забезпечення прав громадян з інвалідністю, часто не оприлюднюється та не доходить до широкого кола громадськості, а також не відбувається урядовий моніторинг виконання соціальних програм.

У серпні 2019 року разом із черкаськими активістами та волонтерами Марина Рябініна долучилася до Проекту Доступно. UA, який уже три роки здійснюється за підтримки Посольства Великої Британії в Україні та поширює ідею доступності міського простору та повноцінного включення людей з інвалідністю у життя суспільства. Мета проекту – показати, що люди з інвалідністю, у тому числі з порушеннями опорно-рухового апарату, можуть жити і насолоджуватися життям повною мірою: гуляти містом, відвідувати різні заходи та заклади, як і ті, хто цілком здоровий. Прикро, але у Черкасах жодна локація також не отримала відзнаки «Доступно. Рекомендує», хоча в організації відзначили Палац культури «Дружба народів», керівники якого на шляху до забезпечення інклюзивності. Звіт Дмитра Щebetюка, організатора проекту, розміщено після проведеного моніторингу Черкас, на офіційному сайті Доступно.UA. Також, організатором проекту Дмитром Щebetюком було презентовано проект «Гостер: Рейтинг доступності міст України», яким активісти Доступно.UA визначають найкомфортніші міста України. Проект здійснюється за підтримки Фонду прав людини Посольства Королівства Нідерланди в Україні.

На сьогодні, провівши аналіз результатів моніторингів, наведемо основні системні проблеми доступності:

1. Недотримання ДБН (побудови пандусів, облаштованих пішохідних

доріжок, обладнаних автостоянок тощо).

2. Практика посилення адміністративної відповідальності та введення системи штрафів для проєктувальників, підрядників, власників зданих в експлуатацію об'єктів за невиконання необхідних ДБН.
3. Включення в умови видачі дозвільних документів і ліцензій вимоги до суб'єктів господарської діяльності пунктів про обов'язкову наявність умов доступності для людей з інвалідністю до об'єктів ведення бізнесу в таких видах діяльності: банківська діяльність, роздрібний продаж продуктів, роздрібний продаж промислових товарів, діяльність у сфері громадського харчування, готельна сфера, перукарські послуги, нотаріальні послуги, юридичні послуги, медичні послуги, а також діяльність кінотеатрів.

Для узагальнення досвіду моніторингу доступності, зазначимо, що не вистачає збалансованої системи державного та громадського контролю, а саме контролю за кінцевим виконанням усіх учасників процесу своїх зобов'язань. Без належного контролю з боку найбільш зацікавлених у цих процесах учасників, а саме громадських організацій людей з інвалідністю, чинна система працює із грубими порушеннями.

Комплексна доступність об'єкта – це не тільки пандус, це, як мінімум, три критерії: обладнана спеціальним місцем для особи з інвалідністю автостоянка, територія, яка прилягає до неї, вхід до приміщення. Зауважимо: не тільки пандус, а цілий вхід, до якого належить і нормативна ширина отвору дверей, і необхідна висота порогів, не кажучи вже про доступність внутрішньої частини приміщення. Розв'язання проблеми щодо комплексної доступності об'єкта в повному обсязі залежить від діяльності громадських організацій, що опікуються проблемами людей з інвалідністю. Саме люди з інвалідністю повною мірою розуміють усю гостроту цього питання і, що найважливіше, знають, як правильно розв'язувати конкретні завдання із формування комплексної доступності. Громадські організації зобов'язані контролювати всю інфраструктурну діяльність у своїх містах, проводити експертизу планів створення і реконструкцій площ, вулиць, доріг, стадіонів, набережних і пляжів тощо. Законодавство не перешкоджає такій громадській діяльності. Останнім часом з'являється тенденція, де представники місцевих органів влади самі закликають організації людей з інвалідністю до експертної участі в реконструкціях з метою створити «якісну» доступність.

У статті здійснено теоретичне узагальнення розв'язання актуального завдання, що полягає у нормативно-правовому забезпеченні соціальної роботи з людьми з інвалідністю та дослідженні стану безбар'єрного середовища. Також проаналізовано ефективність державної соціальної політики щодо захисту прав людей з інвалідністю. Особливу увагу звернено на проблему працевлаштування осіб з інвалідністю та окреслено позитивний досвід у розв'язанні цього питання. Також встановлено, що до цього часу не проведено модернізацію чинної системи соціального захисту та не розширено спектр надання соціальних послуг недержавним сектором. На рівні держави залишається сталою практика щодо невиключення осіб з інвалідністю до формування соціальної політики.

Правове поле з питання організації доступності хоча й містить багато позитивних кроків, але є переважно декларативним, воно не забезпечене матеріальними ресурсами та механізмами управлінського впровадження.

Подальшого вивчення потребує проблема реалізації положень міжнародних актів про права осіб з інвалідністю в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітня програма дій стосовно інвалідів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427 (дата звернення: 23.11.2019).
2. Державні будівельні норми: ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій», ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки і споруди. Заклади освіти» та ДБН В.2.3-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів». *Інформаційний бюлетень Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. 2018. № 5. URL: <https://dreamdim.ua/ru/hovimistobudivni-dbn-planuvannya-i-zabudova-terytorij-vulytsi-ta-dorogy-naselenyh-punktiv-zaklady-osvity/> (дата звернення: 23.11.2019).
3. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю: метод. посіб., 5-е вид. (доповнене). К., 2012. 88 с. URL: https://issuu.com/nard/docs/dostupnist_do_objektiv (дата звернення: 23.11.2019).
4. Дрюма О. Безбар'єрне середовище для людей з інвалідністю в Україні: п'ять основних проблем. URL: https://www.irf.ua/bezbarerne_seredovische_dlya_lyudey_z_invalidnistyu_v_ukraini_ryat_osnovnykh_problem/ (дата звернення: 23.11.2019).
5. Забезпечення доступності споруд для людей з інвалідністю. *Експертний центр з універсального дизайну в Україні*. URL: <http://ud.org.ua/ud-hu> (дата звернення: 23.11.2019).
6. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (дата звернення: 23.11.2019).
7. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 14.10.1994 № 208/94-ВР. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.11.2019).
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 23.11.2019).
9. Права людей з інвалідністю. *Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <http://khp.org/index.php?id=1362660945> (дата звернення: 23.11.2019).
10. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 23.11.2019).
11. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF/page> (дата звернення: 23.11.2019).
12. Актуалізовано АТО. Українські міста для всіх чи тільки для обраних? *Універсальний дизайн*. URL: <http://ud.org.ua/statti/75-aktualizovano-ato-ukrajinski-mista-dlya-vsikh-chi-tilki-dlya-obranikh> (дата звернення: 23.11.2019).
13. Універсальний дизайн: офіційний вебсайт. URL: <http://ud.org.ua/> (дата звернення: 23.11.2019).
14. Урядовий портал: єдиний вебпортал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/> (дата звернення: 23.11.2019).

REFERENCES

1. Vsesvitnia prohrama dii stosovno invalidiv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427 [in Ukrainian].
2. Derzhavni budivelni normy: DBN B.2.2-12:2018 «Planuvannia i zabudova terytorii», DBN V.2.2-3:2018 «Budynky i sporudy. Zakladyosvity» ta DBN V.2.3-5:2018 «Vulytsi ta dorohy naselenykh punktiv». (2018). *Informatsiinyi biuleten Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-*

- komunalnoho hospodarstva Ukrainy*, 5. URL: <https://dreamdim.ua/ru/hovi-mistobudivni-dbn-planuvannya-i-zabudova-terytorij-vulytsi-ta-dorogy-naselenyh-punktiv-zaklady-osvity/> [in Ukrainian].
3. Dostupnist do ob'ektiv zhytlovoho ta hromadskoho pryznachennia dlia liudei z invalidnistiu. (2012). Kyiv. URL: https://issuu.com/napd/docs/dostupnist_do_objektiv [in Ukrainian].
 4. Driuma O. Bezbar'ierne seredovyshe dlia liudei z invalidnistiu v Ukraini: p'iat osnovnykh problem. URL: https://www.irf.ua/bezbarerne_seredovische_dlya_lyudey_z_invalidnistyu_v_ukraini_pyat_osnovnykh_problem/ [in Ukrainian].
 5. Zabezpechennia dostupnosti sporud dlia liudei z invalidnistiu. Ekspertnyi tsentr z universalnoho dyzainu v Ukraini. URL: <http://ud.org.ua/ud-hu> [in Ukrainian].
 6. Pro arkhitekturnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 20 travnia 1999 roku N 687-XIV. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14> [in Ukrainian].
 7. Pro vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 14.10.1994 N 208/94-VR. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
 8. Pro osnovy sotsialni zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.03.1991 N 875-XII. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> [in Ukrainian].
 9. Prava liudei z invalidnistiu. Prava Liudyny v Ukraini. Informatsiinyi portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy. URL: <http://khp.org/index.php?id=1362660945> [in Ukrainian].
 10. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu vid 13.12.2006. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].
 11. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy «Natsionalnyi plan dii z realizatsii Konventsii pro prava osib z invalidnistiu» na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 serpnia 2012 N 706. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF/page> [in Ukrainian].
 12. Aktualizovano ATO. Ukrainski mista dlia vsikh chy tilky dlia obranykh? Universalnyi dyzain. URL: <http://ud.org.ua/statti/75-aktualizovano-ato-ukrajinski-mista-dlya-vsikh-chi-tilki-dlya-obranikh> [in Ukrainian].
 13. Universalnyi dyzain: ofitsiinyi veb-sait. URL: <http://ud.org.ua/> [in Ukrainian].
 14. Uriadovyi portal: yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/> [in Ukrainian].

МОЛОДІЖНА РОБОТА

УДК 364.692:615.015.6-053.6

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215452

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ СЕРЕД МОЛОДІ

Карпич Ірина, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичина.

ORCID: 0000-0001-5658-0081

E-mail: irina.karpich@ukr.net

У статті визначено особливості соціальної роботи з профілактики наркоманії серед молоді. Уточнено сутність основних понять дослідження: «наркоманія» та «профілактика».

Встановлено, що соціальна робота з профілактики наркоманії відбуватиметься найбільш ефективно, якщо забезпечити усвідомлення молоддю необхідності вести здоровий спосіб життя; надання спеціальної теоретичної та технологічної підготовки щодо профілактики наркоманії для соціальних педагогів та соціальних працівників; підтримку скоординованих зусиль державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій із профілактики наркоманії; ефективність державних та громадських програм, спрямованих на профілактику наркоманії.

Ключові слова: соціальна робота, профілактика, профілактика наркоманії, наркоманія, наркоманія молоді, профілактика наркоманії серед молоді, молодь, соціальна робота серед молоді.

SOCIAL WORK ON PREVENTION OF DRUG ADDICTION AMONG YOUTH

Karpych Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-5658-0081

E-mail: irina.karpich@ukr.net

The article identifies the features of social work on drug prevention among young people. The essence of the basic concepts of research is specified, namely: "drug addiction" is a mental and physical illness, which is caused by dependence on drug substances. "Prevention" is a measure that prevents the emergence and spread of disease, contributes to the protection of public health.

Three prevention strategies are analyzed: primary (in relation to a healthy lifestyle); short-lived; specialized (according to nosological forms and problems). It has been found out that the most effective prevention is primary, which aims to maintain and develop conditions that contribute to human health and prevent various adverse effects. The main condition for the primary prevention is a healthy lifestyle.

The models of drug prevention are characterized such as the model of moral principles, the model of intimidation, the model of factual knowledge (cognitive), the model of effective learning, the model of health improvement.

It is established that social work on drug prevention will be most effective if: to ensure that young people are aware of the need for motivation for a healthy lifestyle; providing social educators' and social workers' special theoretical and technological training on drug prevention among young people; support of coordinated efforts of state bodies, medical institutions, law enforcement agencies, public organizations for drug prevention; the effectiveness of state and public programs aimed at drug prevention.

Keywords: social work, prevention, drug addiction prevention, drug addiction, youth drug addiction, drug addiction prevention among youth, youth, social work among youth.

Зміна соціально-економічної ситуації і кризові явища в суспільстві сприяють зниженню активності молоді, уповільнення її фізичного і психічного розвитку, викликають відхилення у соціальній поведінці, в силу чого проблема збереження здоров'я особистості стає особливо актуальною.

Означені зміни в житті країни помітно зумовили зниження рівня життя та окремі антисоціальні прояви: дитячу бездоглядність, криміналізацію суспільства, трансформацію виховної функції сім'ї. Проблеми сімейного виховання, недостатній рівень профілактики негативних проявів у поведінці молодих людей, цікавість, пошук нових відчуттів, несформованість здорового способу життя призводять до збільшення кількості молоді, які палять, уживають алкогольні напої та наркотичні речовини.

Про проблему наркоманії нині говорять у всьому світі. З нею пов'язують падіння звичаїв, зростання злочинності, збільшення кількості ДТП та інших негативних подій. Ця проблема турбує політиків, соціологів, юристів, медиків та педагогів. Про наркоманію наполегливо і тривожно повідомляють численні засоби масової інформації, наводять загрозливі цифри, що свідчать про зростання наркоманії, залучення до її тенет дедалі нових і нових жертв.

На важливості попередження молодіжної наркоманії, пропагування здорового способу життя наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції превентивного виховання особистості в умовах розвитку освіти України, Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності.

Сучасна соціальна ситуація в країні змінюється безперервно, створюючи нестабільну систему, на фоні якої здійснюється формування молодіжної субкультури. Будучи однією із найменш адаптованих і соціально незахищених груп, молодь несе на собі відбиток загальної соціальної нестабільності, невпевненості і тривожності. У результаті цього на перший план соціально-педагогічних і психолого-педагогічних проблем висувуються проблеми наркоманії. Особливе занепокоєння викликає поширення проблеми наркоманії саме в молодіжному середовищі, проникнення наркотичних речовин у заклади освіти.

Питаннями профілактики наркоманії займаються багато вчених різних галузей наук, зокрема, соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології, медицини, соціології та ін.

Серед педагогів, які найбільш широко досліджували названу проблему, можна відзначити П. Каптерева, Я. Коменського, А. Макаренка, К. Ушинського та ін.

Такі науковці, як В. Афанасьєва, Я. Гилянський, І. Зверєва, В. Титаренко, Л. Рибаківа, А. Панова та ін. досліджували питання позитивного ставлення молоді

до здорового способу життя.

Із психологічної точки зору проблеми наркоманії та її профілактики висвітлювали Л. Божович, Л. Виготський, Л. Леонтєв, З. Фрейд та ін.

Проблем технології соціальної роботи з особами з наркотичною залежністю торкалися у своїх працях А. Бойко, П. Дупленко, К. Мілютіна, О. Савчук, С. Філь та багато ін.

Учені А. Личко, А. Габіані, А. Вілкса, С. Березина, І. Рущенко та ін. розглядали наркоманію як адиктивну поведінку.

Означена проблема також стала предметом дослідження спеціалістів Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи (О. Вінда, О. Коструб, І. Сомовата та ін.); Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України (Н. Максимова, С. Толстоухова); Українського інституту соціальних досліджень (О. Балакірева, О. Яременко); Українського державного центру соціальних служб для молоді (З. Зайцева, Г. Рашковський та ін.); а також спеціалістів інститутів, університетів, установ, які займаються питаннями здорового способу життя дітей, підлітків та старшої молоді (Б. Лазаренко, І. Пінчук, А. Мазаєв та ін.).

У наслідок аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми можна стверджувати, що їх існує значна кількість, проте більшість із них опосередковано стосуються означеної теми: вони присвячені загальним аспектам наркоманії, профілактики наркоманії, мають фрагментарний характер та потребують усебічного аналізу.

Таким чином, соціальна значущість проблеми молодіжної наркоманії переконує в необхідності наукового обґрунтування умов, що сприяють підвищенню ефективності роботи соціального працівника з профілактики цієї небезпечної хвороби.

Мета статті – визначити особливості соціальної роботи із профілактики наркоманії серед молоді.

Однією з головних причин значного поширення наркоманії є дефіцит знань у людей про вплив наркотиків на організм людини. У багатьох, особливо у молоді, неправильне уявлення про наркотики, коли вважають їх розвагою, що відносить у світ приємних відчуттів.

Спочатку уточнимо сутність основних понять дослідження.

Великий тлумачний словник подає таке визначення поняття: «наркоманія» – це хворобливий потяг до вживання наркотиків. Хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами.

Відповідно до короткого енциклопедичного словника із соціальної роботи, термін «наркоманія» (з грецької – божевілля, пристрасть) позначає соціально небезпечне психічне захворювання; це токсикоманія, викликана зловживанням наркотичними засобами з метою викликати ейфорію; порушення свідомості, сп'яніння, стан блаженства, підвищеного радісного настрою тощо.

У Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» (2015 рік) зазначено, що наркотичні засоби – це речовини природні

чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Узагальнимо визначення поняття «наркоманія»: це психічне та фізичне захворювання, викликане залежністю від наркотичних речовин.

Для боротьби з наркоманією в багатьох країнах застосовують різні методи і підходи. Однак усіх їх об'єднує необхідність санітарної освіти, переконання людей у небезпеці вживання наркотиків, обмеження їх доступності.

У нашій країні практично немає розбіжностей із загальноприйнятими заходами боротьби з наркоманією, що застосовуються в більшості країн світу, тому доцільно використовувати зарубіжний досвід, перевірений часом. Ця боротьба будується на дотриманні здорових моральних принципів, властивих духу нашого народу і релігії [8].

За допомогою засобів масової інформації відбувається пропаганда здорового способу життя, популяризація гігієнічних знань, найширша санітарно-освітня робота, виховання грамотної особистості (розвиток фізкультури і спорту, інтересу до літератури, мистецтва і науки, раціональної організації дозвілля за інтересами і схильностями людини) [9].

Першочергове завдання – повністю закрити доступ наркоманії до життя нашого суспільства. Основні зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб не відбулося знайомство з підступним дурманом, щоб закрити шлях до наркотиків [9, с. 123].

Найбільш активно беруть участь у цьому процесі такі фактори: спрощене розуміння самої проблеми виконавчими органами і низька ефективність медикаментозних і правових методів лікування; активна протидія «дієвої економіки», деструктивна роль засобів масової інформації у пропаганді культури їх раннього вживання [9, с. 234].

Варто відзначити, що науковці з різних галузей наук особливу увагу приділяли саме заходам первинної профілактики, оскільки, на їхню думку, проблему наркоманії легше попередити, аніж лікувати.

Проблеми, які поширюються у практиці боротьби з наркотизмом, свідчать, що найбільш ефективним засобом боротьби з негативними явищами є їх профілактика. Їх зміст проявляється у «...виявленні і максимально можливому усуненні причин і умов правопорушень усіх видів, боротьбі з аморальними та іншими антигромадськими вчинками – джерелом правопорушень» [5, с. 234].

Короткий енциклопедичний словник подає таке трактування поняття «профілактика» (з грецької – запобіжний) – система заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, на охорону здоров'я.

У словнику подано інформацію про види профілактики. Так, зазначено, що існує профілактика первинна (запобігання захворюванню), вторинна (запобігання повторному захворюванню), третинна (запобігання прогресуванню хвороби, запобігання інвалідності).

У цьому ж словнику зазначено про три стратегії профілактики:

- 1) первинна – стосується здорового способу життя, загальних медико-психолого-соціальних аспектів;
- 2) короткотривала;
- 3) спеціалізована – відповідно до нозологічних форм і проблем.

З'ясовано, що найбільш дієвою профілактикою є первинна спрямована на збереження і розвиток умов, які сприяють здоров'ю людини і попередженню різних впливів несприятливих чинників. Головна умова первинної профілактики – утвердження здорового способу життя особистості.

Короткий енциклопедичний словник інформує про підходи до профілактики:

- 1) інформаційний, суть якого полягає в інформуванні людей про нормативні вимоги, які висувають держава та суспільство;
- 2) соціально-профілактичний, що полягає у зосередженні на усуненні або пом'якшенні першопричин, конкретних соціальних подразників, які згубно діють на свідомість, а відповідно, і на поведінку людини;
- 3) медико-біологічний, який полягає у запобіганні можливим відхиленням від соціальних норм цілеспрямованими засобами лікувально-профілактичного характеру стосовно тих людей, які страждають на різні аномалії, тобто мають патологію на біологічному, психологічному рівнях.

Різні підходи та методики профілактики наркоманії можуть ґрунтуватися на певних моделях. ВООЗ рекомендує 5 моделей:

- 1) модель моральних принципів, яка підкреслює, наприклад, що використання психоактивних речовин (або неконтрольована сексуальна активність) є аморальним та неетичним;
- 2) модель залякування, що ґрунтується на твердженні, що населення можна змусити не робити аморальні, небезпечні вчинки, якщо інформаційні кампанії підкреслюватимуть небезпеку такої поведінки;
- 3) модель фактичних знань (когнітивна), що докладає зусиль для покращення способів передачі та отримання інформації про здоровий спосіб життя та небезпеку деяких захворювань;
- 4) модель ефективного навчання, яка полягає у застосуванні афективних підходів – навчальних методик, які значною мірою фокусуються на корекції деяких особистісних дефіцитів, ніж на проблемі власне захворювання, уживання наркотиків або сексуальних перверзій;
- 5) модель покращення здоров'я, яку можна використовувати як непрямий підхід до заохочення розвитку позитивних звичок [7].

За великим тлумачним словником, термін «профілактика» позначає заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення.

Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я людей, їхнього творчого довголіття, усунення різних причин захворювань, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, охорону навколишнього

середовища [2].

За визначенням ВООЗ, профілактика – це дії, спрямовані на зменшення можливості виникнення захворювання або порушення стану здоров'я. Також ВООЗ зазначає, що у більш широкому значенні це різнобічна діяльність, що перешкоджає поширенню нелегальних наркотиків у країні [4].

На наш погляд, найбільш змістовним є визначення поняття «профілактика», яке подає короткий енциклопедичний словник із соціальної роботи, оскільки в ньому ґрунтовно висвітлено саме поняття подано інформацію про види та стратегії профілактики, охарактеризовано підходи та моделі профілактичної роботи щодо наркоманії.

У загальній системі профілактики не можна забувати про боротьбу з алкоголем і палінням, оскільки звикання до них часто утворює шлях до сильних отрут.

Важливість профілактичної роботи саме з проблеми наркоманії свідчить прийняття у 2003 р. Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., яка визначає сутність та сучасні напрями державної політики щодо наркотиків, що формується на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що перебувають в незаконному обігу, та зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища [10].

Відповідно до зазначеної Стратегії, змістом профілактики наркозалежності є здійснення комплексних заходів, спрямованих на зниження рівня первинного вживання наркотиків, а отже, незаконного попиту на них, зменшення шкоди від уживання наркотиків не за медичним призначенням у сфері охорони здоров'я та життєдіяльності суспільства в цілому. Профілактика охоплює певні соціальні та вікові групи населення і повинна включати різноманітні перманентні заходи від запобігання вживанню наркотиків до зменшення спричинених ними негативних наслідків для особи і суспільства [10].

У Стратегії подано інформацію про організацію профілактичних заходів, які охоплюють:

- розроблення та впровадження нових підходів із профілактики наркоманії, які спрямовані на формування в країні колективного імунітету громадян до вживання наркотиків, готовності протистояти будь-яким ризикам і загрозам;
- здійснення координації заходів із профілактики наркоманії на загально-державному і місцевих рівнях;
- визначення аргументованих критеріїв оцінки ефективності профілактики;
- упровадження комплексної профілактики наркоманії, яка включатиме інформаційно-пропагандистські, соціально-культурні та спортивно-оздоровчі заходи;
- формування в осіб із наркотичною залежністю бажання позбутися наркозалежності та вироблення відповідних вольових якостей;
- відновлення діяльності громадських комісій у справах дітей та молоді,

які займатимуться проблемами профілактики поведінкових розладів у молоді;

- забезпечення навчальних закладів достатньою кількістю інформаційної та методичної літератури для проведення працівниками профілактичної роботи з учнями та їхніми батьками;
- законодавчо визначити повноваження органів виконавчої влади, які мають здійснювати профілактику наркозалежності та запобігати незаконному вживанню наркотиків [10].

Профілактика наркоманії може охоплювати широке коло напрямків діяльності.

Унаслідок аналізу наукових джерел, констатуємо, що виділяють такі напрями профілактики наркогенних звичок: психолого-гігієнічний, медико-соціальний, охорони здоров'я, адміністративно-правовий та економічний.

Сьогодні як в Україні, так і у світі, широко використовується медична профілактика.

Учені виділяють такі напрями соціальної роботи із профілактики наркоманії: консультування (до цього напрямку належить первинна профілактика наркоманії, яка реалізується без участі правоохоронних органів); втручання (належить вторинна і третинна профілактика наркоманії, яка реалізується за участю саме правоохоронних органів, установ, які здійснюють лікування і реабілітацію осіб з наркотичною залежністю).

Оцінку ефективності системи педагогічної профілактики необхідно пов'язати з особистісною поведінкою, показником інтересу до здорового способу життя, а також показником рівня профілактичних знань.

Профілактика вживання наркотичних речовин виховну і корекційну діяльність, яка здійснюється на основі своєчасного виявлення причин і факторів ризику вживання наркотичних речовин [4].

Метою профілактичного процесу має бути не лише засвоєння молоддю морально-правових норм, а й уміння користуватися ними.

У досліджуваній літературі охарактеризовано зміст профілактики наркоманії, що включає: формування моделей поведінки на життя без наркотичних речовин; поширення друкованої профілактичної інформації; пропагування здорового способу життя; ініціювання змістовної діяльності профілактичної роботи; організацію заходів щодо виконання програм нормальної поведінки; поширення міжнародного передового досвіду із цієї проблеми; превентивну роботу із профілактики шкідливих звичок серед молоді [1].

З метою оптимізації профілактики вживання наркотичних речовин науковці наголошують, що потрібно обов'язково проводити аналіз особливостей наркотичної ситуації в навчальних закладах. Такий аналіз має базуватися на методі соціально-педагогічного спостереження і поглибленого аналізу матеріалів соціальних служб для молоді [1]. Ці матеріали реєструються на розробленій довільно карті елементів наркогенної поведінки молоді. У відповідності із ситуацією соціального ставлення до наркотичних звичок основний масив

наркогенної поведінки, як правило, пов'язаний із вживанням молоддю тютюнових виробів [1].

Профілактична робота максимально можлива за умови комплексного впливу на формування якостей молоді до шкідливих звичок. Тому профілактика наркоманії справедливо належить до найбільш пріоритетних соціальних проблем і на її розв'язання мають бути спрямовані скоординовані зусилля державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій тощо [7].

Таким чином, унаслідок аналізу різних джерел із досліджуваної проблеми можна зробити висновок, що соціальна робота із профілактики наркоманії відбуватиметься найбільш ефективно, якщо забезпечити усвідомлення молоддю необхідності вести здоровий спосіб життя; надання спеціальної теоретичної та технологічної підготовки щодо профілактики наркоманії серед молоді для соціальних педагогів та соціальних працівників; підтримку скоординованих зусиль державних структур, медичних закладів, силових органів, громадських об'єднань щодо профілактики наркоманії; ефективність державних та громадських програм, спрямованих на профілактику наркоманії.

Отже, профілактика наркоманії серед молоді є важливим напрямком роботи соціального працівника, оскільки заходи профілактичного характеру повинні вберегти молодь від спроби вживання наркотичних речовин та дозволять запобігти поширенню цього негативного явища в країні.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність. Подальших наукових розвідок потребують питання, присвячені проблемам розробки профілактичних програм наркоманії для різних цільових груп, які б ураховували сучасні реалії нашого суспільства, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 120 запитань про алкоголь та наркотики. Київ: Оптима, 2005. 96 с.
2. Бойчак Л. Проблеми профілактики наркоманії підлітків. *Позакласний час*. 2005. № 17. С. 103–104.
3. Безпалько В. В. Психологічні та соціальні проблеми дитячої та підліткової наркоманії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 2. С. 57.
4. Литвинова Н. А. Соціально-педагогічна профілактика наркоманії серед підлітків групи ризику: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 230 с.
5. Максимова Н. Ю. Психологическая профилактика алкоголизма и наркомании несовершеннолетних: учеб. пособ. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 384 с.
6. Орел Г. О. Організація профілактичної діяльності. Профілактика наркоманії. *Соціальний працівник*. 2007. № 10. С. 1.
7. Оржеховська В. М. Формування здорового способу життя: стратегія розвитку. *Науковий світ*. 2008. № 10. С. 28–30.
8. Прокопчук С. Вибір є завжди у кожного з нас. Профілактика шкідливих звичок. *Позакласний час*. 2007. № 4. С. 93–96.
9. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко. Київ, 2000. 358 с.
10. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року (28 серпня 2013 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80#Text>

REFERENCES

1. 120 zapytan pro alkohol ta narkotyky. (2005). Kyiv: Optyma [in Ukrainian].
2. Boichak L. (2005). Problemy profilaktyky narkomanii pidlitkiv. *Pozaklasnyi chas*, 17, 103–104 [in Ukrainian].
3. Bezpalko V. V. (2003). Psykholohichni ta sotsialni problemy dytiachoi ta pidlitkovoï narkomanii. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2, 57 [in Ukrainian].
4. Lytvynova N. A. (2016). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka narkomanii sered pidlitkiv hrupy ryzyku. Starobilsk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
5. Maksymova N. Yu. (2000). Psykholohycheskaia profylaktyka alkoholyzma y narkomanyy nesovershennoletnykh. Rostov-na-Donu: Fenyks [in Russian].
6. Orel H. O. (2007). Orhanizatsiia profilaktychnoi diialnosti. Profilaktyka narkomanii. *Sotsialnyi pratsivnyk*, 10, 1 [in Ukrainian].
7. Orzhekhovska V. M. (2008). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia: stratehiia rozvytku. *Naukovyi svit*, 10, 28–30 [in Ukrainian].
8. Prokopchuk S. (2007). Vybir ye zavzhdy u kozhnoho z nas. Profilaktyka shkidlyvykh zvychok. *Pozaklasnyi chas*, 4, 93–96 [in Ukrainian].
9. Rol zasobiv masovoi informatsii ta inshykh dzherel u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia molodi. (2000). O. Yaremenko, O. Balakirieva, N. Butenko, O. Vakulenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
10. Stratehiia derzhavnoi polityky shchodo narkotykiv na period do 2020 roku. (28 serpnia 2013 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 364-322:378.018.8:364.4-051

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215454

ВОЛОНТЕРСЬКА РОБОТА
ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Гончар Інна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4316-8650

E-mail: gigonchar@gmail.com

Статтю присвячено розгляду основних аспектів волонтерської роботи як чинника особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника. Визначено та охарактеризовано компоненти особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника в ході волонтерської діяльності: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, організаційно-комунікативний, психологічний.

Ключові слова: волонтер, волонтерство, волонтерська робота, підготовка, соціальний працівник, компоненти особистісно-професійного розвитку, когнітивний розвиток, психологічна стійкість, організаційно-комунікативні здібності, мотиваційно-ціннісна сфера.

VOLUNTEER WORK
AS A FACTOR OF PERSONAL AND PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Honchar Inna, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4316-8650

E-mail: gigonchar@gmail.com

The article is devoted to the consideration of the main aspects of volunteer work as a factor of personal and professional development of the future social worker. The purpose of the article was to identify and characterize the components of personal and professional development of the future social worker in the course of volunteer work.

In order to achieve this goal, a number of methods were used: study and analysis of the Laws of Ukraine, regulations of domestic and international organizations, philosophical, pedagogical and psychological literature to identify the problem in science, and determine the place and role of volunteer work in modern society; synthesis, induction, deduction, comparison, generalization and systematization of research results, which allow to identify and characterize the components of personal and professional development.

The components of personal and professional development of the future social worker in the course

of volunteer activity are determined and characterized: cognitive, value-motivational, organizational-communicative, and psychological.

It is established that the participation of students in volunteering helps participants: gain confidence in the future professional sphere; form the ability to adapt to various life situations; promote the acquisition of practical skills, the availability of which is valued in professional activities (negotiation, ability to work in a team, adaptation to unusual working conditions, organization, responsibility, leadership skills, resilience, etc.); acquire the ability to give tasks, gain specific knowledge, be a member of the team.

It is proved that volunteer work can be considered as a social practice of students majoring in "Social Work", which can be implemented not only on the basis of public organizations, but also in higher education institutions during classes and extracurricular activities.

Keywords: *volunteer, volunteering, volunteer work, training, social worker, components of personal and professional development, cognitive development, psychological stability, organizational and communicative abilities, motivational and value sphere.*

Сьогодні, у час складних соціально-економічних перетворень в Україні, дегуманізації, майнової диференціації, недостатньої соціальної захищеності різних верств населення, особливо гостро постає потреба у високопрофесійних фахівцях соціальної роботи, спеціалістах, чий рівень професійного розвитку не буде нижчим від рівня розвитку особистих якостей, фахівцях, які мають бажання та можливість робити особистий внесок у суспільно-політичне життя суспільства, виявляти соціальну активність, надавати професійну допомогу людям, які перебувають у важкій життєвій ситуації. Тому перед закладами вищої освіти постає проблема підготовки не лише професіонала своєї справи, а й гуманної особистості, здатної прийти на допомогу людині та розв'язати складні соціальні проблеми. Для того, щоб стати успішним фахівцем, випускник університету повинен не тільки оволодіти знаннями, уміннями і навичками, способами комунікації, а й стати духовно багатую особистістю, орієнтованою на гуманістичні цінності, справжнім фахівцем.

У контексті сказаного особливого значення набуває волонтерська робота; як складова частина позааудиторної роботи студентів університету, вона є ресурсом розвитку професійно важливих якостей особистості, підготовки майбутніх фахівців на принципах гуманізму, милосердя, толерантності та неупередженого ставлення до тих, хто потребує допомоги.

Аналіз напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників дає підстави стверджувати, що сьогодні особливої актуальності набули дослідження особливостей організації волонтерської діяльності (О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Голованова, А. Капська, Т. Лях, С. Макарлі, О. Рудякевича та ін.); теоретичні концепції професійного розвитку майбутніх фахівців (О. Аніщенко, Л. Литвинюк, Н. Мукан, О. Садовець, Т. Сорочан, В. Щербіна та ін.), зокрема майбутніх соціальних працівників (Е. Богданова, Д. Данко, Г. Слезанська, С. Ставкова та ін.). Однак вважаємо, що детального розгляду потребує питання особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника шляхом залучення до волонтерської роботи.

Мета статті – визначити та охарактеризувати компоненти особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника у ході волонтерської роботи.

Сьогодні можемо з упевненістю говорити, що волонтерство заповнило увесь світ. З кожним роком спостерігаємо інтенсивний розвиток волонтерського руху в Україні та за її межами. За даними Державної служби статистики, за останні кілька років кількість громадських об'єднань збільшилася майже на 15 тисяч об'єднань – з 71 074 у 2016 році до 85 639 у 2019 році. Збільшується не лише кількість волонтерських організацій та їх членів, а й якість їхнього впливу на розв'язання актуальних для суспільства проблем. Волонтерський рух виходить на якісно новий рівень. Власне, 17 грудня 2018 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію «Волонтерство у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», де закликала заохочувати участь та інтеграцію всіх людей – у тому числі молодь, людей похилого віку, жінок, мігрантів, біженців, осіб з інвалідністю, національні меншини та інші маргіналізовані групи – до волонтерської роботи. У резолюції розміщено заохочення до урядів у партнерстві з Організацією Об'єднаних Націй, приватним сектором, громадянським суспільством та іншими людьми інтегрувати волонтерство в національні стратегії розвитку, як джерело реалізації перетворень та Цілей сталого розвитку [11].

Усвідомлюючи роль волонтерства в українському суспільстві, український уряд активно працює над його розвитком. Зокрема, сьогодні маємо уповноваженого президента з питань волонтерської діяльності та в перспективі Національний альянс волонтерів (НАВ) при Офісі президента, основне завдання якого – координація з державними органами, створення робочих груп з актуальних проблемних напрямів, підготовка проектів пропозицій президенту, як главі Альянсу, моніторинг та аналіз ефективності реалізації волонтерських ініціатив, удосконалення законодавства у сфері розвитку та популяризації волонтерського руху [11].

Загальна Декларація Добровільності, прийнята 14 вересня 1990 року на 11-му Конгресі Міжнародної асоціації добровольців в Парижі, визначає волонтера як людину будь-якого віку та, що належить до професії, різних сфер і шарів суспільства, і віддає частину своїх сил, часу, знань на благо інших людей [4]. У Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [5]. Власне, у науковій літературі волонтер розглядається як доброволець, який усвідомлено здійснює безоплатну діяльність як у державних, так і в некомерційних організаціях.

Через волонтерство людина не тільки виховує в собі риси гуманного громадянина, але й самореалізується як особистість завдяки креативним та неповторним ідеям, які вона самостійно втілює у життя. Наприклад, до лав волонтерів вступають художники, актори, музиканти, дизайнери, викладачі, люди різних творчих професій, внесок яких помітно допомагає розв'язувати безліч проблем країни. Російсько-українська війна викликала нечувану хвилю патріотизму, формування нових волонтерських організацій та фондів, членами яких є люди різноманітних творчих напрямів та уподобань. Не винятком стало й активне залучення до волонтерської роботи студентської молоді. Як зазначає

І. Литвиненко, волонтерська діяльність – це невичерпний позанавчальний додатковий ресурс, який допомагає:

- розвивати професіоналізм особистості студента;
- поглибити інтерес до обраної професії;
- розвивати почуття професійної відповідальності;
- набувати практичного власного досвіду співпереживання та рефлексувати його;
- формуванню цінностей;
- свідомо робити якісне визначення своєї майбутньої сфери професійної діяльності, спираючись на свою індивідуальність;
- розвивати комунікативні здібності, уміння вести конструктивний діалог із різними людьми за віком, соціальним статусом тощо, зрозуміти соціальний сенс професії, підвищувати персональну пізнавальну активність, прагнення формувати якості, практичний досвід, необхідний у подальшій роботі, формувати психологічну готовність до самостійної практичної роботи після закінчення закладу вищої освіти [6, с. 193].

Ефективність волонтерської роботи, як додаткового джерела отримання теоретичних знань та практичного досвіду, підтверджено в дослідженнях зарубіжних учених А. Мак Фадден та К. Смітон. У ході свого експериментального дослідження вчені констатували, що у студентів, які були волонтерами, спостерігався вищий рівень знань, оскільки вони мали можливість теоретичні знання застосувати на практиці; студенти мали бажання використовувати власні унікальні навички, а також ділитися знаннями та досвідом, учитися один у одного; студенти-волонтери відчували власну цінність та важливість [10].

Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» визначено такі напрями волонтерської роботи: надання волонтерської допомоги з метою підтримки вразливих груп населення; здійснення догляду за особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та багато іншого [5], що свідчить про надзвичайно широкий діапазон напрямів здобуття практичних навиків майбутніх соціальних працівників.

Важливим моментом для студентів-волонтерів є те, що у Законі України «Про волонтерську діяльність» статтю 7 надається можливість визнавати зарахування часу, затраченого на здійснення волонтерської діяльності, до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу [5].

Таким чином, волонтерську роботу можна розглядати як соціальну практику студентів, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота», яка може бути реалізована ними не тільки на базі громадських організацій, а й у закладах вищої освіти під час навчальних занять і позанавчальної діяльності. Така спеціально організована діяльність дозволить студентам познайомитися з роботою некомерційних організацій, розширити географію їх практичної діяльності, урізноманітнити форми роботи з різними категоріями населення, реалізувати авторські соціальні проекти.

Вважаємо, що залучення майбутнього соціального працівника до волонтерської роботи є чинником формування низки важливих компонентів його особистісно-професійного розвитку, серед яких:

1. Когнітивний розвиток. Ця складова включає в себе когнітивну ключову – компетентність, яка забезпечує цілісність уявлень про професійну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвитку та збагаченню когнітивного досвіду й визначається здатністю сприймати, переробляти в свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати в потрібний момент інформацію для розв'язання тих чи інших теоретичних і практичних завдань [9, с. 223]. Когнітивний розвиток майбутнього соціального працівника шляхом залучення до волонтерської роботи полягає в отриманні наукових професійних знань, а саме: про інноваційні процеси соціальних послуг; економічні, соціальні, психологічні та інші проблеми різних груп клієнтів; основи соціального впливу на процес саморозвитку особистості, стимулювання позитивної самореалізації у всіх можливих сферах діяльності; основні закономірності взаємодії людини з різними організаціями та інститутами.

2. Психологічна стійкість. Цей компонент представлений як риса особистості, яка формується у процесі життєдіяльності та є надзвичайно важлива для соціальних працівників. О. Дарвіш визначає психологічну стійкість як якість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, урівноваженість, опірність. Вона дозволяє особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я і працездатність у різних ситуаціях [3].

Питання розвитку психологічної стійкості майбутнього соціального працівника є надзвичайно актуальним, оскільки це та риса характеру, яка не є вродженою і формується у процесі життєдіяльності, у ході розв'язання різних життєвих та професійних ситуацій. Це та характеристика особистості, яка лежить в основі збереження оптимального функціонування психіки в умовах фруструючого і стресогенного впливу життєвих ситуацій. Залучення до волонтерської роботи з різними групами клієнтів, робота у спеціалізованих закладах (дитячий будинок, реабілітаційні центри, паліативні заклади) сприятиме формуванню психологічної стійкості у майбутніх соціальних працівників.

3. Організаційно-комунікативні здібності. Особливо яскраво у волонтерській діяльності можуть сформуватися та проявитися саме організаторські здібності. У ході розробки соціальних проектів, реалізації громадських ініціатив, утілення соціальних акцій особистість може проявити себе у ролі фасилітатора. Студент-волонтер може отримати нагоду не лише реалізувати власні здібності, а й

максимальною мірою розкрити потенціал кожного члена групи. У ході волонтерської роботи майбутній соціальний працівник реалізує організаційну функцію: організовує спільну роботу, планує дозвілля, виступає у ролі ініціатора, організатора і координатора різних форм роботи у соціальній сфері тощо.

Водночас важливого значення в процесі волонтерської роботи набувають комунікативні навички. Як зауважила Ю.Галущинская, комунікативність майбутнього соціального працівника розкривається у ставленні до людей і до самого себе, в особливостях взаємин між людьми, в умінні контролювати й регулювати свою поведінку, доводити, грамотно аргументувати свою позицію; проявляється в умінні моделювати особистість співрозмовника; в умінні досягати реалізації комунікативної інтенції за допомогою вербальних і невербальних засобів і технологій, тобто продуктивно виходити з конфліктної ситуації [2].

Таким чином, у ході волонтерської роботи майбутній соціальний працівник отримує комунікативний досвід, формує комунікативні вміння, та навички. Залучення до волонтерських груп дає змогу студентові розширити своє коло спілкування, яке буде відрізнятися за віковими, соціальними, інтелектуальними, ментальними та іншими ознаками, і проявити комунікативну креативність як здатність до творчого, нестандартного розв'язання комунікативних завдань, які можуть у майбутньому виникати в різних ситуаціях професійної взаємодії.

4. Ціннісно-мотиваційна сфера є важливою характеристикою особистості майбутнього соціального працівника. Ю.Буяло зауважує на тому, що цінності є гарним індикатором для відстеження індивідуальних та соціальних змін, що виникають у результаті історичних, соціальних та особистих подій. Цінності мають безперечний зв'язок із мотивацією. Зараз мотивація як психічне явище трактується по-різному, проте всі визначення поняття «мотивація» можна віднести до двох напрямів. Перший напрям розглядає мотивацію зі структурних позицій, як сукупність чинників або мотивів. Другий напрям розглядає мотивацію не як статичне, а як динамічне утворення, як процес, механізм [1, с. 12]. Власне, ціннісно-мотиваційну сферу в широкому сенсі слова варто сприймати як стрижень для розвитку таких якостей: спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, прагнення, емоційно-вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики. Справа в тому, що ці компоненти, які закладаються в цінність діяльності волонтера, надають роботі, значущості, а мотивація стимулює до саморозвитку. В.Скиданович наголошує на тому, що студент, який займається волонтерською роботою, відчуває потребу в тому, що його старання не були марними. Цей компонент відображає і ціннісне ставлення студента-волонтера до майбутньої професійної діяльності та формує прагнення до альтруїстичної, добровільної, безкорисливої діяльності на користь іншого в системі ціннісних орієнтацій особистості [8, с. 67].

Варто наголосити на тому, що у студентів-волонтерів інтенсивно розвивається почуття справедливості, яке стимулює їх своїми діями вирівнювати несправедливу ситуацію.

Таким чином, волонтерську діяльність можемо розглядати як *чинник особистісно-професійного розвитку* студентів, що навчаються за спеціальністю

«Соціальна робота». З одного боку, це соціальний ресурс, що дозволяє студентам здобувати досвід соціально значущої діяльності, виховувати соціальну відповідальність, розвивати соціальну активність, формувати громадянську позицію, оскільки допомагає розв'язувати складні проблеми окремої людини або групи людей. Ця діяльність дає можливість закласти, осмислити та реалізувати гуманістичні загальнолюдські моральні цінності, які дозволяють студенту вести насичене, активне життя. З іншого боку – це психолого-педагогічний ресурс, який сприяє розвитку практичних навичок роботи з різними категоріями населення, що актуалізує творче мислення, самостійність суджень і дій, рефлексивні навички, які спонукають студентів до змістовного оцінювання побаченого та почутого в ході волонтерської діяльності. Динамічність і варіативність цієї діяльності може сприяти розвитку толерантного ставлення та емпатійного розуміння, співучасті, співпереживання до тих, хто безпомічний і незахищений.

Отже, можемо зробити висновки, що участь студентів у волонтерській діяльності допомагає учасникам набутти впевненості в майбутній професійній сфері; формує здатність пристосовуватися до різноманітних життєвих ситуацій; сприяє набуттю практичних навичок, наявність яких цінується у професійній діяльності (ведення переговорів, здатність до роботи в команді, пристосованість до незвичних умов діяльності, організованість, відповідальність, лідерські навички, стресостійкість тощо); учасники здобувають уміння давати завдання, отримувати специфічні знання, бути членом команди.

Визначено, що волонтерська діяльність може сприяти удосконаленню низки компонентів особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника, серед яких когнітивний, ціннісно-мотиваційний, організаційно-комунікативний, психологічний.

Власне, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми, подальших наукових розробок потребують питання організації волонтерської діяльності в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буяло Ю.В. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери у студентів з різним проявом репресивного стилю поведінки. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2013. № 1065. С. 12–15.
2. Галущинская Ю.О. Развитие коммуникативности у будущих социальных работников в процессе их участия в добровольческом движении вуза. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13516.htm>
3. Дарвиш О. Б. Формирование психологической устойчивости будущих социальных педагогов в процессе обучения в вузе. URL: <http://ekoncept.ru/2015/75269.htm>
4. Загальна декларація добровільності. URL: <https://svinfo.com.ua/ukr/docs/Zahalna%20Deklaratsiya%20Dobrovolchestva.pdf>
5. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 5073–VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
6. Литвиненко І.С. Роль волонтерства у професіоналізації особистості студентів-психологів в умовах ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2013. Вип. 10. С. 191–195.
7. Національний альянс волонтерів. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ofisi-prezidenta-prezentovali-ideyu-nacionalnogo-alyansu-v-58045>

-
8. Скиданович В. Психологічна структура волонтерської діяльності студентів. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. Вип. 22. С. 62–68.
 9. Соловей Т. В. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 220–224.
 10. Mc Fadden A. Amplifying Student Learning through Volunteering. *Journal of University Teaching & Learning Practice*. 2017. № 14(3). URL: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol14/iss3/6/>
 11. Resolution on Volunteering for the 2030 Agenda for Sustainable Development' formally adopted by UN General Assembly. URL: <https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>

REFERENCES

1. Buialo, YU. V. (2013). Spetsial'ni tsinnisno-motyvatyivni sfery v yikh roboti z riznym proiavom represyvnoho styliu povedinky [Features of the value-motivational sphere of students with different manifestations of repressive behavior]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Psykhologhiia»*, 1065, 12–15 [in Ukrainian].
2. Halushchyn's'ka, Yu. O. Rozvyvaite komunikatyvnist' u maibutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv u protsesi yikh uchasti u dobrovol's'komu rusi [Development of communicativeness in future social workers in the process of their participation in the voluntary movement of the university]. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13516.htm> [in Russian].
3. Darvish, O. B. Formuvannia psykholohichnoi stiičnosti maibutnikh sotsial'nykh pedahohiv v protsesi navchannia v navchanni [Formation of psychological stability of future social educators in the process of studying at the university]. URL: <http://ekoncept.ru/2015/75269.htm> [in Russian].
4. Zahal'na deklaratsiia Dobrovil'nist' [Universal Declaration of Voluntariness]. URL: <https://svinfo.com.ua/ukr/docs/Zahalna%20Deklaratsiya%20Dobrovolchestva.pdf> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy "Pro volonters'ku diial'nist'" vid 19 kvitnia 2011 roku № 5073 – VI [Law of Ukraine "On Volunteering" of April 19, 2011 № 5073–VI]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> [in Ukrainian].
6. Lytvynenko, I. S. (2013). Rol' volonteriv u profesionalizatsii predstavnykiv biznesu-psykhohohiv u VNZ [The role of volunteering in the professionalization of the personality of students-psychologists in the university]. *Naukovyi visnyk Mykolaivs'koho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Seriya: Psykhologhichni nauky*, 10, 191–195 [in Ukrainian].
7. Natsional'nyi al'ians volonteriv [National Alliance of Volunteers]. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ofisi-prezidenta-prezentovali-ideyu-nacionalnogo-alyansu-v-58045> [in Ukrainian].
8. Skydanovych, V. (2018). Psykhologhichna struktura volonters'koi diial'nosti [Psychological structure of student volunteering]. *Zbirnyk naukovykh prats': psykholohiia*, 22, 62–68 [in Ukrainian].
9. Solovei, T. V. (2013). Zmistovni komponenty, yaki vykorystovувалys', buly vpevneni u navchanni [Substantive components of professional competence of a social worker of an inclusive educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu suchasnykh tekhnolohii Universytet "Ukraina"*, 1, 220–224 [in Ukrainian].
10. Mak Fadden, A. (2017). Posylennia navchannia studentiv za dopomohoiu volonterstva. *Zhurnal universytets'koi vykladats'koi ta navchal'noi praktyky*. URL: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol14/iss3/6/> [in Ukrainian].
11. Rezoliutsiia pro volonterstvo do poriadku dennoho staloho rozvytku do 2030 roku, ofitsiino pryiniata Heneral'noi Asambleiei OON. URL: <https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>

УДК 159.947:355.01

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215459

**РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ:
ВІД РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТУ
ДО МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ**

Тептюк Юлія, аспірантка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

ORCID: 0000-0002-2918-112X

E-mail: kagerou@bigmir.net

У статті презентовано методичні рекомендації щодо розвитку стресостійкості соціальних працівників. На основі отриманих результатів експериментального дослідження сформульовано методичні рекомендації фахівцям із соціальної роботи і практичним психологам щодо розвитку стресостійкості у фахівців із соціальної роботи. Зазначається, що управління стресами та розвиток стресостійкості може здійснюватись різними способами. Для зручності їх можна реалізовувати за трьома напрямками: організаційним, медичним та психологічним.

Ключові слова: розвиток стресостійкості; соціальні працівники; експериментальне дослідження; формувальний експеримент; методичні рекомендації.

**DEVELOPMENT OF STRESS RESISTANCE
OF SOCIAL WORKERS:
FROM THE RESULTS OF THE EXPERIMENT
TO THE METHODOICAL RECOMMENDATIONS**

Teptiuk Yuliya, postgraduate of the National Pedagogical University named by M. P. Dragomanov.

ORCID: 0000-0002-2918-112X

E-mail: kagerou@bigmir.net

The article presents methodical recommendations on the development of stress social workers according to the results of experimental studies. The problem of development of stress resistance can be successfully solved under the following conditions: the creation of a psychologically safe professional space, providing the formation of competence in the stress and skills to overcome it in the process of psychological preparation of the social worker; the possibility of interpersonal interaction; socio-psychological support and specialist help to improve the individual resistance to stress, which were considered in the formulation of the author's programme for the development of stress social workers. In terms of the forming experiment, it becomes possible development of resistance to stress of social workers by reducing anxiety, increasing self-esteem, build an understanding of the importance to take responsibility for their own actions and learning their search, the adoption and provision of social support to others. Author's program was focused on the development of stress social workers and responsive to pre-defined psychological conditions. It was based on the recognition of social and personal activity that is aimed at finding and using internal and external resources for maintaining emotional harmony, psycho-physiological balance, physical

and mental health at each age stage of their life. Based on the results of experimental research are formulated methodical recommendations for social workers and practical psychologists to develop stress management specialists in social work. It is noted that the rule of stress and development of stress resistance can be done in different ways. For convenience, they can be implemented in three areas: organizational, medical and psychological.

Keywords: *development of resistance to stress; social workers; pilot study; formative experiment; methodical recommendations.*

Багатократні стресові ситуації, у які потрапляє соціальний працівник під час складної соціальної взаємодії із клієнтами, постійне проникнення у сутність їхніх соціальних проблем, особиста незахищеність та інші зовнішні та внутрішні чинники негативно впливають на його психічне та фізичне здоров'я, підвищують ризик емоційного вигорання та професійної деформації [1]. Тому, безумовно, професійна діяльність у таких ситуаціях потребує наявності певних фахових якостей. Однією із найважливіших якостей має бути стресостійкість. Від успішного розв'язання питань розвитку стресостійкості залежить ефективність професійної діяльності соціальних працівників, здатних підтримувати високу опірність негативним діям, доцільність поведінки, зберігаючи психофізичне благополуччя, здійснюючи пошук шляхів забезпечення успішного функціонування та підвищення безпеки своєї праці [2]. Із цього виходить, що соціальним працівникам необхідно розвивати стресостійкість. Їм необхідно навчитися витримувати високий рівень професійного навантаження, управляти власними емоціями у стресових ситуаціях для збереження психічного здоров'я, вчасно мобілізувати внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій.

Між тим розвиток стресостійкості у соціальних працівників лише тоді може мати системний ефект, коли буде передбачати взаємодію властивостей, рис, стратегій та інших внутрішніх передумов стійкості до стресорів, якого можна досягти, враховуючи певні психологічні умови. При цьому цілком погоджуються із Є. П. Крупником, Т. Л. Крюковою та Г. М. Ришко, які стверджують, що у дорослому віці дуже складно змінювати і варіювати риси особистості (можливо хіба що лише тимчасово їх інтенсифікувати у межах конкретної психотехнічної вправи), бо ці риси більшою мірою є сформованими моделями функціонування особистості, які реалізуються автоматично з рівня підсвідомого, і водночас є нейрофізіологічно детермінованими. Тому найбільш простою, на її погляд, альтернативою є засоби, які повністю залежні від свідомості та особистої волі людини – розроблені чи запозичені нею стратегії взаємодії зі стресогенними проблемами життя. Оскільки ці стратегії, на відміну від рис, можна свідомо генерувати і реалізовувати як ситуативний контрзахід до дії стрес-чинників, це відкриває можливість посилити на основі варіювання рис для розвитку стресостійкості спеціальним психологічним навчанням, умінням створювати нові стратегії попередження і долання типових і випадкових стресорів, а також освоїти прийоми швидкого поновлення психофункціонального стану у випадку його погіршення через неможливість їх уникнути [3].

Мета статті – презентація методичних рекомендацій щодо розвитку стресостійкості соціальних працівників за результатами проведеного експери-

ментального дослідження.

Вивчення теоретичних джерел, досвід практичної діяльності, емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку стресостійкості у соціальних працівників дозволили зробити висновки, що проблема розвитку стресостійкості може бути успішно розв'язана за таких умов: створення психологічно безпечного професійного простору, що забезпечує формування компетентності із питань стресу і навичок його подолання в процесі психологічної підготовки соціального працівника; можливості міжособистісної взаємодії; соціально-психологічної підтримки і допомоги фахівцеві для підвищення індивідуальної стійкості до стресу, які було враховано при складанні авторської програми розвитку стресостійкості соціальних працівників.

Відносно розробки проблеми стресостійкості до теперішнього часу не досягнуто не лише концептуальної, але навіть термінологічної єдності. Феномени стресостійкості у різних її формах вивчаються розрізнено, поки що лише апелюючи до необхідності інтеграції підходів на єдиній теоретичній основі. Між тим сучасні дослідження вказують на комплексний характер стресостійкості [4; 5; 6 та ін.]. Українськими науковцями зроблено чимало у дослідженні стрес-проблематики. Так, О. Я. Чебикін обґрунтував стрес як актуальну проблему для сучасної молоді. На рівні докторських дисертацій І. Ф. Аршава досліджувала емоційну стійкість людини та її діагностику, Ю. Л. Бриндіков – питання теорії та практики реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій у системі соціальних служб, О. М. Коқун – оптимізацію адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності. В. М. Корольчук досліджувала психологію стресостійкості особистості, Н. В. Родіна – системне моделювання у контексті психології копінг-поведінки. О. В. Тімченко розглядав професійний стрес із позицій його концептуалізації, прогнозування, діагностики і корекції. Проблемі стресостійкості у різних сферах професійної діяльності присвятили свої наукові дослідження М. Е. Белова, В. В. Доценко, К. В. Кім, О. А. Кириленко, А. Б. Колосов, А. М. Львовичкіна, В. І. Мозговий, Д. Ю. Морозов, О. І. Склень, М. Ю. Хворост, З. Р. Шайхлисламов, А. В. Якимчук та ін.

В умовах формувального експерименту стає можливим розвиток стресостійкості фахівців із соціальної роботи за рахунок зниження тривожності, підвищення самооцінки, формування розуміння важливості брати відповідальність за власні дії та навчання їх пошуку, прийняттю та наданню соціальної підтримки тим, хто оточує [7]. Із метою підвищення стресостійкості фахівців із соціальної роботи було проведено соціально-психологічний тренінг, який складався з 10-ти зустрічей, що проходили 2 рази на тиждень. Тривалість одного заняття складала 120 хвилин.

У процесі тренінгової роботи розв'язували декілька завдань, зокрема: досягали зниження рівня тривожності фахівців із соціальної роботи, підвищення їхньої самооцінки, формували в учасників тренінгу усвідомлення власних емоцій і почуттів, а також переживань інших людей, розвивали емпатію, уміння фахівців із соціальної роботи брати відповідальність за власні вчинки, будувати конструктивні взаємовідносини

з оточуючим, поводитися у конфліктних ситуаціях, виявляти та ефективно використовувати різні ресурси стресостійкості.

Проведення контрольного зрізу психодіагностичного дослідження після формульованого експерименту дало змогу виявити тенденцію до зниження тривожності фахівців із соціальної роботи в експериментальній групі завдяки усвідомленню ними причин виникнення тривоги, тренування навичок зниження тривожності в процесі проведеного тренінгу. Отримані фахівцями із соціальної роботи навички рефлексії стану тривоги та регулярні вправи, які спрямовані на її зниження у майбутньому, дадуть можливість і далі самостійно контролювати рівень тривожності та позитивно на нього впливати. Суттєвої різниці у кількісних показниках рівня тривожності обстежуваних контрольної групи не виявлено.

Разом з тим виявлено позитивну тенденцію до зростання внутрішнього контролю частини фахівців із соціальної роботи з експериментальної групи, що може свідчити про розвиток їхнього розуміння щодо необхідності брати відповідальність за контроль над ситуацією, уміння ефективно використовувати інформацію та зворотній зв'язок у ситуаціях, що вимагають активної поведінки, спрямованої на розв'язання проблем. Водночас варто відзначити, що суттєвих змін локусу контролю в обстежуваній контрольній групі не відбулося.

Також завдяки проведенню тренінгу зменшилася кількість фахівців із заниженою самооцінкою, що свідчить про розвиток позитивної та стійкої Я-концепції обстежуваних експериментальної групи, розвиток їхніх навичок адекватно оцінювати себе, збільшення мотивації роботи над собою. Суттєвої різниці у кількісних показниках рівня самооцінки обстежуваних контрольної групи не виявлено.

У свою чергу відзначимо, що до проведення тренінгу в експериментальній групі були відсутні особи із високим та достатнім рівнями стресостійкості. Після повторного використання методик під час контрольного експерименту було виявлено, що 10 % обстежуваних в експериментальній групі мають достатній рівень стійкості до стресу. Також кількість фахівців із соціальної роботи, показники стресостійкості яких перебували на задовільному рівні, зросла на 10 %. Кількість обстежуваних із низькою та дуже низькою стресостійкістю скоротилася. Суттєвої різниці у кількісних показниках рівня стресостійкості обстежуваних контрольної групи не виявлено.

Під час тренінгових занять учасники експериментальної групи мали можливість ознайомитися із деякими теоретичними аспектами стресу та стресостійкості, поділитися досвідом використання різноманітних ресурсів стресостійкості, проаналізувати причини виникнення власних стресів та можливі способи їхнього подолання і т.п. Усе це сприяло підвищенню рівня стійкості до стресу, що дозволить фахівцям із соціальної роботи ефективніше виконувати свої професійні завдання та взаємодіяти між собою у трудовому колективі, а також зберігати самоконтроль та працездатність у стресогенних ситуаціях.

На основі отриманих результатів експериментального дослідження можливо сформулювати методичні рекомендації фахівцям із соціальної роботи і практичним психологам щодо розвитку стресостійкості. Таким чином, управління

стресами та розвиток стресостійкості може здійснюватись різними способами. Для зручності їх можна реалізовувати за трьома напрямками: організаційним, медичним та психологічним.

Рекомендації щодо організаційного напрямку розвитку стресостійкості:

- Варто організувати своє робоче місце таким чином, щоб усі необхідні речі для роботи перебували на зручних місцях: ті, які використовуються часто, – на видноті; а усі інші – заховані далі. Також необхідно слідкувати за чистотою свого робочого місця. Для покращення настрою рекомендується прикрасити його невеликими живими рослинами, картинами із позитивним змістом або фотографіями близьких людей.

- Необхідно планувати свою роботу на наступний день, на тиждень та на місяць для того, щоб реально розподілити робоче навантаження та не відкладати важливі справи на останній день. Для цього можна використовувати паперові щоденники або відповідні програми на мобільних телефонах.

- Варто пояснити близьким та друзям, що краще не дзвонити Вам у робочий час без вагомих причин, щоб не відволікати Вас від виконання ваших трудових обов'язків. Також рекомендується нагадати вашим клієнтам не дзвонити Вам без попередньої домовленості у вихідні дні та пізно ввечері.

Рекомендації щодо медичного напрямку розвитку стресостійкості:

- У випадку хвороби необхідно звертатися до лікаря та брати лікарняний. Якщо Ви хворий, Ви не тільки можете заразити колег та клієнтів, але і робити помилки при виконанні професійних завдань.

- Необхідно проходити регулярні медичні огляди та робити щеплення, щоб у майбутньому без вагомих причин не переживати із приводу зараження інфекційними захворюваннями від клієнтів.

- Варто дотримуватися постійного режиму дня. Спати не менше 8 годин на добу для відновлення сил, щоб мати змогу ефективно виконувати завдання трудової діяльності.

- Для підтримки імунітету та позбавлення фізичної та психологічної втоми рекомендується регулярні загартовування, відвідування сауни чи бані.

- Для зняття напруги наприкінці трудового дня можна застосовувати розслаблюючий масаж із використанням ароматичних масел, приймати ванни із морською сіллю.

- Важливо правильно харчуватись, щоб до організму потрапляла необхідна кількість калорій, білків, жирів, вуглеводів, мінеральних речовин. У раціоні повинні бути фрукти та овочі, нежирне м'ясо та рибні продукти, молочні продукти та злаки. Потрібно випивати не менше 2-х літрів води. Здорове харчування безпосередньо впливає на добре самопочуття та емоційний стан, що, у свою чергу, допомагає справлятися із різноманітними стресорами.

Рекомендації щодо психологічного напрямку розвитку стресостійкості:

- Регулярно виконувати вправи на активізацію та розвиток пам'яті, уваги, мислення та уяви. Для цього можна використовувати різні групові ігри (Мафія, Монополія, Шкідник, Уно, Крокодил та ін.).

- Намагатися вдосконалювати вміння розуміти та адекватно інтерпретувати

емоційні стани тих, хто оточує, розвивати спостережливість та емпатію, формувати вміння повно та адекватно сприймати оточення, чутливість до вербальних і невербальних засобів, виражати і корегувати свої емоційні стани у міжособистісній взаємодії.

- Розвивати навички надання, пошуку та сприйняття соціальної підтримки із боку колег, сім'ї, друзів та інших осіб.

- Тренувати навички самоконтролю, розуміти відповідальність за результати своєї діяльності.

- Формувати адекватну прогностичну самооцінку за рахунок розвитку рефлексивних здібностей у взаємодії із близькими, колегами та клієнтами.

- Розвивати когнітивну оцінку та адекватне сприйняття проблемної ситуації завдяки аналізу минулого досвіду ефективного розв'язання подібних проблем.

- Розвивати комунікативну компетентність та тренувати навички конструктивної взаємодії із колегами та клієнтами, бути уважними до вербальних та невербальних проявів поведінки оточення та правильно їх інтерпретувати.

Практичний психолог, який займається питаннями розвитку стресостійкості у фахівців із соціальної роботи, може поділити свою роботу у цій сфері на два блоки:

- профілактика стресу, яка спрямована на зниження індивідуальної вразливості до стресу і підвищення стресостійкості у соціальних працівників;

- власне психологічна допомога, спрямована на подолання набутих стрес-синдромів, особистісних деформацій або захворювань стресогенного походження.

Зазначені вище блоки доповнюють один одного, але кожен із них має свою специфіку. Необхідна регулярна та систематична профілактика стресу, яка орієнтована насамперед на усунення потенційних джерел стресу не лише у зовнішньому середовищі, а і внутрішньому світі людини. Тобто це повинен бути цілеспрямований вплив на психологічні умови розвитку стресостійкості. Однією із складових профілактики стресу є персональна психодіагностика стресостійкості фахівців, а також рівня їхньої тривожності, локусу контролю та самооцінки, спрямована на визначення індивідуальних особливостей, які безпосередньо впливають на розвиток стійкості до стресу. На основі проведеної психодіагностики здійснюється розробка індивідуальних рекомендацій щодо зниження вразливості до стресу з урахуванням особистісних властивостей.

Особливе значення має навчання навичок психічної саморегуляції, які, за умови комплексного застосування, дозволяють підвищити загальний рівень працездатності фахівця із соціальної роботи та ефективно відновити затрачені ресурси у ситуації підвищеної напруги. Такими методами психологічної самопомоги можуть бути: аутогенне тренування; медитація; дихальні техніки; спеціальні фізичні вправи тощо [8].

Важливим аспектом профілактичної роботи є навчання працівників методів, які дозволяють правильно аналізувати та інтерпретувати ситуації життєвих та професійних стресів, давати їм реалістичні оцінки, підвищувати

мотивацію до особистісного зростання в аспекті протидії різним видам стресу. Для цього можна організовувати різноманітні рольові та інтелектуальні ігри, групові дискусії, спільний розгляд конкретних випадків із трудової діяльності, проводити конкурси та вікторини на тему професійної діяльності фахівців із соціальної роботи [9; 10].

Психологічна корекція особистості, спрямована на розвиток стресостійкості фахівців із соціальної роботи, пов'язана з оптимізацією наявного дисбалансу між стрес-чинниками та особистісними ресурсами. Вона здійснюється за допомогою спеціалізованих програм навчання та психологічних тренінгів [11]. Також важливим аспектом психокорекції є обов'язкове відвідування хоча б один раз на місяць кожним фахівцем із соціальної роботи психолога, під час якого можна виявити актуальні проблеми особистісного чи професійного характеру, які, у свою чергу, можуть безпосередньо або опосередковано впливати на розвиток стресостійкості працівника [12]. Для зменшення тривожності під час візиту до психолога та допомоги у вербалізації власних переживань рекомендовано застосовувати класичні проєктивні методики та різні набори метафоричних асоціативних карт [13].

Таким чином, одержані під час формувального експерименту результати свідчать про ефективність авторської програми, яка була спрямована на розвиток стресостійкості соціальних працівників і враховувала визначені попередньо психологічні умови. Вона ґрунтується на визнанні соціально-особистісної активності людини, що спрямована на пошук і використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів щодо збереження емоційної гармонії, психофізіологічної рівноваги, фізичного і психічного здоров'я на кожному віковому етапі своєї життєдіяльності, і тому може бути основою для обґрунтування інших технік і технологій розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових груп.

Перспектива подальших досліджень – у дослідженні стрес-чинників, що є специфічними для представників різних вікових категорій соціальних працівників, із різним посадовим функціоналом, професійним досвідом та стажем роботи, у т.ч. з урахуванням гендерних відмінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балахтар В. В. Психологія становлення особистості фахівця з соціальної роботи: дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2019. 595 с.
2. Safin Oleksandr, Teptiuk Yulia. The development of stress resistance of battle actions participants during their psychological rehabilitation and readaptation. *Current issues of inclusive tourism introduction in Ukraine and other countries*. Poznan: UniKS Press. 2019. P. 133–148.
3. Решетова Т. В., Мазурок В. А., Жигалова Т. Н. Эмоциональное выгорание, астения и депрессия у медицинских и социальных работников – ресурсы коррекции. *Обзорные психиатрии и медицинской психологии*. 2012. № 3. С. 105–111.
4. Patricia Andrews Fearon and Eolene M. Boyd-MacMillan. Complexity Under Stress: Integrative Approaches to Overdetermined Vulnerabilities. *Journal of Strategic Security*. Vol. 9. No. 4. Special Issue: Understanding and Resolving Complex Strategic Security Issues (Winter 2016). P. 11–31.
5. Su Mon Kyaw-Myint and Lyndall Strazdins. Occupational stress. *Health of People, Places and Planet*. ANU Press. (2015). P. 81–94.
6. Svitlana, Kuzikova, Tetiana, Shcherbak. Hardiness as attitude and coping of person's self-development [Життєстійкість як настанова і копінг саморозвитку особистості]. *Вісник ХНПУ*

- імені Г. С. Сковороди. Психологія. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 59. С. 64–74.
7. Тептюк Ю. О. Концептуальні підходи до побудови програми розвитку стресостійкості соціальних працівників. *Міжнародна науково-практична конференція «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.»*, Львів, 24–25 січня 2020 р. С. 127–131.
 8. Дубчак Г. М. Психологія становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій: дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2018. 387 с.
 9. Горішна Н. Супервізія у практиці соціальної роботи та підготовки соціальних працівників у США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород. 2008. № 15. С. 8–18.
 10. Золотарева Т. Ф. Основы психологической самопомощи социального работника. Москва: Изд-во МГСУ, 2001. 182 с.
 11. Саенко Ю. В. Регуляція емоцій: тренінги управління чувствами и настроєннями. СПб.: Речь, 2010. 222 с.
 12. Сафін О. Д., Журавель А. В. Інтервізія як засіб підготовки практичного психолога до здійснення консультативної роботи: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 218–257.
 13. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції. Підготовка психолога-практика: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2008. 342 с.

REFERENCES

1. Balahtar, V. V. (2019). *Psychologija stanovlennja osobystosti fahivcja z social'noi' roboty. Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
2. Safin, Oleksandr, Teptiuk, Yulia. (2019). The development of stress resistance of battle actions participants during their psychological rehabilitation and readaptation. *Current issues of inclusive tourism introduction in Ukraine and other countries*. Poznan: UniKS Press, 133–148.
3. Reshetova, T. V., Mazurok, V. A., Zhigalova, T. N. (2012). Jemocional'noe vygoranie, astenija i depressija u medicynskih i social'nyh rabotnikov – resursy korekcii. *Obozrenie psihiatrii i medicynskoj psihologii*, 3, 105–111 [in Russian].
4. Patricia Andrews Fearon and Eolene M. Boyd-MacMillan. Complexity Under Stress: Integrative Approaches to Overdetermined Vulnerabilities. *Journal of Strategic Security*, Vol. 9, 4. Special Issue: Understanding and Resolving Complex Strategic Security Issues (Winter 2016), 11–31.
5. Su Mon Kyaw-Myint and Lyndall Strazdins. (2015). Occupational stress. *Health of People, Places and Planet*. ANU Press, 81–94.
6. Svitlana, Kuzikova, Tetiana, Shcherbak. Hardiness as attitude and coping of person's self-development [Життєстійкість як настанова і копінг саморозвитку особистості]. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. Вип. 59. Харків: ХНПУ, 2018. С. 64–74.
7. Teptjuk, Ju. O. Konceptual'ni pidhody do pobudovy programy rozvytku stresostijkosti social'nyh pracivnykiv. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija «Kljuchovi pytannja naukovykh doslidzhen' u sferi pedagogiky ta psihologii' u XXI st.»*, L'viv, 24–25 sichnja 2020 r., 127–131 [in Ukrainian].
8. Dubchak, G. M. (2018). *Psychologija stanovlennja profesijnoi' stresostijkosti majbutnih fahivciv socionomichnyh profesij. Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
9. Gorishna, N. (2008). Supervizija u praktyci social'noi' roboty ta pidgotovky social'nyh pracivnykiv u SShA. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu: Serija «Pedagogika. Social'na robota»*. Uzhgorod, 15, 8–18 [in Ukrainian].
10. Zolotareva, T. F. (2001). *Osnovy psihologicheskoy samopomoshhi social'nogo rabotnika*. M.: Izd-vo MGSU [in Russian].
11. Saenko, Ju. V. (2010). Reguljacija jemocij: treningi upravlennja chuvstvami i nastroenijami. SPb.: Rech' [in Ukrainian].
12. Safin, O. D., Zhuravel', A. V. (2014). Intervizija jak zasib pidgotovky praktychnogo psihologa do zdijsnennja konsul'tatyvnoi' roboty. K.: NPU im. M. P. Dragomanova, 218–257 [in Ukrainian].
13. Jacenko, T. S. (2008). *Konceptual'ni zasady i metodyka glybynnoi' psihokorekcii': Pidgotovka psihologa-praktyka*. K.: Vyshha shk. [in Ukrainian].

УДК 378.018.8:364.4-051]:[159.98:316.454.5]

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215463

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Шевчук Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-1127-9807

E-mail: o.m.shevchuk@gmail.com

У статті на основі теоретичного обґрунтування наукової проблеми, вивчення сучасної практики обґрунтовано використання тренінгових технологій у процесі формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників. Для дослідження проблеми було використано такі методи: теоретико-методичний аналіз літературних джерел; включене та опосередковане спостереження; ретроспективний аналіз власного досвіду автора. Виявлено, що тренінг сприяє розвитку у соціальних працівників аналітичного мислення і виробленню навичок прийняття компетентних рішень в ситуаціях, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: тренінгові технології, тренінг, комунікативна компетенція, методи, форми, засоби, знання, уміння, навички.

**FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE
OF FUTURE SOCIAL WORKERS BY MEANS
OF TRAINING TECHNOLOGIES**

Shevchuk Oksana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-1127-9807

E-mail: o.m.shevchuk@gmail.com

The article substantiates the use of training technologies in the process of future social workers' communicative competence formation on the basis of theoretical substantiation of a scientific problem, the study of modern practice. The following methods were used to study the problem: theoretical and methodological analysis of literature sources in order to reveal the content, forms and methods of training technologies; included and indirect observation; retrospective analysis of the author's own experience. It was found that the training promotes the development of social workers analytical thinking and skills of competent decision-making in situations as close as possible to future professional activities, serves as an in-depth analysis of personal knowledge about themselves, as it receives new evidence of themselves that change their values, motives, attitudes, beliefs. Due to this, there is a rethinking of their capabilities and their communicative potential in the development of professional skills and their presentation. During the training session, the individual accumulates professional experience, which is guided in further similar real-life situations

in solving professional problems. The communication skills that develop in future social workers during and after the training are described: the ability to establish contact with the client; ability to psychologically correct and, depending on the situation, to enter into communication; ability to balance emotional tension in conversation; ability to stimulate the client to clarify his position, proposals; ability to argue their point of view; ability to stimulate client activity; the ability to convey to the client information that he heard and understood and others.

Keywords: *training technologies, training, communicative competence, methods, forms, means, knowledge, abilities, skills.*

На сьогоднішній день актуально постає проблема формування і розвитку комунікативних знань, умінь, навичок та якостей як особливо важливих для взаємодії між людьми. Це, у першу чергу, стосується соціальної роботи та підготовки майбутніх соціальних працівників. Адже соціальна робота належить до професій типу «людина – людина», тому вимагає постійного комунікативного контакту, взаємодії, уміння слухати, сприймати та аналізувати мовну інформацію, володіти такими комунікативними якостями, як виразність, естетичність, доречність та точність, змістовність, правильність, ясність, чистота, логічність, багатство, правильність та доступність. Звідси необхідним є пошук такої методики роботи, яка би була досить ефективною для того, щоб у майбутніх соціальних працівників сформувалася комунікативна компетенція.

Тренінгові технології навчання є тим засобом, який дозволяє сформувати в учасників комунікативні уміння, навички та якості, а також необхідні знання для здійснення ефективної комунікативної взаємодії. В основі тренінгу закладено сам процес спілкування, взаємодії та взаємовпливу.

Зміст тренінгу має бути спрямований на вироблення важливих професійних умінь та навичок, наприклад, комунікативних (здатність входити в контакт із клієнтом і підтримувати спілкування з ним), інструментальних (володіння усними і письмовими прийомами збору і фіксації інформації) та аналітичних (здатність виділяти головне, ставити проблему, висувати гіпотезу, збирати потрібну інформацію, розробляти план дій, реалізовувати його й оцінювати результати) чи соціально-психолого-педагогічних якостей, необхідних у практичній діяльності (роботі з клієнтом або групою клієнтів, взаємодії з колегами) [5, с. 6]. Особливо актуально застосувати тренінгові технології як засіб для створення комунікативних ситуацій, наближених до умов реального спілкування в майбутній професії.

Формування комунікативної компетенції засобами тренінгових технологій описано у працях І. Беха, О. Безпалько, О. Вдовенко, Д. Годлевської, Ю. Жукова, І. Зязюна, В. Казимиренко, Г. Ковальова, Л. Новікової, А. Панфілової, Л. Петровської, Н. Лалак, Є. Сидоренка, В. Федорчука, Н. Хрящової, Т. Яценко та ін.

У дослідженнях вітчизняних науковців підкреслюється роль різноманітних інтерактивних форм та методів навчання, наголошується на потребності їх упровадження в навчальний процес. Важлива роль відводиться залученню майбутніх соціальних працівників до активної участі у різноманітних тренінгах. Таке включення у тренінговий процес дає поштовх до активізації міжособистісної комунікації, яка забезпечує ефективний обмін інформацією в ході творчої дискусії. У свою чергу, це сприяє розвитку у фахівців аналітичного мислення і виробленню

навичок прийняття компетентних рішень у ситуаціях, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності. Основною метою тренінгу є розуміння основних психологічних закономірностей комунікації, чинників, що впливають на її продуктивність, розвиток якостей та умінь, необхідних для впевненого використання набутих знань.

Мета статті – обґрунтувати використання тренінгових технологій у процесі формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників.

У формуванні комунікативної компетенції система тренінгів спрямована на розв'язання таких завдань: закріплення знань про комунікаційні процеси; корекцію, формування і розвиток установок, необхідних для успішної комунікативної діяльності; розвиток здатності адекватно пізнавати себе та інших людей; корекцію і розвиток міжособистісних відносин.

На думку О. Кочерги, цінними моментами у використанні тренінгу є те, що він дозволяє організувати такий особливий освітній простір, у якому майбутні соціальні працівники усвідомлюють власну комунікативну некомпетентність щодо розв'язання змодельованої ситуації, визначають власні обмеження у наявних знаннях чи компетенціях, емоційно переживають їх, що в кінцевому результаті спонукає до дій: майбутні фахівці роблять спроби знайти альтернативні варіанти виходу із уявної ситуації, оптимальні шляхи розв'язання поставлених завдань. Завдяки цьому особистість накопичує професійний досвід, яким керується у подальших аналогічних реальних ситуаціях при виконанні професійних завдань [2, с. 118].

Запровадження тренінгів має слугувати глибокому аналізу особистісного знання людини про себе, оскільки вона отримує нові свідчення про себе, які змінюють її ціннісні орієнтації, мотиви, установки, переконання. Завдяки цьому відбувається переосмислення своїх можливостей та свого комунікативного потенціалу в розвитку фахових здібностей та їх презентації. На підставі цього змінюється ставлення людини як до «інших», так і до самої себе у процесі виконання своїх професійних функцій.

Хочемо зауважити, що ефективно формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників можливе за умови використання спеціальних прийомів і тренінгових методів. Найбільш успішними можна назвати: методи групової дискусії; ділових, творчих, імітаційних ігор; «мозкового штурму»; метод кейсів; використання вербальних і невербальних технік та ін.

Так, у ході групової дискусії учасники навчаються управлінню груповим процесом обговорення проблеми, що дозволяє прояснити позиції, весь спектр думок і установок учасників тренінгу, а так само можливість їх зміни у процесі безпосереднього спілкування. З одного боку, учасники тренінгу навчаються різноманітних способів знаходження ефективних рішень, що можна застосовувати в різних ситуаціях. З іншого, групова дискусія створює ефективне середовище, у якому формуються комунікативні компетенції, рефлексія, розвивається креативність тощо.

Існує велика кількість групових дискусій, які використовуються для роботи з формування і розвитку комунікативної компетенції. До них належать різні

модифікації «мозкового штурму»: «брейнстормінг», що допомагає навчитися слухати опонента і контролювати свої емоції; метод «синектики», що застосовується для розв'язання проблем й пошуку нових ідей за допомогою використання аналогій і перенесення завдань, які виникли, на готові рішення, що існують у різних сферах.

Використання ігрових методів є високоефективним, тому що у рольовій грі акцент робиться на міжособистісній взаємодії. Гра як метод формування комунікативної компетенції застосовується як в індивідуальній, так і в груповій роботі. Але тільки спеціально організовані ігри, що проводяться в рамках тренінгів, є найбільш ефективними для формування комунікативної компетенції. Ігри сприяють створенню близьких стосунків між учасниками групи, знімають напруженість, тривогу, страх перед оточенням, підвищують самооцінку, дозволяють перевірити себе в різних ситуаціях спілкування, знімаючи небезпеку соціально значущих наслідків [3; 6].

На тренінгу також можуть бути використані методи обговорення і розв'язання кейсів, які розглядаються як проблемна ситуація, що вимагає відповіді та знаходження рішення. Основне завдання кейса – навчитися аналізувати інформацію, виявляти основні проблеми і шляхи їх розв'язання, формувати програму дій [1].

Так, комунікативна компетенція формується в процесі комплексу різних ігор, вправ і дискусій, кожного разу в новому поєднанні й послідовності. Використання таких методів тренінгу сприяє розвитку умінь майбутніх фахівців усвідомлювати проблемну професійну ситуацію, аналізувати цю ситуацію та свою поведінку в ній, виробляти уміння професійної поведінки, яка є оптимальною у певній професійній ситуації.

Комплексні інтерактивні та комунікативні уміння корелюють із техніками спілкування, опрацювання яких відбувається в процесі проведення тренінгу. До таких технік належать: техніка встановлення контакту; техніка активного слухання; техніка інформування; техніка переконання тощо.

Техніка встановлення контакту. Встановлення контакту – це ментальне «підключення» до клієнта, бажання і готовність співрозмовників брати участь у спілкуванні один з одним. Встановлення контакту є необхідною умовою успішного спілкування. На етапі встановлення контакту формується сам простір майбутньої бесіди, у якій буде відбуватися вся подальша взаємодія. Тому дуже важливо на цьому етапі майбутньому соціальному працівнику встановити довірливі відносини з клієнтом, що допоможе відразу зняти його опір. Якщо не буде встановлено довірливий контакт, клієнт не буде слухати уважно фахівця та не буде вникати до змісту бесіди. Для цього використовуються невербальні й вербальні засоби. До невербальних засобів відносять – позу, посмішку, контакт очей, організацію простору спілкування (дистанцію). До вербальних – компліменти, «ритуальні» фрази, закриті та відкриті питання, що дають можливість співрозмовникові відповісти більш повно.

Техніка активного слухання дозволяє точніше зрозуміти психологічні стани, почуття, думки співрозмовника за допомогою особливих прийомів участі в

бесіді, що мають на увазі активне вираження власних переживань та міркувань. Активне слухання спрямоване на формулювання і розв'язання комунікативних завдань, володіння уміннями самовираження та дії, отримання якомога більшої інформації від співрозмовника. Тому, тренуючи уміння чути і розуміти, ми тренуємо також уміння висловлювати свої думки, почуття та уміння втілювати їх у діях [4].

Активне слухання відрізняється від пасивного за такими показниками: треба вміти спонукати партнера до розмови; точно сприйняти сказане партнером та переконатися в точності свого сприйняття; утримувати надмірно багатослівного або такого, що постійно відволікається, співрозмовника в рамках теми; повернути його до обговорюваної теми.

Спробуємо охарактеризувати особливості пасивного слухання: терпляче очікування того, щоб партнер заговорив; очікування того, коли співрозмовник буде у змозі сказати щось дійсно важливе або цікаве; відволікання уваги на щонебудь інше при збереженні «маски уваги»; очікування того, коли співрозмовник повернеться до теми розмови; очікування того, коли партнер перестане говорити.

Активні техніки слухання допомагають зосередити увагу слухача на партнері, «розговорити», почути та зрозуміти його. Однак такий сприятливий результат можливий лише в тому випадку, якщо активний слухач не тільки знає відповідні комунікативні техніки, але й правильно застосовує їх.

Серед прийомів активного слухання виділяють такі: уточнення, переказ (парафраз), резюмування, емпатійні висловлювання (рефлексія почуттів), підведення підсумків тощо.

Під уточненням розуміється прохання роз'яснити або уточнити щось із сказаного. Наприклад, коли обговорюються складні, емоційно значущі теми, співрозмовники часто мимоволі уникають болючих питань. Уточнення здатне зберегти розуміння почуттів і думок співрозмовника в такій ситуації [4].

Переказ (перифраз) допомагає оповідачеві почути з боку свою промову устами іншої людини. Сутність переказу – у повторенні кожної думки співрозмовника своїми словами. Переказ дає співрозмовнику зворотний зв'язок, можливість зрозуміти, як його слова звучать з боку. У результаті співрозмовник або отримує підтвердження того, що його зрозуміли, або отримує можливість скоригувати свої слова. Цей метод активного слухання починається із фраз, типу «На Вашу думку...» або «Якщо я правильно Вас зрозумів...» [4].

Резюмування розглядається як підбиття підсумків. Воно зводиться до того, що слухач своїми словами підводить підсумок основної думки співрозмовника. Резюмування принципово відрізняється від перефразування. При резюмуванні з цілої частини розмови виділяється тільки головна думка. Зазвичай вона розпочинається фразами типу: «Таким чином, Ви вважаєте...», «Отже, Ви пропонуєте...», «Якщо підсумувати все сказане Вами, то...», «Ваша основна думка, як я зрозумів, у тому, що...» [4].

Основна мета емпатійних висловлювань у тому, щоб показати, що слухач розуміє, визначає значущість почуттів та переживань іншої людини, допомогти людині оцінити власні почуття. Ця техніка полягає у прямому описі переживань,

які фахівець побачив у поведінці клієнта: «Ви схвильовані», «Вам погано» і т.д. [4].

Мета підведення підсумків полягає у зведенні воедино важливих фактів та ідей, створенні основи для подальшого обговорення. Слухач повинен заново сформулювати основні ідеї. Зазвичай підведення підсумків починається із фраз: «Отже, підводячи підсумок сказаному...», «Ураховуючи все те, що Ви сказали...» [4; 5].

Техніка переконання розглядається як логічна бездоганна аргументація правильності висловлюваної позиції. Як правило, повинна в основі мати факти. Застосовується при наданні порад непрямої форми як підкріплення, обґрунтування висловленої професійної позиції [4].

Техніка аргументації полягає у спеціальному підборі й використанні логічних доказів з метою переконливого доведення істинності певного положення. Для цього застосовуються різні за своїм призначенням, спрямованістю й силою дії засоби психологічного впливу на людину або особлива послідовність наведення аргументів, яка має не тільки демонструвати обґрунтованість і корисність аргументованого положення, а й поступово посилювати переконливість доказу. Мета аргументації полягає не тільки у тому, щоб додатково пояснити сутність проблемної ситуації та позицію слухача щодо неї, а й переконати співбесідника у раціональності цієї позиції та доцільності пропозицій відносно шляхів і засобів розв'язання обговорюваної проблеми.

Також у тренінг можуть бути включені вправи, метою яких є: вислуховувати клієнта, вести бесіду; формулювати запит клієнта; аналізувати проблему (індивідуальний випадок) клієнта; виявляти ресурси клієнта, необхідні для подолання його проблем; надавати зворотний зв'язок клієнту; інтерпретувати інформацію, отриману від клієнта, і надавати клієнту власну інтерпретацію; планувати роботу з клієнтом; надавати психологічну підтримку клієнтові; долати конфліктні ситуації у взаємодії з клієнтом; контролювати власну поведінку в процесі взаємодії з клієнтом; аналізувати власний професійний досвід та ін.

Найчастіше до тренінгової програми, яка спрямована на формування комунікативної компетенції, входять: ознайомлення зі стадіями та видами спілкування, встановлення контакту, орієнтація на розуміння проблеми, техніки активного слухання, невербальне спілкування (передача інформації, передача емоцій, використання жестів), пошук спільного рішення, використання аргументів, прийняття рішення, вихід із контакту.

До очікуваних результатів тренінгу можна віднести: розуміння майбутніми соціальними працівниками пріоритетної значущості комунікативної компетенції у їхній професійній діяльності; розвиток їхніх комунікативних здібностей; розвиток навичок продуктивної взаємодії з різними категоріями громадян та активно-продуктивного використання інтерактивних методів спілкування й різних тактик мовленнєвої поведінки відповідно до мети та змісту повідомлення, адекватно й швидко адаптуватись до особливостей комунікативної ситуації спілкування тощо [7].

Саме за допомогою тренінгових технологій формуються і розвиваються комунікативні уміння, які є необхідними для майбутнього соціального

працівника: уміння встановлювати контакт із клієнтом; ставити запитання; усвідомлювати і знімати внутрішні бар'єри у спілкуванні з клієнтами; психологічно правильно і залежно від ситуації почати спілкування; слухати співрозмовника за допомогою техніки активного слухання; прогнозувати реакції партнерів на власні акти комунікативних дій; спровокувати «бажану реакцію» партнера по спілкуванню; орієнтуватися в ситуації клієнта, ведення діалогу; вирівнювати емоційне напруження в бесіді; стимулювати клієнта до прояснення його позиції, пропозицій тощо; аргументувати свою точку зору; прийняти і зрозуміти те, що співрозмовник не в змозі був висловити; підтримувати спілкування, стимулювати активність клієнта; донести клієнту інформацію, що його почули і зрозуміли; налаштовуватися на емоційний тон партнерів по спілкуванню, заволодіти й утримати ініціативу у спілкуванні; формувати і «керувати» емоційним настроєм клієнта, створювати сприятливий соціально-психологічний клімат у спілкуванні; конструктивними способами виходити із конфліктних ситуацій та їх попереджувати, приймати і передавати невербальну інформацію.

Отже, процес формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників повинен бути цілеспрямованим, систематичним та включати дієві методи та форми роботи. Одним із ефективних навчальних методів є тренінг. Саме за допомогою тренінгу у майбутнього соціального працівника формується комплекс відповідних комунікативних умінь, навичок та форм поведінки, які є важливою складовою його професійної підготовки – основою його професіоналізму.

Тренінг сприяє розвитку у соціальних працівників аналітичного мислення і виробленню навичок прийняття компетентних рішень у ситуаціях, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності; слугує глибокому аналізу особистісного знання людини про себе, оскільки вона отримує нові свідчення про себе, які змінюють її ціннісні орієнтації, мотиви, установки, переконання. Завдяки цьому відбувається переосмислення своїх можливостей та свого комунікативного потенціалу в розвитку фахових здібностей та їх презентації.

Здійснене нами дослідження, однак, не вичерпує всієї проблематики щодо формування комунікативної компетенції майбутніх соціальних працівників засобами тренінгових технологій. Подальшого вивчення потребують: формування комунікативних умінь, навичок та якостей особистості майбутнього соціального працівника як обов'язкових складових професії; використання тренінгових технологій у формуванні soft skills майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки; формування здатності до спілкування та налагодження взаємодії із клієнтом за допомогою тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовенко О. Використання інноваційних технологій у професійно-технічних навчальних закладах у процесі підготовки майбутнього кваліфікованого робітника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2017. № 15. С. 148–155.
2. Кочерга О.М. Особливості використання тренінгових технологій у процесі формування практичної компоненти професійної підготовки майбутнього учителя. *Молодий учений*. 2014.

- № 2(05). С. 116–119.
3. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. № 1(27). Вип. 20. С. 69–70.
 4. Панок В. Г. Зварич І. М., Чаплак Я. В., Чернописький О. М. Психологічне консультування: теорія та практика: навч.-метод. посіб. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 272 с.
 5. Практикум із соціальної роботи: навч.-метод. посіб. / уклад.: О. М. Шевчук. Умань: ФОП Жовтий, 2016. 100 с.
 6. Фесенко В., Хомула А. Інтерактивні методики – найкращий шлях до досягнення вершин професійної майстерності. *Вища школа*. 2009. № 12. С. 39–44.
 7. Черкашин А. І. Проблема професійно-орієнтованого виховання майбутніх працівників органів внутрішніх справ у педагогічній теорії. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2012. № 3. С. 40–48.

REFERENCES

1. Vdovenko, O. (2017). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh v protsesi pidhotovky maibutnoho kvalifikovanoho robotnyka [Use of innovative technologies in vocational schools in the process of training the future skilled worker]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 15, 148–155 [in Ukrainian].
2. Kocherha, O. M. (2014). Osoblyvosti vykorystannia treninhovykh tekhnolohii u protsesi formuvannia praktychnoi komponenty profesiinoi pidhotovky maibutnoho uchytelia [Features of the use of training technologies in the process of forming a practical component of professional training of future teachers]. *Molodyi vchenyi*, 2(05), 116–119 [in Ukrainian].
3. Lalak, N. V. (2017). Interaktyvna model navchannia studentiv: problemy ta perspektyvy [An Interactive Model of Student Learning: Problems and Prospects]. *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriiia «Pedahohika. Socialna robota»*, 1(27), issue 20, 69–70 [in Ukrainian].
4. Panok, V. H., Zvarych, I. M., Chaplak, Ya. V., & Chernopyskyi, O. M. (Eds.). (2011). *Psykhologichne konsultuvannia: teoriia ta praktyka* [Psychological counseling: theory and practice]. Chernivtsi: Chernivetskyj natsionalnyj universytet [in Ukrainian].
5. Shevchuk, O. M. (Eds.). (2016). *Praktykum z sotsialnoi roboty* [Workshop on Social Work]. Uman: FOP Zhovtyj [in Ukrainian].
6. Fesenko, V. & Khomula, A. (2009). Interaktyvni metodyky – naikrashchyi shliakh do dosiahnennia vershyn profesiinoi maisternosti [Interactive methods – the best way to reach the tops of professional skill]. *Vyshha shkola*, 12, 39–44 [in Ukrainian].
7. Cherkashyn, A. I. (2012). Problema profesiino orientovanoho vykhovannia maibutnikh pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav u pedahohichnii teorii [The problem of professionally oriented education of future police officers in pedagogical theory]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami: filozofia, psykhologia, pedahohika, sotsiologia: nauково-praktychnyi zhurnal*, 3, 40–48 [in Ukrainian].

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 376.091.2(477)(091)

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215464

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Матрос Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6541-1941

E-mail: oljmatros@gmail.com

У статті проаналізовано процес та етапи становлення інклюзивної освіти в Україні; виокремлено та схарактеризовано інноваційні аспекти у тому чи іншому періоді інклюзивного розвитку освіти. Завдяки використанню методів аналізу, синтезу та узагальнення нормативно-правових актів та документів виявлено основні етапи становлення інклюзивної освіти. З'ясовано, що розвиток інклюзивної освіти – закономірний етап розвитку системи спеціальної освіти, пов'язаний із переосмисленням суспільством і державою ставлення до неповносправних, із визначенням їхнього права на одержання рівних із іншими особами можливостей у різних галузях життя, зокрема в освіті.

Ключові слова: особи з інвалідністю, інклюзивна освіта, соціально-правове забезпечення, інноваційна діяльність, інклюзія, Конвенція ООН, навчально-реабілітаційні центри, інклюзивні класи.

HISTORY OF INCLUSIVE EDUCATION IN INDEPENDENT UKRAINE: SOCIAL LEGAL ASPECT

Matros Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6541-1941

E-mail: oljmatros@gmail.com

Inclusive education is based on an ideology that ensures equal treatment of all people, eliminates any discrimination against children, but creates special conditions for children with special needs. Inclusive education involves creating an educational environment that meets the needs and capabilities of each child, regardless of their particular needs. The purpose of the study is to highlight and analyze the process and stages of becoming inclusive education in Ukraine; identification and characterization of innovative aspects in a particular period of inclusive development of education. Through the use of methods of analysis, synthesis and generalization of legal acts and documents the main stages of formation of inclusive education have been identified. Results and practical value. It has been found out that the development of inclusive education is a natural stage of the special education system development, connected with the society and the state rethinking of the disabled with the determination their right to equal opportunities in different spheres of life, including education. Inclusive education is proved to be a system of educational services based on the principle of ensuring the basic right of the child to education and the right to obtain it at the place of

residence, which provides the education of a child with special educational needs in the context of a comprehensive educational institution. Prospects for further research. The study and analysis of the establishment and provision of social inclusive education programs in integrated territorial communities has been identified.

Keywords: *persons with disabilities, inclusive education, social and legal support, innovative activity, inclusion, Convention OON, training and rehabilitation centers, inclusive classes.*

Становлення і розвиток освітньо-виховних інституцій, навчальних закладів різних типів та загалом освітньої системи для осіб з порушеннями розвитку в Україні (системи спеціальної освіти) бачиться як розмаїтий, суперечливий процес, детермінований розвитком суспільства упродовж кількох століть. Дослідниця М. Ажажа стверджує, що «інклюзія – це комплексне поняття, яке включає в себе суспільний та освітній компоненти. Суспільна (соціальна) інклюзія з'явилася в результаті переходу соціуму до нової концепції соціальної політики, підґрунтям якої стала соціальна модель інвалідності. Наслідками такої розбудови є соціальна рівність, що дає можливість усім людям без винятку брати рівноправну участь у суспільному житті, відчувати свою значущість. Термін «соціальна інклюзія» було введено в загальний ужиток наприкінці 80-х рр. ХХ ст.» [1, с. 11].

Питаннями інклюзивної освіти дітей з інвалідністю в Україні займалися такі вчені, як М. Ажажа, Л. Будяк, Л. Левченко, І. Лікарчук, О. Переверзева, І. Сірополко, Н. Софій, М. Сварник, П. Троханіс, О. Федоренко, С. Хамініч та інші. Зокрема, А. Колупаєва та О. Таранченко здійснили періодизацію становлення та розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Метою статті є історичний аналіз етапів розвитку інклюзивної освіти дітей із особливостями психофізичного розвитку в українській освітній практиці.

Освіта осіб із порушеннями розвитку в Україні, як і в інших країнах світу, розвивалася внаслідок певних еволюційних процесів та змін.

У 1989 році ухвалено Конвенцію ООН про права дитини, якою вперше в історії міжнародного правового законодавства визначено пріоритети інтересів дитини в суспільстві та наголошено на необхідності особливої турботи про дітей-інвалідів. Ключовим положенням Конвенції є визнання права всіх без винятку дітей на одержання освіти: «Держави визнають право дитини на освіту» [1].

Перехід до реалізації моделі інклюзивної освіти практично був визначений Україною ратифікацією у 1991 р. Конвенції ООН про права дитини. Документ висуває вимоги до держави щодо приведення національного законодавства у відповідність до цієї «всесвітньої конституції прав дитини», яка проголошує право на освіту на підставі рівних можливостей. Правові механізми Конвенції спрямовані на захист дітей з інвалідністю від дискримінації [1, с. 13].

Україна приєдналась у 2010 році до Конвенції про права інвалідів, прийнятої ООН у 2006 році, де проголошено обов'язок держав-учасниць Конвенції забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя [3]. Конвенцію ратифікували 79 держав, вона стала першою міжнародною угодою, що зобов'язує захищати права інвалідів. 16 січня 2018 р. президентом було підписано закон № 2249-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». Цим рішенням президент України вивів з ужитку слово «інвалід» [2, с. 53].

Конвенцією про права інвалідів визначено право осіб з інвалідністю на освіту та зазначено, що для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання впродовж усього життя [1, с. 13].

Сучасна освітня концепція щодо навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я була заявлена на «Всесвітній конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість», що проводилася за підтримки ЮНЕСКО в Іспанії 7–10 червня 1994 року. Результатом конференції стали розробка й ухвалення «Саламанкської декларації» та «Рамок дій щодо освіти осіб з особливими потребами», у яких висвітлено концептуальні засади щодо здобуття освіти неповносправними особами.

Так, у Передмові «Саламанкської декларації» зазначено, що ці документи базуються на принципі включення дітей-інвалідів у загальноосвітній навчальний процес шляхом визнання необхідності діяти в напрямі створення «школи для всіх» – закладів, які об'єднують усіх, ураховують відмінності, сприяють процесу навчання й відповідають індивідуальним потребам дітей. Така політика повинна бути складовою педагогічної стратегії та нової соціально-економічної політики, що вимагає кардинальної реформи загальноосвітніх навчальних закладів.

Саме на основних положеннях цієї Декларації базується сучасна концепція інклюзивної школи – «школи для всіх». Цей документ засвідчив, що впродовж тривалого часу проблеми людей із розумовими й фізичними вадами ускладнювалися обмеженими можливостями суспільства, яке концентрувало основну увагу на недоліках, а не на потенційних можливостях цих осіб. Інклюзивні школи мають не лише забезпечити високоякісною освітою всіх дітей, а й сприяти усуненню дискримінаційних установок і настроїв, створювати сприятливу атмосферу у громадах для розвитку інклюзивного суспільства, змінюючи перспективи соціального устрою.

Україна ще до 1991 року, перебуваючи у складі СРСР, декларативно визнала основні міжнародно-правові документи стосовно осіб з обмеженою життєдіяльністю [5]. Ці міжнародні документи диктують іншим країнам необхідність змін в усіх сферах життя, які б надавали можливість людям з інвалідністю, у тому числі й дітям з особливими потребами, брати активну участь у суспільній діяльності та отримувати послуги нарівні з іншими. Звичайно, що це також стосується і України, яка ратифікувала відповідні міжнародні документи.

Однак у цей період, як зазначає С. Левченко, державна політика України мала переважно компенсаційний характер, заходи цієї політики концентрувалися на незначній фінансовій допомозі та наданні певних послуг. Завдання пристосувати життєве середовище до особливостей та потреб осіб із порушеннями, як умова їхньої успішної інтеграції в суспільство, навіть не ставилася [5].

Дослідниця трансформації інклюзивної освіти А. Колупаєва вважає, що «за роки незалежності України освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін, пов'язаних із визначенням нової ідеологічної суспільно-освітньої парадигми, яка ґрунтується на принципах людиноцентризму. Магістральним напрямом розвитку сучасної української освіти окреслено рівний

доступ до якісної освіти всіх громадян, у тому числі й осіб з особливими потребами, тих, які мають інвалідність, обмежену життєздатність, порушення або особливості психофізичного розвитку. Нині в освіті триває динамічний процес кардинальних змін у методологічних, змістових, технологічних та управлінських складових її інноваційного розвитку. Відбувається переоцінка цінностей, долання усталених стереотипів, медичних, дефектологічних рудиментів щодо освіти осіб з особливими потребами, зокрема дітей, що стає підґрунтям нового нормативно-правового, науково-методичного, організаційно-змістового забезпечення їхнього навчання. Прикметною ознакою сучасного функціонування та розвитку української спеціальної освіти (освітньої системи для осіб з особливими потребами) стало прагнення до деінституалізації та забезпечення доступності усіх освітніх ресурсів на основі врахування індивідуальних особливих потреб, що є основоположними засадами інклюзивної освіти. У розвитку системи спеціальної освіти за часів незалежності України окреслюються кілька етапів, часові межі яких визначаються суспільно-політичними та соціокультурними процесами, що відбувались у країні на шляху входження до європейського освітнього простору [4, с. 32].

Дійсно, якщо прослідкувати історичний розвиток становлення інклюзії в Україні, то можна стверджувати, що за період незалежності (1991–2020 рр.) освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін: від інституалізації до інклюзії. Суспільно-політичні та соціокультурні процеси, що відбувались в країні на шляху входження до європейського освітнього простору, дозволяють виокремити кілька етапів розвитку освіти дітей з особливими потребами. Тому дослідниця історії становлення інклюзивної освіти в Україні А. Колупаєва, виділила три етапи розвитку цього процесу, зокрема:

«I етап (1991–2000 рр.) функціонування української системи спеціальної освіти розпочався з ратифікації міжнародних документів щодо дотримання прав людини, а також визнання в основних законодавчих актах України права на здобуття освіти всіма громадянами, у тому числі й з особливими потребами, у загальноосвітньому просторі. Основна тенденція I етапу – «державоцентриська» освітня система з прикметними ознаками інституалізації та жорсткої регламентації освітнього процесу у спеціальних навчальних закладах.

II етап (2001–2010 рр.) розвитку системи освіти осіб з особливими потребами характеризується спробами переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значною активізацією стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів на тлі ствердження інклюзивної освіти в демократичних країнах.

III етап (2011 р. – донині) характеризується основною тенденцією в освіті дітей з особливими потребами, що полягає в оптимізації спеціальних навчальних закладів та впровадженні інклюзивної освіти на теренах України. Зокрема, на тлі зростання (на 0,5 %) загальної чисельності дітей з інвалідністю значно скоротилася мережа спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та у понад 1,5 рази зменшилася кількість учнів з особливими потребами у них. Вагомий

здобуток цього періоду – упровадження інклюзивної освіти: системи освіти, що передбачає надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу за місцем проживання. Утім невизначеність на державному рівні законодавчо-нормативних та організаційно-фінансових механізмів інклюзивної освіти значно стримує цей процес» [4, с. 31–40].

На думку доктора педагогічних наук М. Супрун, «починаючи з 2009 року, в Україні активізувалася діяльність із приведення чинного законодавства у відповідність до вимог Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, в основі якої – соціальна (а не медична, як убачалося раніше) модель розуміння інвалідності. Держава поступово впроваджує інклюзивну модель навчання дітей з особливими освітніми потребами та створює законодавчо-нормативну базу: видано наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» (2009), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010). Реалізація Концепції передбачає комплексне розв'язання питань, пов'язаних із нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим та фінансовим забезпеченням інклюзивної освіти. Законом України від 06 липня 2010 року № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» врегульовано питання про інклюзивне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах та про навчально-реабілітаційні центри як новий тип навчального закладу для дітей з особливими потребами. Вперше було введено термін «спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами» [6].

Цікавим зауваженням науковця є те, що «кроком уперед стала постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011) та постанова Кабінету Міністрів України від 2016 року, за якою передбачалося, що діти з порушеннями розумового розвитку отримуватимуть однакові документи про базову загальну середню освіту незалежно від місця навчання, але з приміткою – за спеціальною програмою [6].

Від 5 липня 2017 року вступає в силу Закон України «Про інклюзивну освіту» («Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»). Як стверджує І. Гевко; «цим законом, зокрема, закріплюється право на освіту осіб з особливими освітніми потребами та надається їм можливість здобувати освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі безкоштовно в державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від «встановлення інвалідності». Також передбачено можливість введення дистанційної та індивідуальної форми навчання; визначено поняття «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання»; надано можливість особам з особливими освітніми

потребами отримати психолого-педагогічну та корекційно-розвивальну допомогу, передбачено створення для таких осіб інклюзивних та спеціальних груп (класів) в загальноосвітніх навчальних закладах [2, с. 54].

Як доводять М. Супрун і В. Шевченко, інтегрування дітей із порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України, як один із напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.», Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції Про права інвалідів до 2020 р.» та інших державних документах [6].

На початку ХХІ ст. інклюзивну освіту міжнародною освітянською спільнотою визнано найбільш інноваційним рухом в освіті демократичних країн. У цей час в Україні в контексті нової парадигми посилюється громадський інтерес до удосконалення організаційно-правових засад забезпечення права на освіту дітей з особливими потребами, забезпечення варіативності здобуття освіти відповідного рівня, відбувається активне розроблення нової методології освіти осіб з особливими потребами, що базується на принципах дитиноцентризму, здійснюється активний пошук шляхів і засобів їх реалізації [3, с. 7–18].

На сьогодні систему дошкільних закладів для дітей з особливими освітніми потребами складають: спеціальні дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) комбінованого типу; ясла-садки компенсуючого типу (спеціальні та санаторні) для дітей від двох до шести (семи) років, яким необхідна корекція фізичного та (або) розумового розвитку, тривале лікування та реабілітація; навчальні заклади зі спеціальними й інклюзивними групами. Наразі в Україні для дітей з особливими освітніми потребами працюють близько 2 тис. дошкільних навчальних закладів компенсуючого (санаторні, спеціальні) та комбінованого типу, де разом із здобуттям дошкільної освіти діти отримують корекційно-реабілітаційну допомогу. Загалом у дошкільних закладах різного типу перебуває майже 35 тис. дітей з особливими потребами. Середня ланка освіти осіб з особливими потребами реалізується через такі навчальні заклади: спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) I–III ступеня для дітей з особливими потребами; навчально-реабілітаційні центри; загальноосвітні школи з інклюзивними класами; навчання вдома за індивідуальним планом навчання. Протягом 2014/15 н.р. функціонувало 220 спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, де навчалися понад 42 тис. учнів з особливими освітніми потребами, зокрема: 174 спеціальних шкіл-інтернатів із контингентом майже 37 тис. учнів; 34 навчально-реабілітаційні центри, де навчались та отримували комплексні реабілітаційні послуги близько 5 тис. дітей з особливими освітніми потребами; 12 спеціальних шкіл із продовженим днем, у яких здобували освіту за місцем свого проживання близько 600 дітей із порушеннями розвитку. Крім того, понад 5 тис. дітей з особливими потребами навчались у 525 спеціальних класах загальноосвітніх шкіл.

Отже, підводячи підсумки, відзначимо, що інклюзія – це динамічний процес, який повинен забезпечити повну участь усім членам суспільства у всіх сферах життєдіяльності. Загалом історичний розвиток інклюзивної освіти в Україні для

осіб із психофізичними порушеннями відбувався досить складно та досить суперечливо. Стосовно освітньої інклюзії зазначимо, що державна політика сучасної України з відповідними нормативно-правовими та матеріально-технічними змінами сприяє формуванню нової суспільної філософії щодо дітей та дорослих з особливими потребами.

Окреслене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, а подальшим напрямком дослідження може стати вивчення та аналіз становлення і забезпечення соціальних програм інклюзивної освіти в об'єднаних територіальних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажажа М. А. Управлінські аспекти інклюзивної освіти: сутність, історія, перспективи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Секція 1. Теорія та історія державного управління. 2019. Вип. 10. С. 9–15.
2. Гевко І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий Вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2019. № 1(64), лютий. С. 52–58.
3. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7–18.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: АТОПОЛ, 2016. 152 с.
5. Левченко Л. С. Розвиток системи інклюзивної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_3_6 (дата звернення: 8.01.2020).
6. Супрун М., В. Шевченко. Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7.pdf> (дата звернення: 26.04.2020).

REFERENCES

1. Azhazha, M. A. (2019). Upravlinski aspekty inkliuzyvnoi osvity: sutnist, istoriia, perspektyvy. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. Sektsiia 1. Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia, 10, 9–15.
2. Hevko, I. (2019). Inkliuzyvna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta problemy rozvytku. *Naukovyi Visnyk mnu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Pedagogichni nauky, 1(64), liutyi, 52–58.
3. Kolupaieva, A. (2014). Inkliuzyvna osvita yak model sotsialnoho ustroiu. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 2, 7–18.
4. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2016). *Inkliuzyvna osvita: vid osnov dopraktyky*. K.: ATOPOL.
5. Levchenko, L. S. (2015). Rozvytok systemy inkliuzyvnoi osvity v Ukraini. *Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni tekhnologiyi*, 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_3_6
6. Suprun, M., & Shevchenko, V. Rozvytok spetsialnoi osvity v nezalezhnii Ukraini. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7.pdf>.

КРАЩІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.4-051:330.16

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215466

З ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМАНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧІНИ

Кравченко Оксана, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Коляда Наталія, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-3623-6552

E-mail: koliada_n@ukr.net

Чупіна Катерина, аспірант, викладач кафедри психології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-7479-0365

E-mail: katarinka_chupina@ukr.net

У рубриці «Кращі практики соціальної роботи» висвітлюються цікаві події, важливі досягнення, унікальний досвід життєдіяльності як закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх соціальних працівників, так і закладів соціальної сфери, які надають соціальні послуги в громаді.

У поточному випуску в рубриці «Кращі практики соціальної роботи» вміщено матеріали, що висвітлюють досвід міста Умань, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини стосовно цікавих форм освітньо-виховної діяльності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників та Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради щодо соціальної роботи з дітьми та молоддю в громаді.

Ключові слова: соціальна робота, молодіжна робота, молодь, практики соціальної роботи, соціальний проект, ініціативний проект, соціальна програма, інноваційні форми соціальної освіти.

FROM THE SOCIAL WORK OF PAVLO TYCHYNA UMAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of Social Pedagogy and Social Work Faculty, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Koliada Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-3623-6552

E-mail: koliada_n@ukr.net

Chupina Kateryna, Postgraduate, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-7479-0365

E-mail: katarinka_chupina@ukr.net

The rubric «Best practices of social work» covers interesting events, important achievements, unique life experience of both higher education institutions that train future social workers and social institutions that provide social services in the community.

The current issue of the section «Best Practices of Social Work» contains materials covering the experience of the city of Uman, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University on interesting forms of educational activities in the process of future social workers' training and the Department of Labor and Social Protection of Uman City Council on social work with children and youth in the community.

Among the innovative forms of social education and best practices of social work there are British Council programs «Active Citizens», «Student Action»; personal and professional development program «State Creator»; Regional competition of student and student research papers on gender «Seven from A to Z»; inclusive groups for students of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna; activity of the team of psychological and pedagogical support of students with special educational needs; canine therapy as an innovative direction of rehabilitation of people with disabilities; innovative project for students – Skills Hub; initiative projects «Youth Center» START «open space for students», «Community friendly to children and youth», «Studio of a successful entrant»; social projects «New Year's residence of St. Nicholas», «16 days against violence», «Affordable tourism»; festival of creativity «We are equal. You and I will be together» and others.

This column is a platform for the presentation of innovative forms of social education and best practices of social support for vulnerable populations, for the exchange of experience between scientists and professionals in this field, for public recognition of achievements and encouragement for further development of effective technologies for citizens' social welfare in Ukraine.

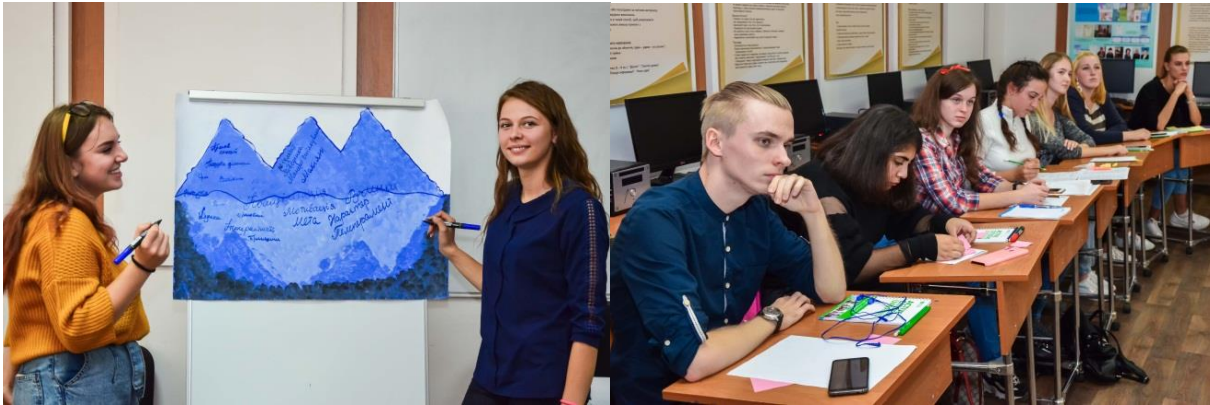
Keywords: social work, youth work, youth, social work practices, social project, initiative project, social program, innovative forms of social education.

Участь у програмі Британської ради «Активні громадяни»

У 2019 р. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини виборює можливість долучитися до реалізації міжнародного проекту «Активні громадяни» – це програма Британської Ради для молоді у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку.

Мета проекту полягає у сприянні соціальним змінам і забезпеченні сталого розвитку шляхом створення і розбудови мережі молодих лідерів із залученням молодіжних організацій, які є рушіями реформ у своїх громадах і надання їм знань та навичок, що сприятимуть побудові відносин між людьми на засадах рівності та рівних можливостей, поваги до різноманіття, вміння вести безконфліктний діалог.

3–7 червня 2019 р. представники УДПУ імені Павла Тичини (декан факультету соціальної та психологічної освіти, доктор педагогічних наук, доцент Кравченко Оксана Олексіївна та лаборант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Катерина Чупіна) взяли участь у базовому тренінгу «Активні громадяни».

У вересні 2019 р. університет приєднався до Всеукраїнського марафону проведення тренінгів за програмою «Активні Громадяни». 30 вересня 2019 р. на факультеті соціальної та психологічної освіти був проведений тренінг для студентської молоді. За результатами всі учасники отримали сертифікати міжнародного зразка, брендову продукцію (блокноти та олівці). А найголовніше знайшли нових друзів та з користю провели свій час.

Обласний конкурс студентських та учнівських наукових робіт із гендерної тематики «Сім я від А до Я»

22 листопада 2019 на факультеті соціальної та психологічної освіти відбулася підсумкова науково-практична конференція II туру обласного конкурсу студентських та учнівських наукових робіт «Сім'я від А до Я», у якій брали участь представники закладів вищої освіти, шкіл та коледжей міста та області.

Реалізація проекту стала можливою завдяки перемозі ініціативної групи Гендерного центру (проректор з інноваційних досліджень та європейської інтеграції, доктор педагогічних наук, професор Коляда Н. М., декан факультету соціальної та психологічної освіти доктор педагогічних наук, доцент Кравченко О. О.) у конкурсному відборі проектних пропозицій, який був оголошений у квітні 2019 р. Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації.

Організаторами конкурсу стала кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи, (завідувач кафедри – кандидат педагогічних наук, доцент Албул І. В.) гендерний центр, (керівник доктор педагогічних наук, доцент Кравченко О. О.) управління у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації та відділ освіти Уманської міської ради.

Оцінювало учасників високоповажне журі у такому складі:

- **Чорна С. О.**, головний спеціаліст відділу освіти Уманської міської ради;
- **Вдовиченко Н. В.**, начальник відділу у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради;
- **Рафаєнко Д. В.**, методист з інклюзивної та корекційної освіти методичного кабінету;
- **Албул І. В.**, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи;
- **Бондаренко Г. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи.
- **Матрос О. О.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Під час презентації робіт учасники конференції показали глибоке розуміння тем, демонстрували нові форми і методи роботи. Серед найцікавіших тем варто відзначити такі:

1. Біленко Анжеліка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Тема роботи: **«Наше майбутнє - діти!»**.
2. Варивода Андрій. Тема роботи: **«Гендерні особливості професійного самовизначення в ранній юності»**.
3. Компанієць Микола, Калюженко Аліна. Тема роботи: **«Студентський феміністичний клуб «HeForShe»**.
4. Песоцька Юлія. Тема роботи: **«Булінг як соціальне явище у шкільному середовищі»**.
5. Кравченко Анна. Тема роботи: **«Насильство в сім'ї як проблема сучасного суспільства»**.
6. Полехіна Людмила. Тема роботи: **«Вишиванка – мудрість роду»**.
7. Кузема Ганна, Євтушенко Анастасія. Тема роботи: **«Сім'я від А до Я»**.
8. Сілаєва Аліна та Давидова Катерина. Тема роботи: **«Патронатна сім'я»**.
9. Шукайло Тетяна, Годлевська Яна. Тема роботи: **«Соціально-психологічні чинники підготовки молоді до шлюбу»**.

Усі учасники були нагороджені дипломами та цінними подарунками.

Вітаємо переможців та їх наукових керівників, бажаємо невичерпної енергії, натхнення, оптимізму і нових плідних здобутків на науковій ниві!

Інклюзивні групи для студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

На сьогодні кількість осіб з інвалідністю, які здобувають вищу освіту, неупинно збільшується, що вимагає від ЗВО своєчасного реагування та розв'язання проблеми навчання і соціального розвитку таких осіб.

На факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини створено всі умови для навчання студентів з інвалідністю зокрема забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільний доступ до інфраструктури університету.

Нещодавно, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10 липня 2019 року № 635, на факультеті соціальної і психологічної освіти створено три інклюзивні групи.

Передумовами створення таких груп стали новітні тенденції в освітньому просторі, адже на сьогодні значна увага приділяється наданню рівного доступу до освіти та включенню людей з особливими потребами в навчальне середовище і в громадське життя суспільства.

На засіданнях ученої ради факультету, ректорату університету постійно розглядаються питання щодо створення умов для навчання такої категорії студентів.

Факультет соціальної та психологічної освіти дає можливість даним студентам не тільки отримати відповідну кваліфікацію, сучасну професію, а й допомагає у працевлаштуванні. В університеті навчаються студенти з особливими потребами з усіх регіонів України, своїм фахом вони обирають як правило, спеціальності: «Соціальна робота», «Психологія», отримавши професію, вони зможуть самі працювати у закладах соціальної сфери і допомагати людям з обмеженими можливостями.

Команда психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими освітніми потребами

На факультеті соціальної та психологічної освіти створено три інклюзивні групи (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10 липня 2019 року за № 635).

Відповідно до «Положення про команду психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими освітніми потребами УДПУ імені Павла Тичини» 15 січня 2020 р. на факультеті відбулося засідання у формі круглого столу за участі міждисциплінарної команди фахівців.

Метою круглого столу стало обговорення новітніх тенденцій, проблематики створення та функціонування команди психолого-педагогічного супроводу та перспектив розвитку соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю в умовах ЗВО.

Каністерапія як інноваційний напрям реабілітації людей з інвалідністю

У межах співпраці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Комунального закладу «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради» 21 лютого 2020 року на базі ФСПО був проведений науково-практичний семінар «Каністерапія як інноваційний напрям реабілітації людей з інвалідністю».

Під час заняття разом із стейкхолдерами студенти мали можливість розібрати основні форми і методи реабілітації, на собі перевірити дієвість частини методик та отримати практичні кейси для майбутньої професійної діяльності.

Навчально-практичний семінар відбувся в рамках реалізації держбюджетної теми «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму».

Інноваційний проєкт для студентів – Skills Hub

З метою підвищення комунікативних та організаторських навичок для учнівської та студентської молоді міста на факультеті соціальної та психологічної освіти було відкрито Skills Hub. Хаб стане для учасників тим місцем, де учасники

зможуть навчатися гармонійно працювати в команді, розширити мислення за допомогою різноманітної практичної та творчої навчальної діяльності, тренінгів, виступів у форматі TED, які дають змогу студентам самовиражатися, розвиваючи свої численні навички та таланти.

Головні завдання хабу:

- 1) створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення та лідерських якостей у молоді;
- 2) сприяння волонтерській діяльності та мобільності молоді;
- 3) участь у розвитку міжнародного молодіжного співробітництва та міжрегіональної взаємодії молоді в Україні;
- 4) вивчення, аналіз та впровадження інноваційних форм і методів роботи з молоддю;
- 5) організація та проведення регіональних та всеукраїнських навчальних заходів та тренінгів.

**Регіональний круглий стіл
«Нова українська школа: «soft-skills» крізь призму психологічного
та соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу»**

Коли на факультеті соціальної та психологічної освіти відбувся Регіональний круглий стіл «Нова українська школа: soft-skills крізь призму психологічного та соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу».

Тематику Круглого столу обумовлено процесами реформи Нової української школи, яка стартувала у нашій країні із 2017 р., ураховує формування запровадження компетентнісного підходу до навчання у школах та передбачає ряд ключових компетентностей, серед яких: громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

В основі такого підходу – розвиток «soft skills» «м'яких навичок» на зразок уміння утримувати увагу, системно, креативно й критично мислити, співчувати, працювати в команді. Серед інших інновацій – виховання стійкості до негараздів та робота з психологічними травмами, що актуально для країни в стані війни. За даними досліджень, проведених у Гарвардському та Стенфордському університетах, тільки 15 % кар'єрного успіху забезпечується рівнем професійних навичок. У той час як інші 85 % – це так звані «м'які навички» (soft skills).

У ході робочої зустрічі вдалося досягти декількох цілей:

1. Визначити особливості психологічного супроводу та соціально-

педагогічного патронату в умовах НУШ, та врахувати ці вимоги у процесі підготовки фахівців зі спеціальностей «Соціальна робота» та «Психологія».

2. На основі об'єктивних висновків і пропозицій від роботодавців визначити основні підходи до формування «soft skills» у майбутніх педагогів, психологів та соціальних працівників.

Партнерами заходу стали відділ освіти Уманської міської ради, Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради, відділ у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради, відділ освіти Уманської райдержадміністрації, Центр вторинної правової допомоги, військова частина, які виступають працедавцями.

Молодіжний центр «START» – відкритий простір для студентів

У лютому 2020 року відбулося офіційне відкриття діяльності Молодіжного центру «START» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, який функціонує на базі факультету соціальної та психологічної освіти, діють спільно з відділом у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради.

Центр створено у 2018 році, а нещодавно завершено ремонт приміщення і повністю облаштовано молодіжний простір для всебічного розвитку і самореалізації студентської молоді усіх факультетів інституту в різних сферах суспільного життя, розкриття нього потенціалу, захисту інтересів та прав, сприяння соціальному становленню, організації змістовного дозвілля.

На відкритті центру були присутні почесні гості та господарі: директор

Інституту сімейної та молодіжної політики Міністерства культури, молоді та спорту України Ірина Пеша (кандидат педагогічних наук, доцент), начальник відділу у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради Наталія Вдовиченко, проректор з науково-педагогічної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Наталія Ревнюк (кандидат педагогічних наук, доцент), декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету Оксана Кравченко (доктор педагогічних наук, доцент).

Координатор Молодіжного центру «START» Аліна Калюженко, озвучила основну мету центру, його завдання, принципи, напрями діяльності та перспективу розвитку.

Підставою для створення та діяльності Молодіжного Центру «START» є: Наказ ректора Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Про створення Молодіжного центру START від 19.07.2018 р. відповідно до якого було розроблене Положення про Молодіжний центр START Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі». Директор центру – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Наталія Левченко.

Основною метою діяльності Молодіжного центру «START» є:

- усебічний розвиток і самореалізація молоді в різних сферах суспільного життя;
- розкриття потенціалу молоді;
- захист інтересів та прав молоді;

- сприяння соціальному становленню й розвитку молоді;
- організація змістовного дозвілля.

Основними завданнями Молодіжного центру «START» є:

- створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення молоді;
- утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей у молоді;
- пропаганда та формування здорового способу життя;
- створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді.

Для реалізації завдань Молодіжного центру «START» було виокремлено головні напрями діяльності: навчально-науковий, дозвіллевий, інформаційно-консультаційний, проектний, менторський.

Принципи роботи Молодіжного центру «START»:

- створення спільної мети;
- відповідальність;
- спільна робота;
- зв'язок з іншими;
- здійснення задуманого;
- формування майбутнього.

Молодіжний центр «START» здійснює свою діяльність відповідно до затвердженого річного плану роботи на навчальний рік. За 2018–2020 рр. активісти Молодіжного центру «START» організували, проводили та брали участь в різних заходах. Кожен захід розроблявся згідно напрямів та завдань діяльності Молодіжного центру, обов'язково враховувалися інтереси студентської молоді, всі заходи мали на меті: розкриття потенціалу молоді; сприяння соціальному становленню та розвитку молоді; самореалізації, самовдосконалення молоді; утвердженні патріотизму; формування загальнолюдських цінностей у молоді; пропаганда формування здорового способу життя; організації змістовного дозвілля.

Молодіжний центр «START» – це сприятливе середовище, яке надає можливості для розвитку активної молоді шляхом поєднання дозвілля, неформальної освіти та особистісного зростання.

Молодіжний центр «START» – це приміщення, у якому кожний відвідувач знайде для себе корисну інформацію та проведе час із користю. Тут можна проводити тренінги на різноманітні теми, організовувати студентські зустрічі для обговорення актуальних проблем молодіжної роботи, проводити заходи на різні тематики, влаштовувати кінолекторії, знайти корисну інформацію про молодіжну роботу в Україні, кращі практики молодіжної роботи в Україні, особливості неформальної освіти. Також студенти можуть працювати з додатковим матеріалом, який допоможе краще ознайомитися із специфікою молодіжної роботи в закладах вищої освіти.

Перспективами діяльності Молодіжного центру «START» є: залучення більшу кількість студентської молоді до формування молодіжної роботи у закладі вищої освіти; надавати можливості для розвитку молодих людей, їхньої самостійності та автономії, створити можливості для організації здорового й безпечного дозвілля та відпочинку молоді; поширювати ідей щодо соціального становлення та розвитку молоді в Україні; розробляти та впроваджувати молодіжні проекти спрямовані на надання можливостей молоді розвиватися самостійно; організовувати заходи, спрямовані на покращення умов особистого і соціального розвитку молодих осіб відповідно до їхніх потреб та можливостей, сприяючи їхньому духовному та фізичному розвитку.

«Жінки в історії соціальної роботи» – освітній та науково-дослідницький проєкт кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

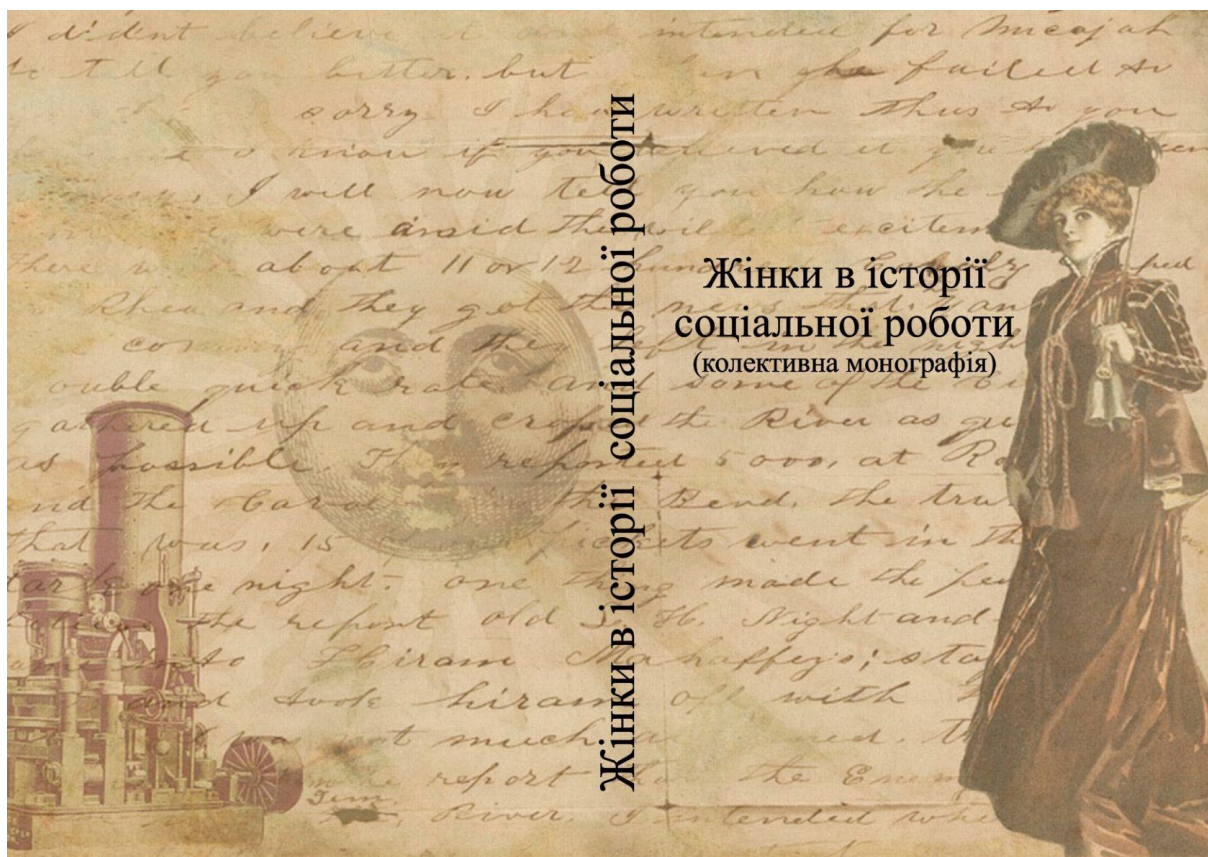
На кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи триває реалізація освітнього та науково-дослідницького проєкту «Жінки в історії соціальної роботи» у межах діяльності Гендерного центру, який входить до Всеукраїнського

осередку центрів гендерної освіти України.

У 2018 р. видано монографію «Жінки в історії соціальної роботи» (авторський колектив: Н. Коляда, Т. Кочубей, О. Кравченко, І. Албул, О. Балдинюк, Г. Бондаренко, О. Матрос, В. Полехіна, Н. Левченко, В. Ісаченко, А. Войтовська, М. Скочко, К. Чупіна). До науково-пошукової роботи долучаються студенти, які здобувають фах зі спеціальності «231 «Соціальна робота».

Монографія складається з розділів: «Меценатки часів княжої та козацької доби», «Благодійність жінок крізь призму освітнього та літературного процесу XIX – початку XX ст.», «Роль жінок-волиненок у розвитку освіти в Україні (середина XVI – кінець XVIII століття)», «Вирішення соціальних питань на сторінках жіночої преси (кінець XIX – перша третина XX ст.)», «Роль жінки в інституалізації соціальної роботи України в умовах трансформації».

Мета такої науково-пошукової роботи полягає не лише у створенні реальної картини становлення та розвитку соціальної роботи на українських землях, а й у завданні виявлені імена жінок, які зробили внесок в інституалізацію соціальної роботи, але діяльність яких через суб'єктивні і об'єктивні обставини не належно висвітлена і не була ґрунтовно вивчена.

У 2020 р. авторський колектив підготував наступний випуск колективної монографії «Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття і до сьогодення», яка спрямована на простеження динаміки жіночої репрезентації в

історії інституалізації соціальної роботи як професійного виду діяльності в країнах Західної Європи та США, а також вивчення та узагальнення досвіду видатних жінок, які зробили значний внесок у цій сфері, здійснюючи спроби теоретичних підходів до соціальної роботи та ініціюючи відповідні практики в Україні.

До історії соціальної роботи звертаємося не лише заради самої історії, а й для глибшого усвідомлення сучасного стану і проблем соціального благополуччя, для прогностичного передбачення тенденцій і шляхів їх розвитку в майбутньому. Водночас це дає змогу об'єктивно відтворювати минуле, адекватно сприймати теперішнє і свідомо прогнозувати майбутнє.

Доступний туризм (Педагогічний музей України)

Втілюється в життя проєкт-переможець конкурсу «Якби мером був я» «Академії молодіжного лідера» – «Доступний туризм: Педагогічний музей України», де студентська молодь Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» мала можливість відвідати екскурсію.

Екскурсію розпочала старший співробітник музею **Степанович Кіра**, яка представила виставку «**Жіночі обличчя в науці**». Кіра розповіла, що в недалекому минулому традиційно вважалося, що головне призначення жінки – це народжувати і виховувати дітей, дбати про сім'ю і вести домашнє господарство... Однак це не зовсім правильне твердження, і промовистим прикладом цьому є виставка «Жіночі обличчя в науці», присвячена українським жінкам-науковицям, педагогиням, письменницям, які досягли великих успіхів у своїй роботі та зробили вагомий внесок в українську науку, освіту літературу.

Також студенти ознайомилися з історією створення музею. Це один із найстаріших київських музеїв. Був заснований у вигляді колекції в 1901 році, відкритий офіційно в 1911 році. У 1912 році відомим київським архітектором Павлом Альошиним для музею було побудовано спеціальне приміщення. У 1917 р. у будівлі розмістилася Центральна Рада на чолі з М. С. Грушевським. Саме тут було проголошено 7(20) листопада 1917 р. Українську Народну Республіку, а в ніч з 24 на 25 січня 1918 р. прийнятий IV Універсал, що проголосив незалежність України. Музей володіє колекціями підручників, документів, фотографій, періодичних педагогічних видань, педагогічних посібників XIX–XX століть. Унікальність Педагогічного музею полягає в тому, що його експозиція наочно показує шлях становлення та розвитку освіти в Україні.

«Громада, дружня до дітей та молоді»

У 2020 році 33 українські громади беруть участь у реалізації ініціативи «Громада, дружня до дітей та молоді». У цих громадах проживає понад 9 млн. осіб, що становить 22 % населення країни. Місто Умань, перед із такими містами, як Кременчук, Вінниця, Одеса, Львів, ще вкінці 2018 року отримало міжнародний статус кандидата престижної світової ініціативи «Громада, дружня до дітей та молоді».

Представники факультету соціальної та психологічної освіти також активно залучаються до реалізації заходів, які спрямовані на самореалізацію дітей та молоді, а також попередження негативних проявів у поведінці.

Зокрема для реалізації Цілі № 1 «Право на визнання, повагу та справедливе ставлення» волонтерами факультету було проведено цикл тренінгів «Не мовчи», для учнів 5–11 класів. Під час тренінгів школярі детальніше познайомились з таким поняттям як «булінг» вчилися визначати причини та наслідки своїх вчинків, а найголовніше вчилися комунікації в учнівському колективі, та методам і прийомам які допомагають уникнути проявів агресії в школах.

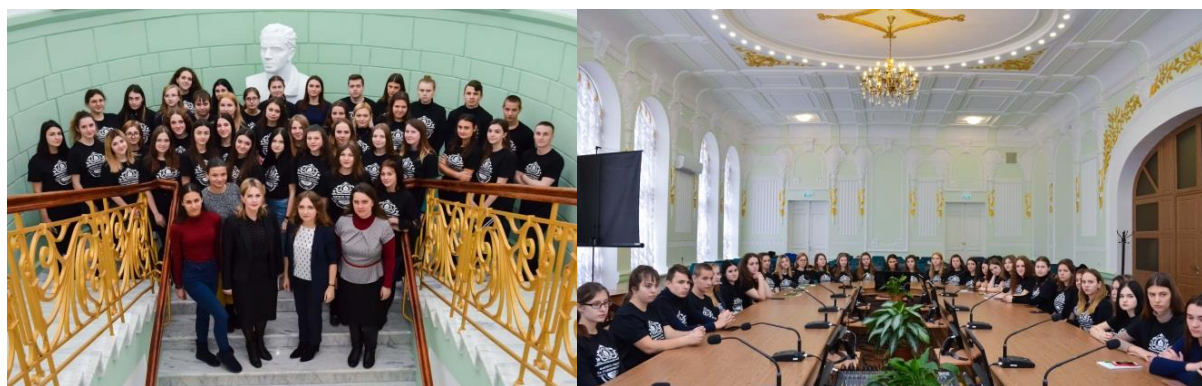
Відповідно до мета № 2 «Право бути почутим» щорічно проводиться фестиваль соціально-психологічної драми «Почуй! Побач!». Мета такого заходу використовуючи принцип «рівний-рівному», донести до молодих людей важливість подолання соціальних проблем та соціальних хвороб, збільшити коло однодумців та показати шляхи розв'язання цих проблем очима учнівської та студентської молоді.

У 2020 році представники факультету проходили навчання за програмою «Як забезпечити активну участь дітей та молоді у житті громади».

Участь у програмі Британської Ради від Student Action

Факультет соціальної та психологічної освіти став переможцем у конкурсі проєктів «Student Action: Програма розвитку лідерських компетенцій студентів». Відповідно проєкт «Академічна доброчесність як складова якості освітнього процесу» отримав фінансову допомогу на реалізацію у 2020 р. від Британської Ради.

**Програма особистісного та професійного розвитку
«Державотворець»**

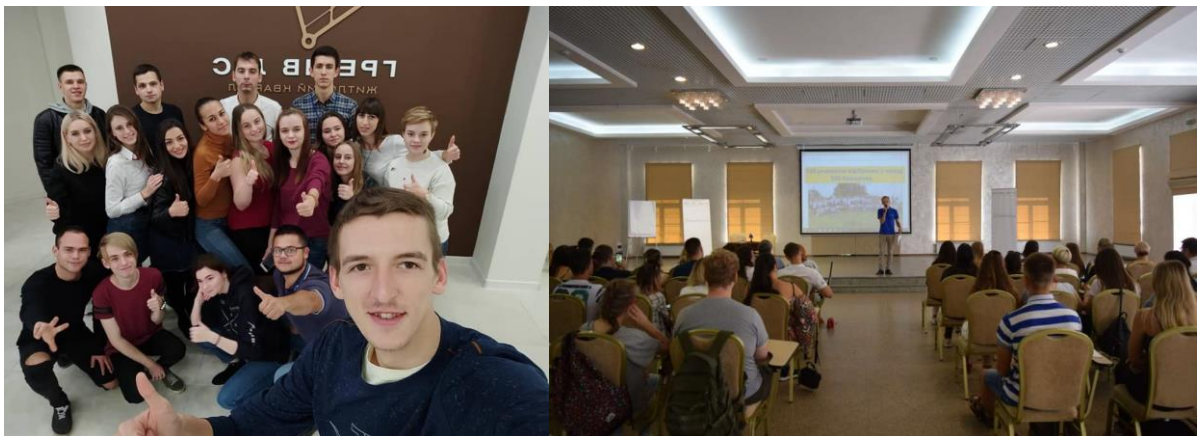
Цього року у місті Умань проходила програма особистісного та професійного розвитку «Державотворець».

24 молодих й активних уманчан розпочали свій шлях до змін. Студенти факультету не могли залишитися осторонь організації проекту та стали менторами проекту.

Під час програми учасники обмінювались досвідом та ідеями, вчилися будувати взаємодію між владою і громадським сектором, створювали власні проекти, спрямовані на розвиток громади свого міста.

Студенти програми вивчали, як працюють місцеві органи влади, спілкувались та отримували фахові консультації від представників бізнесу і громадських діячів, брали участь у мотиваційних зустрічах із відомими та успішними уманчанами, училися взаємодіяти й розуміти одне одного.

Результатом програми стала побудова команди проактивних, упевнених і вмотивованих людей, котрі готові творити зміни та знають, як це робити, котрі вже починають перетворювати майбутнє на сьогодні.

**III Всеукраїнська заочна наукова конференція
з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі:
теоретико-методологічні та прикладні аспекти»**

23 квітня 2020 року на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбулася III Всеукраїнська заочна наукова конференція з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти».

**III Всеукраїнська заочна наукова конференція
з міжнародною участю**

**«Просоціальна особистість у гендерному
вимірі: теоретико-методологічні та
прикладні аспекти»**

23 квітня 2020 року

До участі в конференції долучилося понад 100 аспірантів, магістрантів, студентів, практичних психологів та соціальних педагогів з провідних громадських організацій та закладів вищої освіти України, серед яких:

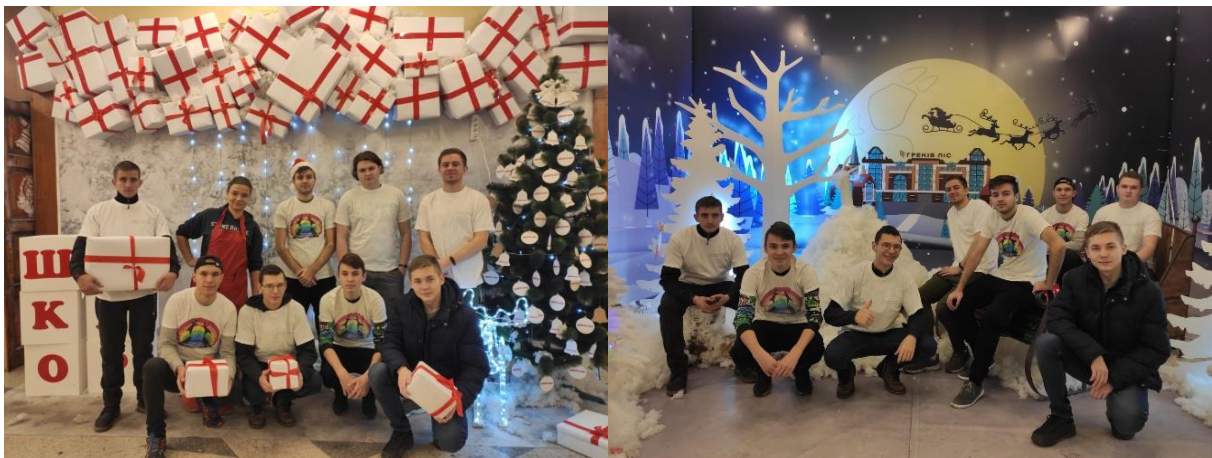
- урядовий уповноважений з питань гендерної політики;
- голова наглядової ради БО БТ «Київський інститут гендерних досліджень»;
- голова Національної Ради жінок України;
- управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради;
- голова жіночої громадської організації, (Індонезія);
- представниця Ради Жінок в Євросоюзі, (Франція);
- генеральна секретарка Європейського Центру Міжнародної Ради Жінок, (Бельгія);

- представники жіночої громадської організації, (Туреччина);
- Державний інститут сімейної та молодіжної політики;
- Академія праці, соціальних відносин і туризму;
- Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія;
- Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;
- Рівненський державний гуманітарний університет;
- Житомирський державний університет імені Івана Франка;
- Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;
- Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького;
- Лабораторія фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України;
- Коледж економіки, права, інформаційних технологій Тернопільського національного економічного університету;
- Міжнародний благодійний фонд «Небайдужі»;
- ВГО «Жінки – за мир у всьому світі»;
- ГО «Міжнародна Школа Рівних можливостей»;
- ГО «Перлини української культури – світові»;
- ГО «Матері і сестри – молоді України»;
- Відділ освіти Уманської міської ради;
- СЗОШ № 26 м. Києва;
- Малютянська ЗОШ І–ІІІ ст. Києво-Святошинського району Київської обл.

Організаційний комітет висловлює вдячність за участь та підтримку всім учасникам конференції та їх науковим керівникам!

Соціальний проєкт «Новорічна резиденція Святого Миколая»

Перед новорічними святами наші волонтери спробували себе у ролі помічників Святого Миколая для дітей Центру комплексної реабілітації, дітей з інвалідністю «Пролісок», які відвідували новорічну резиденцію Святого Миколая.

Там на малечу чекали веселі ігри, майстер-клас з розмальовування новорічних іграшок та цікаві фотозони.

Діти написали листи Святому Миколаю, а наприкінці заходу отримали невеличкі подарунки.

Фестиваль творчості «Рівні між собою ми. Будемо разом я і ти»

Фестиваль проводиться з метою соціалізації студентів та дітей з інвалідністю та розвитку їхніх творчих здібностей.

Організаторами фестивалю стали Школа передового досвіду «Школа соціальних знань» та Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» – *інноваційні структурні підрозділи* факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Учасниками фестивалю є студенти університету, вихованці Центр у комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок», учні шкіл м. Умань та Уманського району.

Організатори фестивалю співпрацюють з Відділом у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради; Управлінням праці та соціального захисту населення Уманської міської ради; Відділом освіти Уманської міської ради; Уманським районним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

Фестиваль сприяє розвитку творчих здібностей студентів та дітей включаючи осіб з інвалідністю; формуванню адекватної самооцінки, емоційної стабільності, духовності, удосконаленню комунікативних навичок студентів та дітей, акцентуючи увагу на особах з інвалідністю; налагодженню співпраці педагогів і родин учасників фестивалю та запрошених осіб; підготовці майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів та психологів до роботи щодо організації дозвілля дітей з інвалідністю та їхніх родин для реалізації можливостей та задоволення їхніх потреб.

За 2014–2019 рр. було проведено шість щорічних фестивалів. Характеристика фестивалів представлено нижче:

Перший фестиваль познайомив та об'єднав і маленьких артистів, і дорослих. Це був фестиваль, на якому всі заявили: «Ми – дружні і талановиті».

На другому фестивалі запальними танцями та мелодійними піснями учасники відсвяткували 400-річчя рідного міста Умань.

На третьому фестивалі разом із Машею та Ведмедем артисти та глядачі побували у казці, наповненій чудес та сюрпризів.

Четвертий фестиваль запросив у Задзеркалля, наповнене талантів несподіванок.

П'ятий фестиваль – фестиваль сміху та фокусів – подарував циркову виставу.

На шостому фестивалі артисти та глядачі «здійснили» політ у космос.

Фестиваль творчості «Рівні між собою ми. Будемо разом я і ти» – це спосіб формування сприймань про рівність людей та необхідність бути разом.

«Студія успішного абітурієнта»

Другий рік поспіль працює студія успішного абітурієнта на базі факультету соціальної та психологічної освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Вступ до університету вимагає складання зовнішнього незалежного оцінювання. Хороша підготовка випусника із предметних дисциплін – це ще не гарантія успішного складання тесту. Результати досліджень Українського центру оцінювання якості освіти, зазначають, що більшість випусників є психологічно не підготовленими. Для того, щоб абітурієнт упевнено почував себе під час проходження зовнішнього незалежного оцінювання, йому потрібен не лише багаж знань, а й спеціальна психологічна підготовка.

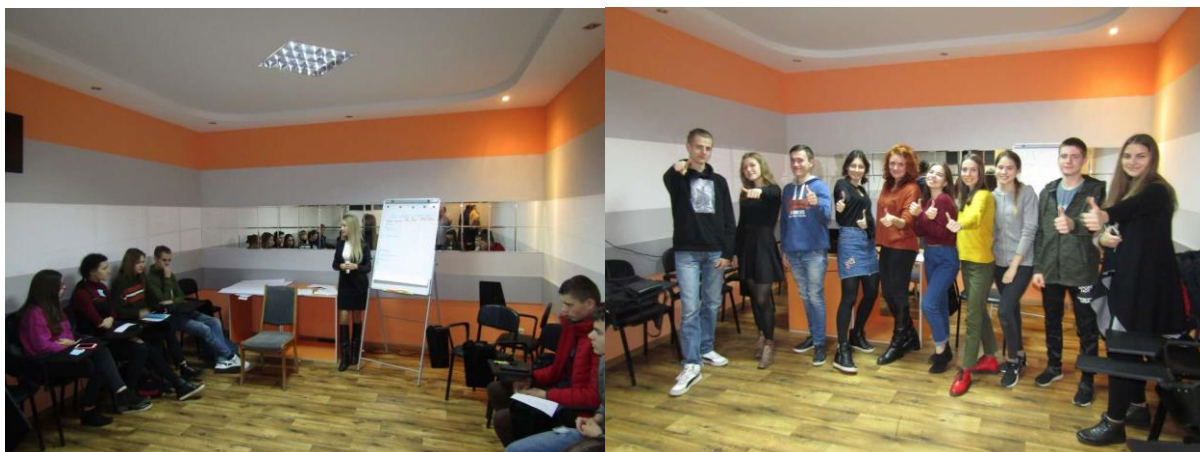

Метою студії є забезпечення професійної орієнтації, підвищення рівня психологічної компетентності випускників та створення сприятливих умов для всебічного особистісного розвитку. Заняття студії спрямовані на зміцнення психічного здоров'я, професійне самовизначення та самореалізацію особистості, навчитися раціонально розподіляти свій час, контролювати свої емоції, правильно справлятися з конфліктами.

Цього року ми трішки модернізували програму, урахувавши побажання старшокласників.

ПРОГРАМА

- Заняття 1. Цікавий світ психології. Психологічні міфи та факти.
- Заняття 2. Майстерність ефективної комунікації.
- Заняття 3. Психологічна трансформаційна гра «Крила впевненості».
- Заняття 4. Емоційна грамотність. Як розуміти себе та інших.
- Заняття 5. Тайм-менеджмент «Використання часу собі на користь».
- Заняття 6. Тренінг розвитку чотирьох компетентностей: комунікабельність, креативність, командна робота і критичне мислення.
- Заняття 7. Тренінгова гра «Життєвий вибір».
- Заняття 8. Діагностика професійних нахилів та інтересів.

Згодні з тим, що обрання майбутньої професії – найвідповідальніший момент у житті людини, тому ми готові допомогти кожному зробити правильний вибір!

«16 днів проти насилля»

На базі факультету соціальної та психологічної освіти активістами Гендерного центру були проведені заходи до Всеукраїнської акції «16 днів проти насилля».

Стартувала акція «Долонька проти насильства», мета якої – привернення уваги студентів та викладачів закладу до актуальних для українського суспільства проблем подолання насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та жорстокого поводження з дітьми, гендерного насильства та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків.

Деталі: <https://fspro.udpu.edu.ua/акція-долонька-проти-насильства/>

Відбулася презентація гендерного руху «He For She» глобальної платформи, яка залучає чоловіків і хлопців як агентів змін з усіх куточків світу, які вірять у те, що гендерної рівності можливо досягти за нашого життя.

Координатор Гендерного центру та активіст Молодіжного центру «START» – Микола Компанієць презентував студентам специфіку діяльності гендерного руху.

Для кращого розуміння інформації було проведено інтерактив із призами від гендерного руху «He For She».

Також студенти малювали плакати на тему гендерної рівності.

Деталі: <https://fspro.udpu.edu.ua/презентацію-гендерного-руху-heforshe/>

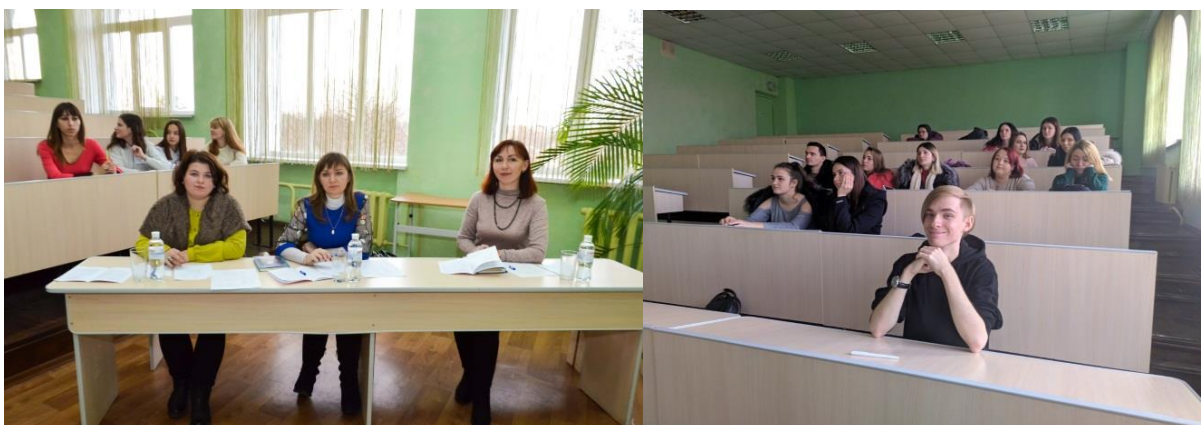
Студентами проведено соціальне опитування – який вид насилля є найбільш актуальним серед студентів та викладачів факультету. Завдання респондентів було поставити підпис під тим висловлюванням, який вони підтримують. За результатами, найбільшу кількість підписів зібрав вислів «Ми – за дитинство без насильства!» який підтримали 37 %, трішки менша кількість «Б'є – значить ст.121, 122, 125, 126 та 127 Кримінального кодексу України. А ніяка не любов!» 16 % проти фізичного насилля сім'ї, далі «Ми – за боротьбу з корупцією!» проти корупції 28 %, та «Ми – за підтримку людей з інвалідністю!» 19 %.

Деталі: <https://fspro.udpu.edu.ua/акція-до-всеукраїнської-акції-16-днів-п/>

Також відбувався Обласний конкурс студентських та учнівських наукових робіт «Сім'я від А до Я», у якому брали участь представники закладів вищої освіти, шкіл та коледжей міста та області.

Деталі: <https://fspro.udpu.edu.ua/обласний-конкурс-студентських-та-учн-3/>

Студенти факультету долучилися до виставки під назвою «Гендерна рівність: чи існує вона в Україні та для чого вона потрібна?», в Уманській міській бібліотеці-філії № 5.

На ній представлено літературу, присвячену жінці. Тут можна знайти цікаву інформацію про видатних жінок нашої цивілізації. У виданнях подано широкий спектр різноманітних сфер діяльності, у яких представниці жіноцтва змогли реалізуватися найповніше, досягти видатних результатів завдяки таланту, знанням, характеру. Цікавим є й видання, у якому постать жінки розглядається на тлі гендерних проблем. У книгах висвітлюються гендерні питання в освіті та науці, вітчизняний та зарубіжний досвід вирішення гендерних проблем, подаються історичні портрети жінок-учених та освітянок, їхні наукові дослідження та проекти.

Деталі: <https://fspu.udpu.edu.ua/в-уманській-міській-бібліотеці-відбу/>

Наукове видання

*Соціальна робота
та
соціальна освіта*

Випуск 1(4)

27.02.2020